CHATEAUBRIAND

Atala

Editura Univers

clu

Chateaubriand

ATALA
RENÉ
AVENTURILE ULTIMULUI ABENCERAJ

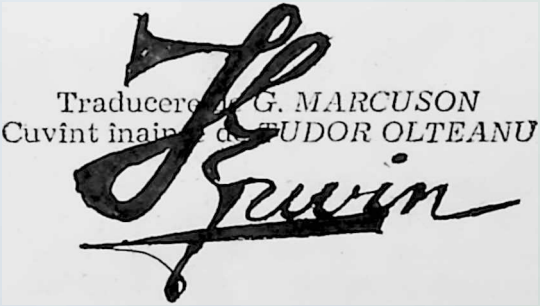

București, 1973

Editura Univers

CUVÎNT ÎNAINTE

În ochii posterității sale, Chateaubriand pare a fi un erou de epopee și abia apoi un mare creator. Condiția existenței i-a fost impusă de vremurile în care a trăit, ca și de propria sa vocație. Purtător al unui nume care „a traversat multe veacuri“ [1], *el se descoperă pe sine la o răscruce de evuri, obligat să distingă în viltoarea evenimentelor sensul istoriei și să se comporte ca un cavaler, ca un „perfect erou“ al ei. Sedus de înnoirea dramatică a Franței de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, dar legat profund de trecutul ei, François René de Chateaubriand a încercat să împace într-un „echilibru delicat“ tradiția și progresul, „fără să sacrifice nimic din moștenirea clasică, dar nici din bogățiile romantice“* [2].

Gloria sa literară este un reflex parțial al unei tentații, atît de viu trăită de Chateaubriand, de a armoniza contrariile. Voința lui Chateaubriand a fost aceea de a contura „un spectacol general al universului“, de a descoperi în succesiune permanența, simultaneitatea în alternanța „mișcării și repaosului, întunericului și luminii“, în fiecare clipă o „mică eternitate“ [3]. *Viața și opera îi sînt supuse acestei meniri. Identitatea scopului unește atitudinile și convingerile sale politice, exprimate în discursuri sau manifeste, ca* Eseul asupra revoluțiilor antice și moderne, *ca* Geniul creștinismului *sau ca* Eseul asupra literaturii engleze. *Prozele sale poetice* — Atala, René *sau* Aventurile

[1] Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, ediția Edmond Biré, Garnier Frères, Paris, f.a., vol. VI, p. 523.

[2] Pierre Moreau, *Chateaubriand. L'homme et la vie, Le génie et les livres*, Garnier Frères, Paris, 1927, p. 1.

[3] Chateaubriand, *Génie du christianisme*, Flammarion, Paris, 1928, vol. I, pp. 91—92.

ultimului abenceraj — *respectă unitatea, nefiind altceva, în intențiile creatorului, decît ilustrații literare ale concepției sale despre lume. Lectura lor, în consecință, e posibilă și face posibilă reconstituirea universului lui Chateaubriand, căci faptele sale, indiferent de natură, formează un ansamblu.*

„Pasiunea pentru istorie m-a dominat toată viața", recunoaște, *spre sfîrșitul ei, Chateaubriand* [1]. *Afirmația degajă o intensă satisfacție pentru că, într-adevăr, istoria nu l-a frustrat de momente înălțătoare. Față de un Stendhal, care se plîngea în* Viața lui Henry Brulard *sau în* Roșu și Negru *că a ratat spectacolul sublim al Franței din jurul lui 1800, Chateaubriand este un privilegiat. Se naște înainte de Revoluția de la 1789 (la 4 septembrie 1768) și moare după Revoluția din februarie 1848 (la 4 iulie 1848). Greu de imaginat o traiectorie cu atît de numeroase mutații! Aristocrat prin naștere și vocație, Chateaubriand își vede viața comensurată de revoluții. Destinul său urcă treptele revoluționare ale istoriei franceze (1789, 1830, 1848), avînd pe margini o frumoasă galerie de monarhi — legitimi sau nelegitimi, ridicați sau anulați de voința publică. Istoria i-a venit în întîmpinarea pasiunii, iar „lumea a devenit pentru el un vast muzeu"* [2], *un muzeu de statui și de caricaturi. Conștient de propria valoare, se considera rivalul lui Napoleon, vrînd el însuși să fie un idol pentru viitorime (Napoleon a fost „coșmarul lui Chateaubriand"* [3]), *și egalul lui Milton („Milton a scris, ca și mine, în timp de revoluție..."* [4]). *Originea nobilă l-a salvat pe Chateaubriand de complexul de inferioritate socială, paralizant pentru înaintașul său Jean-Jacques Rousseau, l-a făcut apt să-și revendice drepturile politice în fața autocraților, dar, în același timp, i-a permis să înțeleagă mișcările populare.*

---

[1] Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, ed. cit., vol. VI, p. 521.

[2] Pierre Moreau, *Chateaubriand. L'homme et l'oeuvre*, Hatier-Boivin, Paris, 1956, p. 193.

[3] Sainte-Beuve, *Étude littéraire sur Chateaubriand*, în *Oeuvres complètes de Chateaubriand*, Garnier Frères, Paris, f.a., vol. I, p. 139.

[4] Chateaubriand, *Essai sur la littérature anglaise*, în *Oeuvres complètes*, ed. cit., vol. XI, p. 484.

fără să se teamă a-și afișa ura față de violență. Existența lui Chateaubriand cuprinde o continuă pendulare : neadaptat la viața revoluționară, își îndreaptă speranțele spre ordinea monarhică, dar nonconformismul îl face, și la curte, indezirabil ; mare patriot, rîvnește să fie mereu în centrul evenimentelor, dar, pasionat călător, găsește mereu prilejul — de voie sau de nevoie — să se îndepărteze de țară. Pe vremea lui Ludovic al XIV-lea, Chateaubriand ar fi trăit într-un exil perpetuu ; însă într-o vreme, în care monarhii s-au succedat atît de rapid și de imprevizibil, el este cînd acoperit cu onoruri, cînd un exilat. Încercînd să împace contradicțiile, ale lui și ale lumii, Chateaubriand este calificat el însuși contradictoriu : la moarte e considerat un martir ; dar, cu douăzeci de ani mai înainte, Stendhal văzuse în el „marele nostru ipocrit național" [1].

Oscilația este specifică vieții și se transmite asupra operei. Născut în Bretagne, la Saint-Malo, Chateaubriand consideră „iubirea de patrie" drept un instinct, „cel mai frumos, cel mai moral dintre instincte" [2], *și va continua întreaga viață să vadă în tărîmul breton un paradis al florilor — „al margaretelor, al panselelor, al narciselor, al zambilelor"* [3] *— și al pădurilor — „al acelor bolți dăltuite în frunzișuri care amintesc de bisericile gotice"* [4]. *Suportul moral și-l definește astfel : „Vai de acela care își insultă țara ! Să se satură patria de a fi ingrată înainte de a ne sătura noi să o iubim ; să avem inima mai mare decît nedreptățile sale"* [5]. *Cum însă „voiajele sînt una din sursele istoriei"* [6], *Chateaubriand își părăsește țara în multe rînduri și cu o nestinsă plăcere. Călătorind spre America sau spre Ierusalim, are senzația întoarcerii în timp și a trecerii într-o lume în care „realitățile sînt iluzii"* [7], *într-alta, unde visele sînt luate drept realitate. Dar, nu mai puțin, îndepăr-*

---

[1] Cf. Maurice Levaillant, *Splendeurs, misères et chimères de Monsieur de Chateaubriand*, Albin Michel, Paris, 1948, p. 259.
[2] Chateaubriand, *Génie du christianisme*, ed. cit., vol. I, p. 124.
[3] Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, ed. cit., vol. I, p. 65.
[4] Chateaubriand, *Génie du christianisme*, ed. cit., vol. I, p. 300.
[5] Ibidem, vol. II, p. 34.
[6] Chateaubriand, *Voyage en Amérique, en Italie, au Mont Blanc*, Garnier Frères, Paris, 1917, p. 5.
[7] Ibidem, p. 193.

țarea îi provoacă lui Chateaubriand durerea și regretul „patriei absente“ [1].

Tabloul vieții sale este ilustrativ. După ce îi este prezentat la Versailles lui Ludovic al XVI-lea și conchide că „societatea i-a părut mai odioasă decît și-ar fi imaginat“ [2], *după ce participă la adunările furtunoase ale* Stărilor generale, *de unde iese cu spada în mînă strigînd* Vive la Bretagne ! [3], *după ce admiră „emanciparea poporului“, dar consideră luarea Bastiliei „un asalt împotriva cîtorva invalizi și a unui guvernator timid“* [4], *după ce îl vede pe Robespierre și îl descrie cu aceeași aroganță ca și Saint-Simon în* Memoriile *sale pe Voltaire — „o figură posomorîtă și neînsuflețită, coafat după regulă, curat îmbrăcat, ca un administrator de casă mare sau ca un notar de țară, grijuliu față de propria-i persoană“* [5] *— se decide totuși să plece în America (1791), dar, cuprins de remușcări, se întoarce la vestea viitoarei condamnări la moarte a regelui. Unei scurte șederi în Franța, timp în care se căsătorește, îi urmează campania împotriva republicii și exilul la Londra. După ani de așteptare — în care, spre supărarea emigrației, concepe în* Eseul istoric, politic și moral asupra revoluțiilor antice și moderne, considerate în raportul lor cu Revoluția franceză din zilele noastre *o teorie a revoluției —, revine în patrie (1800), surprins de o Franță care „îi părea la fel de nouă ca altădată pădurile Americii“* [6]. *Încearcă să se acomodeze cu stilul Bonaparte, politic și literar. Regalistul Chateaubriand încheie un armistițiu cu primul consul, iar publicarea* Geniului creștinismului *(1802) coincide cu Concordatul dintre Franța și biserica romană (1802). Concordatul dintre aristocratul de sînge și împăratul ridicat de revoluție este fragil : asasinarea ducelui d'Enghien (1804) — eveniment tragic dar care are un „avantaj“ literar, nelăsîndu-l „să se înregimenteze în armata regulată a*

[1] Chateaubriand, *Atala*, în *Oeuvres complètes*, ed. cit., vol. III, p. 37.
[2] Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, ed. cit., vol. I, p. 210.
[3] Ibidem, vol. I, p. 263.
[4] Ibidem, vol. I, p. 271.
[5] Ibidem, vol. I, p. 292.
[6] Ibidem, vol. II, p. 235.

vechiului Pind" [1] — *îi redă libertatea și-i deschide drumul lui Chateaubriand spre Levant, Orientul Mijlociu, Tunisia și Spania. Cînd își manifestă în redactarea discursului de recepție la Academie rezervele sale politice (1811), lui Napoleon îi pare un revoluționar : „Nu sînteți din această țară, domnule [...] Ei bine, dacă nu vă simțiți bine în Franța plecați din Franța : plecați, domnule, căci noi nu ne înțelegem : iar aici eu sînt stăpînul"* [2]. *Disgrația imperială — provocată de apariția unei broșuri,* Despre Buonaparte și despre Burboni *(1814) — îi atrage mulțumirile lui Ludovic al XVIII-lea, dar tot o broșură — Monarhie după Charta (1816), „un catehism constituțional"* [3] *— i-o readuce, de data asta sub formă regală. Cînd liberal, cînd un ultra-regalist, Chateaubriand își continuă cariera — o alternare de funcții ministeriale și exiluri diplomatice la Berlin, Londra sau Roma. Ca partizan al lui Carol al X-lea, revoluția de la 1830 îl găsește în opoziție, fapt care îi atrage persecuția noii monarhii și-i sporește renumele de nonconformist* [4]. *Urmează alte călătorii, spre Praga, Veneția sau Padova, pînă cînd intersecția de exiluri și întoarceri se oprește în mormîntul de la marginea mării, la Saint-Malo.*

Opera lui Chateaubriand poartă însemnele acelorași pendulări. Persecutat de iacobini și exilat la Londra, Chateaubriand debutează cu Eseul asupra revoluțiilor *(1797) și, meditînd asupra realităților franceze imediate cu cărțile de istorie în mînă, îl compară pe Robespierre cu Critias, avînd o alură de erou tragic pe care „soarta l-a trădat pînă acolo că i-a refuzat chiar sinuciderea"* [5]. *Reîntors în Franța, îndemnat de succesul înregistrat cu Atala (1801), publică în întregime* Geniul creștinismului *(1802), din care*

---

[1] Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, ed. cit., vol. II, p. 289.

[2] Apud Villemain, *La Tribune Moderne. M. de Chateaubriand Sa vie, ses écrits, son influence littéraire et politique sur son temps*, Michel Lévy-Frères, Paris, 1858, p. 187.

[3] Chateaubriand, *Mémories d'outre-tombe*, ed. cit., vol. IV, p. 135.

[4] Ibidem, ed. cit., vol. V, p. 595.

[5] Chateaubriand, *Essai sur les révolutions...*, în *Oeuvres complètes*, ed. cit., vol. I, p. 461.

Atala *fusese extrasă și în care era inserat* René. *Prin aceste „soiuri de poeme, pe jumătate descriptive, pe jumătate dramatice“* [1], *Chateaubriand, trăind visul preeriilor americane, imprimă un nou curs istoriei literare, în contradicție cu intențiile oficiale. În decursul anilor, el doar va reedita premisele primului și celui mai răsunător succes al său. Fiecărei înstrăinări fizice de Franța îi urmează o replică literară. Așa cum* Atala, René *și* Nacezii *succed călătoriei în America, călătoriei prin Europa spre Orient îi corespund* Martirii *(1809), iar trecerii prin Spania* Aventurile ultimului abenceraj *(1809).*

Creațiile literare ale lui Chateaubriand nu sînt teritorii izolate, ci se află înrămate într-o prodigioasă operă teoretică. Din „voința de a-și crea un decor“ [2], *pentru* Atala *sau pentru* Aventurile ultimului abenceraj, *Chateaubriand le-a adăugat speculațiile din eseurile sau studiile istorice, jurnale de călătorie —* Voiajul în America *sau* Itinerarul de la Paris la Ierusalim *(1810) — sau pagini memorialistice —* Memoriile de dincolo de mormînt *(publicate postum, între 1848 și 1850). Includerea se face în trepte : la început,* René *este o secvență a* Geniului creștinismului, *apoi devine o explicație a* Voiajului în America, *pentru ca, în cele din urmă, să fie eroul* Memoriilor. *Împreună cu* Atala *sau* Aventurile ultimului abenceraj, *el reprezintă un fenomen originar al vastelor considerațiuni asupra universului — ale aspectelor sale poetice, morale, religioase, filozofice sau istorice* [3] *— și ocupă un loc privilegiat în opera lui Chateaubriand, întrucît determină modul în care autorul lor a devenit unul dintre promotorii romantismului european.*

Procesul de creație al lui Atala, *al lui* René *și al* Nacezilor *durează din epoca exilului londonez și pînă în vremea consulatului. Ambele limite sînt importante. La Londra se plimbă pe malurile Tamisei discutînd cu Fontanes despre Shakespeare și Milton, doi dintre strămoșii adorați ai romantismului. Chateaubriand traduce* Paradisul pierdut,

---

[1] Chateaubriand, *Préface de la première édition d'Atala*, în *Atala, Oeuvres complètes*, ed. cit., vol. III, p. 3.

[2] Albert Thibaudet, *Istoria literaturii franceze de la 1789 pînă în zilele noastre*, în *Fiziologia criticii*, E.L.U., Buc., 1966, p. 364.

[3] Cf. Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, ed. cit., vol. VI, p. 556.

„avînd fericirea de a-l face cunoscut Franței pe Milton“ [1]. Milton — unul din termenii de comparație prin care Chateaubriand a încercat să-și explice destinul literar — îi sugerează idei politice prin care autorul lui René se dovedește ucenicul lui Montesquieu și al Spiritului legilor. Ca și Satan al lui Milton, Chateaubriand a sperat într-o „republică aristocratică“ și nu într-una „plebeeană“, un stat de libertate, dar nu și de egalitate, căci unii oameni sînt făcuți „pentru a guverna, nu pentru a asculta“ [2]. Cînd revede manuscrisele la Paris, Chateaubriand descoperă în saloanele bonapartiste o încercare de reînviere a clasicismului. În epoca napoleoneană vede o vagă încercare de academizare a artelor, „o școală clasică“ [3]. Printr-o reacție de adversitate, Chateaubriand are voluptatea de a da lovitura de grație literaturii secolului anterior. Autorul atît de iluministului Eseu asupra revoluțiilor arborează poza romantică. La apariția Geniului creștinismului, „imperiul voltairian a scos un strigăt și a alergat la arme“ [4]. Voind să-și legitimeze poza și să-și ascundă reminiscențele iluministe, Chateaubriand introduce în circulație ideea că Geniul, împreună cu Atala și René, reprezintă o „răscumpărare“ a vinei de a-și fi ucis mama prin „unealta“ nefastă a Eseului. În Memoriile de dincolo de mormînt, el nu uită să citeze scrisoarea surorii sale, Julie de Farcy, unde îi este descrisă moartea mamei (1798), „otrăvită“ [5] de ideile sale neortodoxe.

Demonstrația este falsă și, totodată, inutilă. Căci tot Chateaubriand susține că Atala a fost scrisă în America, „în deșert și în colibele sălbaticilor“ [6] și deci este anterioară Eseului asupra revoluțiilor. De fapt, el se plasează la o distanță egală față de se-

[1] Chateaubriand, *Remarques (Le Paradis Perdu)*, în *Oeuvres complètes*, ed. cit., vol. XI, p. 13.
[2] Chateaubriand, *Essai sur la littérature anglaise*, în *Oeuvres complètes*, ed. cit., vol. XI, p. 694.
[3] Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, ed. cit., vol. II, p. 246.
[4] Ibidem, vol. II, p. 277.
[5] Ibidem, vol. II, p. 179.
[6] Chateaubriand, *Préface de la première édition d'Atala*, ed. cit., vol. III, p. 3.

colul defunct ca și față de acela care se năștea sub ochii săi. În egală măsură, Chateaubriand este moștenitorul sentimentalismului din veacul al XVIII-lea — al lui Jean-Jacques Rousseau sau al lui Bernardin de Saint-Pierre — și precursor al valului romantic — al lui Hugo sau Lamartine. Preia de la Rousseau și epigonii săi „cultul naturii", adorația infinitului și purității naturale, dar, alături de un Voltaire, nu-i acceptă confuzia dintre „omul natural" și „omul sălbatic". Unit în intenții cu autorul Contractului social, vrînd și el „să-i învețe pe filozofi că se poate să fii necredincios fără a fi ipocrit și pe credincioși că se poate să fii necredincios fără a fi ticălos" [1], Chateaubriand se desparte de „filozofismul secolului al XVIII-lea" și „inventează melancolia și pasiunea modernă" [2]. Contradicțiile firii i-au îngăduit să-și păstreze ambele atribute: în plină revoluție, și-a acuzat contemporaneitatea de „lipsă de energie", de „apatie", de „indiferență față de bine sau rău" [3] și, mai devreme decît ar fi fost nevoie, se face profetul unei revoluții viitoare; cînd romantismul a învins, Chateaubriand privește înapoi și exclamă: „De ce am supraviețuit secolului și oamenilor cărora le aparțineam prin semnul clipei în care mama mi-a dat viață? De ce n-am dispărut împreună cu contemporanii mei, ultimii dintr-o stirpe epuizată?" [4]

Atala, René, Aventurile ultimului abenceraj, ca și Natezii sau Martirii, se dezvoltă dintr-o magmă melancolică. Universul lui Chateaubriand se naște odată cu conștiința pierderii în spațiu, în infinitatea vegetală, în „preeriile fără margini". Eroii săi trăiesc spaima căderii în gol, în vid. Sursa neliniștii e configurată de Chateaubriand ca alungare din patrie. Fie că a fost silit să se desprindă din acest centru al universului, fie că s-a alungat el însuși, Omul lui Chateaubriand poartă cu sine un „mormînt gol", un paradis pierdut. Cosmosul său se organizează printr-o despărțire

[1] Jean-Jacques Rousseau, *Les Rêveries du promeneur solitaire*, în *Oeuvres complètes*, Baudouin Frères, Paris, 1826, vol. XIX, p. 126.
[2] Théophile Gautier, *Histoire du romantisme*, Charpentier, Paris, 1927, p. 4.
[3] Chateaubriand, *Essai sur la littérature anglaise*, ed. cit., vol. XI, p. 791.
[4] Ibidem, vol. XI, p. 792.

definitivă a două teritorii : al patriei și al „patriei absente". Căutînd vindecarea, Atala și Chactas, René și Amélie, Aben-Hamet și Lautrec se lasă cuprinși de „reveriile atît de dezastruoase și vinovate", pe care „primul le-a introdus printre noi Jean-Jacques Rousseau" [1]. Atala, fiică a unui european și a unei indience, intonează un cîntec al „patriei absente" : „Heureux ceux qui n'ont point vu la fumée des fêtes de l'étranger, et qui ne se sont assis qu'aux festins de leurs pères !" [2] Din Aventurile ultimului abencerai îi răspunde Lautrec, cavalerul francez aflat în prizonierat la Granada :

Combien j'ai douce souvenance
Du joli lieu de ma naissance !
Ma soeur, qu'ils étaient beaux les jours
De France !
O mon pays, sois mes amours
Toujours ! [3]

Aben-Hamet, alungat de conquistadori pe țărmurile Africii, are „un regret mortal" pentru raiul din Granada [4]. Lui René, francezul care încearcă să fugă de el însuși în „spectacolul naturii" de dincolo de ocean, „îi lipsește ceva pentru a-și umple abisul existenței" [5]. Pentru Chateaubriand, melancolia este starea în care „pasiunile rămîn fără obiect, consumîndu-se într-o inimă solitară" [6].

Prin „patria absentă", Chateaubriand a intenționat să obțină mai mult decît „gloria dureroasă a melancolici și plictisului" [7]. Alienarea spațială a eroilor îi permitea să sincronizeze diferite trepte istorice ale societății. Prin René care pleacă din Europa spre America (René), prin Chactas,

---

[1] Chateaubriand, *Génie du christianisme*, ed. cit., vol. II, p. 243.
[2] Chateaubriand, *Atala*, ed. cit., vol. III, p. 37.
[3] Chateaubriand, *Les aventures du dernier Abencérage*, în *Oeuvres complètes*, vol. III, p. 126.
[4] Ibidem, vol. III, p. 101.
[5] Chateaubriand, *René*, în *Oeuvres complètes*, ed. cit., vol. III, p. 82.
[6] Chateaubriand, *Génie du christianisme*, ed. cit., vol. I, p. 226.
[7] Charles Baudelaire, *Critică literară și muzicală*, E.L.U., București, 1968, p. 139.

care parcurge drumul în sens invers (Nacezii), aduce în contact „omul civilizat" cu „omul sălbatic". Această modalitate de juxtapunere a civilizațiilor, de oglindire reciprocă a lor (motivul străinului), a avut în secolul al XVIII-lea — de la Scrisorile persane (1721) ale lui Montesquieu sau Scrisorile unei peruviene (1747) ale doamnei de Graffigny și pînă la Naivul (1767) lui Voltaire sau Scrisorile marocane (1789) ale lui Cadalso — o frecvență extraordinară, iar Chateaubriand de aici o preia. Recalculînd „efectul abrutizator al civilizației" [1], el respinge însă cultul primitivității, căci „un om naiv poate să nu fie întotdeauna bun", deși „naivitatea sa nu încetează să fie naturală" [2]. Din contră, el găsește echivalentele sistemelor politice europene în organizarea tribală din America: tribul nacezilor — din care face parte Chactas — se bazează pe despotism, tribul muscogulgilor — din care face parte Atala — se organizează ca „monarhie limitată", iar tribul huronilor e o republică — are o „adunare generală reprezentativă" și un „pact federal" [3]. Dacă nu manifestă entuziasm pentru sălbatici, necrezînd că „natura pură este cel mai frumos lucru de pe lume" [4], Chateaubriand nu-l consideră nici pe omul european un „animal depravat" [5]. „Omul prea apropiat de natură" nu cunoaște „frumosul moral" și „frumosul fizic", ci „se mulțumește, în cîntece, să redea ceea ce vede" [6]. Ideea este importantă și are, după cum vom vedea, consecințe asupra operei. Prin oscilația personajelor sale între două lumi, Chateaubriand urmărește, în mod esențial, două scopuri. În primul rînd, prin diferențierea Franței — „țara vanității" [7], a indivizilor orgolioși — de spațiul primitiv — în care totul rămîne anonim, fără determinare individuală [8], Chateaubriand motivează accentul pus asu-

[1] Chateaubriand, *Voyage en Amérique*, ed. cit., p. 223.
[2] Chateaubriand, *Essai sur la littérature anglaise*, ed. cit., vol. III, p. 534.
[3] Chateaubriand, *Voyage en Amérique*, ed. cit., p. 213.
[4] Chateaubriand, *Préface de la première édition d'Atala*, ed. cit., vol. III, p. 4.
[5] Ibidem, vol. III, p. 4.
[6] Chateaubriand, *Génie du christianisme*, ed. cit., vol. I, p. 196.
[7] Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*, ed. cit., vol. V, p. 593.
[8] Chateaubriand, *Voyage en Amérique*, ed. cit., p. 132.

pra obiceiurilor, ritualurilor, îi face firească înseilarea de epitalamuri sau cîntece funebre (Atala), *de tradiții cavalerești ori trubadurești* (Aventurile ultimului abenceraj) *În America, René descoperă „un singur monument : mormîntul“* [1]*; în Europa, Chactas trece pe lîngă „un rege binefăcător pe care-l poartă un cal de bronz“ sau printr-o „piață a sîngelui“* [2]*, fără să simtă nevoia de a spune Henric al XV-lea sau Place de la Grève. În al doilea rînd, contrastul dintre lumi presupune un șoc vizual care explică amploarea dată de Chateaubriand descrierilor de natură. Unei modalități narative iluministe, destinate prin excelență alcătuirii de portrete morale, Chateaubriand îi atribuie valoare picturală. Fastul decorativ al prozelor sale îi determină aflierea la mișcarea romantică.*

Arhitectura Atalei, *a lui* René *și a* Aventurilor ultimului abenceraj *nu lasă din acest punct de vedere nici o îndoială. Lipsit de aptitudini epice, dar decorator de geniu, Chateaubriand apelează la o minimă tramă narativă, care-i permite accesul în lumea personajelor și-i oferă libertatea descriptivă. Inventează „dubla natură a personajelor“. Astfel, poemul* Atala *este rostit de Chactas, nacezul, care face pictura de moravuri „en sauvage“ — deci vede peisagii și ritualuri ; călătorit în Europa și adresîndu-i-se lui René, ordonează „drama naraţiunii“ „en Européen“* [3] *— se supune deci unui ideal moral. Situația se repetă în* René ; *aici europeanul își destăinuie poemul vieții sale și Chactas ascultă, acceptîndu-i idealitatea, dar cerîndu-și dreptul său la picturalitate.*

„C'est une singulière destinée, îi spune Chactas lui René, que celle qui nous réunit. Je vois en toi l'homme civilisé qui s'est fait sauvage : tu vois en moi l'homme sauvage que le grand Esprit (j'ignore pour quel dessein) a voulu civiliser“ [4]*. Între cei doi, dintre care unul și-a păstrat „nuditatea majestuoasă“* [5]*, iar celălalt a recîștigat-o,*

---

[1] Chateaubriand, *Voyage en Amérique*, ed. cit., p. 132.

[2] Chateaubriand, *Les Natchez*, în *Oeuvres complètes*, ed. cit., vol. III, p. 265.

[3] Chateaubriand, *Préface de la première édition d'Atala*, ed. cit., vol. III, p. 4.

[4] Chateaubriand, *Atala*, ed. cit., vol. III, p. 21.

[5] Chateaubriand, *Génie du christianisme*, ed. cit., vol. I, p. 173.

se instalează starea poetică: „le touchant" și „le merveilleux" — „cele două surse ale interesului poetic" [1] *— se răspîndesc în realitate, natura se transformă într-o operă de artă. „La lune, en se levant, répandit sa clarté douteuse dans les sanctuaires abandonnés, et dans les parvis déserts de l'Alhambra. Ses blancs rayons dessinaient sur le gazon des parterres, sur les murs des salles, la dantelle d'une architecture aérienne..."* [2]*; „La scène n'est pas moins pittoresque au grand jour, car une foule de papillons, de mouches brillantes, de colibris, de perruches vertes, de geais d'azur, vient s'accrocher à ces mousses, qui produisent alors l'effet d'une tapisserie en laine blanche où l'ouvrier européen aurait brodé des insectes et des oiseaux éclatants"* [3]*, Chateaubriand este artizanul unor tapiserii luxuriante, mimîndu-i naturii „pompa și majestuozitatea", pentru a-i reface „bătrînețea originară"* [4]*.*

Chateaubriand își așază voalurile coloristice — pentru el existența este un drum între „două fantome voalate" [5] *— într-un soi de penumbră. Le conferă o aură de mister prin situarea lor în trecut. Aben-Hamet, spre exemplu, vine în Granada pentru a vedea ruinele grandorii abencerajilor pe vremea lui Francisc I* (Aventurile ultimului abenceraj)*. Coborîrea în trecut, existentă și în* Atala *sau* René, *este practicată de Chateaubriand pentru a obține un contrast de mare putere: caută vremuri de înflorire a civilizației europene pentru a le opune modului primitiv de viață. Într-un asemenea decor, „omul pădurilor și omul cetăților dialoghează despre lucruri și solitudine", iar „gîndurile lor urcă spre leagănul omenirii"* [6]*. Tablourile lui Chateaubriand, chiar atunci cînd pretind că se leagă de un model real — fluviul Mississippi* (Atala *și* René), *ruinele Cartaginei sau palatele Granadei* (Aventurile ultimului abenceraj), *au un statut pur imaginar. Pe Chateaubriand nu*

[1] Chateaubriand, *Génie du christianisme*, vol. I, p. 198.
[2] Chateaubriand, *Les aventures du dernier Abencérage*, ed. cit., vol. III, p. 116.
[3] Chateaubriand, *Atala*, ed. cit., vol. III, p. 35.
[4] Chateaubriand, *Génie du christianisme*, ed. cit., vol. I, p. 89.
[5] Ibidem, vol. I, p. 16.
[6] Chateaubriand, *Fragments*, în *Oeuvres complètes*, ed. cit., vol. VIII, p. 598.

l-a interesat niciodată exactitatea ori precizia detaliilor, ci efectul de ansamblu, vagul. Acest lucru este valabil atît pentru Atala sau Martirii, cît și pentru Voiajul în America sau Itinerarul de la Paris la Ierusalim. El este cu precădere pictor peisagist chiar în cadrul unor argumentații teoretice. Geniul creștinismului respiră aceeași atmosferă și, de aceea, includerea Atalei și a lui René i se păruse ilirească. Lipsindu-i inspirația religioasă, dar ambiționîndu-se să scrie o apologie a creștinismului, incapabil să dogmatizeze („cîtă teologie se află în Geniul creștinismului e lipitură [1]"), Chateaubriand rămîne un „breton imaginativ" [2].

Istoria literară, începînd chiar din timpul vieții sale, i-a răsturnat lui Chateaubriand credințele despre sine. El subordona Atala și René Geniului creștinismului, ca fragmente dintr-o „epopee a omului naturii" [3]. Din afară, opera sa teoretică are importanță numai în măsura în care posedă un resort estetic. Dintr-o intenționată „epopee sistematică" [4], s-a păstrat nu valabilitatea ideilor, ci solemnitatea imaginilor. A căuta corectitudinea în demonstrațiile sale, înseamnă a-l judeca greșit. Pentru vremea noastră, nu Atala sau René au valoare pentru că ilustrează ideile Geniului, ci Geniul își cîștigă importanța pentru că înfățișează poeticul lui Chateaubriand.

Unitatea „prozelor poetice" [5] ale lui Chateaubriand e păstrată nu numai de latura lor descriptivă, ci și de aceea dramatică. Între conflictul din Atala și cel din René sau Aventurile ultimului abenceraj nu există diferențe fundamentale. Istoria e unică : distrugerea unui cuplu erotic care a încălcat o interdicție de ordin religios. Atala, creștină și muscogulgă, îl iubește pe Chactas, păgîn și nacez (Atala) ; Aben-Hamet, abenceraj și mahomedan, se îndrăgostește de Blanca, urmașă a Cidului și prea-creștină. În René, interdicția e tot de ordin religios, dar atinge o formă de extremă gravitate, incestul. S-au făcut speculații biografice

[1] Albert Thibaudet, op. cit., p. 357.
[2] Ibidem, p. 356.
[3] Chateaubriand, *Préface de la première édition d'Atala*, ed. cit., vol. III, p. 1.
[4] Sainte-Beuve, op. cit., vol. I, p. 146.
[5] Cf. Jean Mourot, *Chateaubriand. Rhytme et sonorité dans les Mémoires d'outre tombe. Le génie d'un style*, Paris, 1960, p. 34.

și s-a stabilit că ar corespunde unei atracții pe care Chateaubriand a avut-o față de sora sa Lucille. Dar nu acest lucru este important, ci faptul că Chateaubriand arată „crima intelectuală" [1] *comisă de orice religie, căci, oricare ar fi ea, presupune la origine omenirii existența unui cuplu incestuos.*

Conflictul la Chateaubriand este de factură tragică. Tragismul se ivește, în primul rînd, din cauza intransigenței partenerilor. Fiecare își păstrează religia. Atît de mult insistă Chateaubriand asupra inflexibilității, încît efectul este, cel puțin pentru un cititor modern, comic: „Musulman, je suis ton amante sans espoir; chrétien, je suis ton épouse fortunée", îi declară Blanca lui Aben-Hamet, care îi replică „Chrétienne, je suis ton esclave désolé; musulmane, je suis ton époux glorieux" [2]. *Atala sau Blanca sînt fanatice, iar viețile lor „ar putea să fie un exemplu pentru pericolele fanatismului ignorant"* [3]. *În al doilea rînd, situația tragică se datorează unor gesturi pripite, făcute în necunoștință de cauză: Atala apucă să se otrăvească înainte de a ști că Chactas ar fi în stare să se creștineze; Amélie se duce la mănăstire înainte ca fratele său, René, să afle ceva despre natura patimii ei; Blanca îl alungă pe Aben-Hamet în deșert, chiar în clipa cînd nefericitul și-ar fi părăsit credința strămoșilor. Fără scrupule de ordin psihologic, Chateaubriand își obligă personajele să rămînă caste.*

Dar nu fața rudimentară a conflictelor sale trebuie să primeze. Aici s-ar putea vedea o intransigență care, extrasă din Noua Eloïză *a lui Rousseau sau* Suferințele tînărului Werther *al lui Goethe, este specifică întregii mișcări romantice. Linearitatea conflictului are la Chateaubriand un caracter fertil. Trecerea de la extazul erotic la disperare se traduce în universul lui Chateaubriand prin deplasarea eroului din „pădurile unde umbra, zgomotele și tăcerea sînt pline de dărnicie", unde „totul este ascuns" și unde se*

---

[1] Jules Lemaître, *Chateaubriand*, Calmann-Lévy, Paris, f. a., p. 102.

[2] Chateaubriand, *Les aventures du dernier Abencérage*, ed. cit., vol. III, p. 116.

[3] Jules Lemaître, op. cit., p. 94.

poate spera [1], spre întinderile pustii și dezolante. Iubirea lui Aben-Hamet și distrugerea ei poate fi citită la Chateaubriand ca trăire pe înălțimile Malagăi și eșuare în mormîntul din deșertul tunisian. Urînd moleșeala simțurilor, Chateaubriand crede că omul are „un fel de instinct care-l face să evite cîmpiile, unde totul este văzut dintr-o clipire" [2]. Istoria erotică din Atala este o traiectorie care străbate înălțimi și șesuri, încheiată într-o grotă. Fiecare dintre acești doi poli ai spațiului său este umanizat de mărturiile trecerii omului, de ruine sau morminte. În această incintă, Chateaubriand ascultă „marele orologiu al timpului". Ceea ce îl individualizează în tratarea acestor atît de cunoscute teme preromantice și romantice este încercarea de a imprima frazei sale un „ritm fondat pe ordinea progresivă și pe continuitate" [3]. Lui Chateaubriand i s-a imputat adesea „verbiajul grandios", „à la mode de Marmontel" [4]. Torentul verbal însă i-a fost necesar. În proză, Chateaubriand a „pictat cu sunete" [5] și a încercat în cuvinte să acompanieze muzica sferelor.

Rolul lui Chateaubriand în formarea spiritului romantic european este mult prea important pentru a mai fi pus la îndoială. Prezent și în atmosfera literară românească din care s-a născut romantismul, tradus în românește de multe ori în secolul al XIX-lea, Chateaubriand își merită re-apariția în limba lui Heliade Rădulescu, pe care l-a influențat, și poate servi, dincolo de satisfacția strict literară, la reconstituirea unui fenomen: zidirea edificiului romantic.

TUDOR OLTEANU

[1] Chateaubriand, *Génie du christianisme*, ed. cit., vol. I, p. 16.
[2] Ibidem, p. 16.
[3] Jean Mourot, op. cit., p. 33.
[4] Albert Chérel, *La prose poétique française*, L'Artisan du livre, Paris, 1940, p. 197.
[5] Ibidem, p. 197.

ATALA

EDIȚIA ÎNTÎI

Scrisoare publicată în Journal des débats *și în* Le Publiciste

Cetățene, în lucrarea mea despre *Geniul creștinismului sau Frumusețile poetice și morale ale religiei creștine* se află o parte întreagă consacrată *poeticii creștinismului.* Această parte se divide în trei capitole : poezie, arte, literatură. Cele trei părți se încheie cu o a patra, intitulată *Armoniile religiei, cu înfățișările naturii și pasiunile sufletului omenesc.* În acest capitol abordez mai multe teme care nu și-au putut găsi loc în capitolele care îl preced, cum ar fi : efectele ruinelor gotice în comparație cu alte ruine, așezările mănăstirești în singurătate, aspectul poetic al acestei religii populare care înalță troițe la răspîntiile din păduri ale drumurilor, care așeza icoanele Fecioarei și ale sfinților pe lîngă fîntîni și ulmi bătrîni, care credea în presimțiri și vedenii etc., etc. Capitolul se încheie cu o întîmplare scoasă din călătoriile mele în America, scrisă chiar în colibele sălbaticilor, și care se intitulează *Atala etc.* Cîteva copii de pe această istorioară rătăcindu-se, pentru a mă feri de un accident care mi-ar aduce o pierdere uriașă, mă văd nevoit să o tipăresc separat, înainte de lucrarea cea mare.

Dacă ați dori, cetățene, să-mi faceți plăcerea de a-mi publica scrisoarea, mi-ați aduce un important serviciu.

Am onoarea a fi etc.

PREFAȚA

Se poate vedea din scrisoarea de mai sus de ce *Atala* a apărut înaintea lucrării mele *Geniul creștinismului sau Frumusețile poetice și morale ale religiei creștine*, din care face parte. Nu-mi rămîne decît să lămuresc cum am scris această poveste.

Eram încă foarte tînăr cînd am conceput ideea de a scrie *epopeea omului naturii* sau de a înfățișa traiul sălbaticilor în legătură cu vreun eveniment cunoscut. După descoperirea Americii, mi-am zis că nu poate fi subiect mai interesant, mai cu seamă pentru francezi, decît masacrarea coloniei nacezilor din Louisiana, în 1727. Toate triburile indiene conspirînd, după două secole de apăsare, ca Lumea-Nouă să-și redobîndească libertatea, iată un subiect care mi s-a părut aproape la fel de fericit ca și cucerirea Mexicului. Am așternut pe hîrtie cîteva fragmente din această lucrare ; curînd însă, am băgat de seamă că îmi lipseau adevăratele culori și că, dacă doream ca imaginile mele să semene cu realitatea, trebuia, după exemplul lui Homer, să vizitez popoarele pe care voiam să le înfățișez.

În anul 1789, am împărtășit domnului de Malesherbes gîndul de a pleca în America. Dorind însă, în același timp, ca voiajul meu să aibă și un scop util, m-am gîndit să descopăr pe uscat *calea* cea atît de căutată, de care Cook însuși se îndoise. Am plecat, am văzut pustietățile din America și m-am întors cu planul unei alte călătorii, care

avea să dureze nouă ani. Îmi propuneam să străbat întregul continent al Americii septentrionale, apoi să ure de-a lungul coastelor în nordul Californiei, ca să mă înapoiez prin golful Hudson, ocolind polul. În această a doua călătorie, de nu aveam să pier, puteam face descoperiri importante pentru știință și utile țării mele. Domnul de Malesherbes și-a luat sarcina de a prezenta guvernului planul meu și, cu acel prilej, a ascultat primele fragmente din mica scriere pe care astăzi o dau publicului. Se știe ce s-a întîmplat cu Franța pînă în clipa cînd Pronia i-a scos în cale unul dintre acei bărbați pe care ea îi trimite în semn de împăcare, atunci cînd nu mai vrea să pedepsească. Acoperit de sîngele unicului meu frate, al cumnatei mele, de cel al ilustrului bătrîn care le-a fost tată; văzînd cum mama și o altă soră, plină de talente, au murit în urma regimului pe care au avut a-l îndura în temniță, am colindat prin țări străine, unde singurul prieten ce-mi mai rămăsese s-a înjunghiat în brațele mele [1].

[1] Amîndoi rămăsesem, timp de cinci zile, fără hrană, iar principiile perfectibilității umane ne demonstraseră că puțină apă, luată în podul palmei dintr-o fîntînă, e de ajuns pentru a menține un om în viață atîta timp. Doresc mult ca această experiență să fie de folos progresului luminilor; dar mărturisesc că am găsit-o greu de îndurat.

În vreme ce familia mea era astfel măcelărită, întemnițată și exilată, una dintre surorile mele, care-și datora libertatea morții soțului său, se afla la Fougères, un orășel din Bretania. Armata regală sosește; opt sute de ostași din armata republicană sînt prinși și condamnați să fie împușcați. Sora mea se aruncă la picioarele domnului de la Roche-Jacquelin și obține grațierea prizonierilor. Îndată după aceea zboară la Rennes, se înfățișează tribunalului revoluționar cu certificate care dovedesc că a salvat viețile a opt sute de oameni și cere ca singură răsplată eliberarea surorilor sale. Președintele tribunalului îi răspunde: *Probabil că ești o ticăloasă de regalistă și o să te trimit la ghilotină, de vreme ce ai atîta trecere în ochii bandiților. De altminteri, republica nu are deloc a-ți fi recunoscătoare pentru ceea ce-ai făcut, căci are prea mulți apărători și prea puțină pîine.* Iată oamenii de care Bonaparte a descolorosit Franța. (N.a.)

Dintre toate manuscrisele mele în legătură cu America, am salvat numai cîteva fragmente, mai ales *Atala*, care nu era altceva decît un episod din *Nacezii*. *Atala* a fost scrisă în pustietate şi în colibele sălbaticilor. Nu ştiu dacă această istorie, care iese din toate făgaşele obişnuite şi care descrie o natură şi nişte datini cu totul necunoscute în Europa, va fi pe placul cititorilor. În *Atala* nu se întîmplă nimic. E un fel de poem[1], jumătate descriptiv, jumătate dramatic : totul constă în zugrăvirea a doi îndrăgostiţi care umblă şi stau de vorbă în singurătate ; şi în descrierea tulburărilor dragostei, în mijlocul liniştii pustietăţilor şi a liniştii religiei. Am dat acestei scrieri formele cele mai antice ; ea este împărţită în *prolog*, *naraţiune* şi *epilog*. Principalele părţi ale naraţiunii au titluri, cum ar fi : *Vînătorii*, *Plugarii* etc. ; tot astfel, în primii secoli ai Greciei, rapsozii cîntau, sub diferite titluri, fragmente din *Iliada* şi din *Odiseea*. Nu ascund deloc că am urmărit ca atît fondul cît şi forma să fie de o extremă simplitate, cu excepţia părţii descriptive ; nu-i mai puţin adevărat că, pînă şi în descrieri, există un fel de a fi so-

---

Jean-Baptiste-Auguste de Chateaubriand, fratele mai mare al scriitorului, a fost ghilotinat la 22 aprilie 1794, odată cu soţia sa, Aline-Thérèse Le Pelletier de Rosambo, şi cu bunicul ei, ilustrul Malesherbes. Doamna de Chateaubriand, mama, fu întemniţată în anii 1793—1794, fiica sa, ca şi Julie (doamna de Farcy). Muriră, prima în 1798, iar cealaltă în 1799. Doamna de Farcy era poetă.

Chateaubriand, care emigrase întîi la Londra, apoi, mînat de mizerie, în Sussex, face aici aluzie la încercarea de sinucidere a tovarăşului său de suferinţă, bretonul François Hingant de la Tremblais. (A se vedea *Mémoires d'outre-tombe*, partea I, X, VI, Bibliothèque de la Pléiade, t. I, p. 358.) (Nota ediţiei franceze.)

[1] Într-un timp în care, în literatură, totul e pervertit, mă văd nevoit să atrag atenţia că aici mă servesc de termenul *poem* numai pentru că nu ştiu cum altfel m-aş putea face înţeles. Nu sînt dintre acei barbari care confundă proza cu versurile. Poetul, orice s-ar spune, este întotdeauna omul prin excelenţă, şi tomuri întregi de proză descriptivă nu preţuiesc cît cincizeci de versuri frumoase de Homer, Vergiliu sau Racine. (N.a.)

lemn și totodată simplu. Una e însă ceea ce am încercat, alta ceea ce am făcut. De multă vreme nu mai citesc decît pe Homer și *Biblia;* aș fi fericit dacă aceasta s-ar băga de seamă și dacă am izbutit să topesc în culorile pustietăților și în sentimentele proprii inimii mele culorile acestor două măreţe și nepieritoare modele ale frumuseții și ale adevărului.

Mai adaug că scopul meu nu a fost să storc multe lacrimi ; mi se pare primejdioasă eroarea pe care, ca atîtea altele, o susține domnul Voltaire, anume că *bune sînt scrierile care te fac să plîngi mai mult.* Există drame pe care nimeni n-ar primi să le semneze, deși îți sfîșie inima mai mult decît *Eneida.* Nimeni nu e scriitor mare pentru că îți supune sufletul la cazne. Adevăratele lacrimi sînt cele pe care le smulge o poezie frumoasă ; e neapărat necesar ca durerea să se însoțească cu admirația.

Bunăoară, ca atunci cînd Priam îi spune lui Ahile :

Ἀνδρὸς παιδοφόνοιο ποτὶ στόμα χεῖρ' ὀρέγεσθαι[1]

Gîndește, cît pot fi de nefericit de vreme ce sărut mîna care mi-a ucis fiii.

Sau cînd Iosif strigă :

Ego sum Ioseph, frater vester, quem vendidistis in Aegyptum.

Eu sînt Iosif, fratele vostru, pe care l-ați vîndut în Egipt[2].

---

[1] *Iliada,* XXIV, 506, Hachette, Paris, 1930.
[2] *Facerea,* XLV, 4.

Acestea sînt singurele lacrimi care trebuie să ude coardele lirei și să o facă să răsune. Muzele sînt femei celeste, care nu-și desfigurează trăsăturile prin grimase ; cînd plîng, gîndul lor ascuns este să devină și mai frumoase.

De altminteri, nu sînt deloc, ca domnul Rousseau, un entuziast al sălbaticilor, și, deși aș avea poate tot atîtea motive a mă plînge de societate cîte avea acest filozof ca să se felicite de ea, nu cred nicidecum că *natura pură* e lucrul cel mai frumos pe lume. Am găsit-o întotdeauna foarte urîtă, pretutindeni pe unde am avut prilej s-o văd. Departe de a fi de părere că omul care gîndește este un *animal depravat*, cred că gîndirea îl face pe om. Folosind cuvîntul *natură* s-a pierdut totul. De aici, detaliile fastidioase din atîtea romane care descriu pînă și scufia de noapte și capotul ; de aici, dramele infame care au apărut după capodoperele lui Racine. Să descriem natura, dar natura frumoasă : arta nu are a se ocupa cu imitarea monștrilor.

Morala pe care am urmărit-o scriind *Atala* e ușor de descoperit și, fiind rezumată în epilog, nu voi mai vorbi despre ea aici ; voi mai adăuga doar un singur cuvînt despre personajele mele.

Atala, ca și *Filoctet*, are numai trei personaje. Se va afla, poate, în femeia pe care am căutat s-o înfățișez, un caracter destul de nou. Contrarietățile inimii umane, iată o temă care n-a fost îndeajuns dezvoltată : acestea ar merita cu atît mai multă atenție, cu cît țin de străvechea tradiție a unei degradări originale, drept pentru care ele deschid vederi profunde asupra a tot ceea ce e mare și misterios în om și în istoria lui.

Șactas, iubitul Atalei, este un sălbatic despre care se crede că e genial din naștere și care este mai mult civilizat, căci cunoaște nu numai limbile vii ale Europei, dar și pe cele moarte. Trebuie deci să se exprime într-un stil

amestecat, potrivit cu linia pe care se mișcă, între societate și natură. Aceasta mi-a adus unele avantaje, căci l-am făcut să se exprime ca un sălbatic în înfățișarea datinilor și ca un european în dramă și în narațiune. Altminteri, ar fi trebuit să renunț la lucrare : dacă m-aș fi servit numai de stilul indian, *Atala* ar fi de neînțeles pentru cititor.

Cît despre misionar, cred că pot afirma că acei care, pînă acum, au înfățișat un preot, l-au descris fie ca pe un scelerat fanatic, fie ca pe un fel de filozof. Părintele Aubry nu are nimic comun cu aceștia. Este un simplu creștin, care vorbește, fără a roși, *de cruce, de sîngele celui răstignit, de Stăpîn, de carnea păcatului etc.* ; cu un cuvînt, un adevărat preot. Știu cît este de greu să zugrăvești un asemenea caracter fără a trezi în cugetul anumitor cititori ideea de ridicul. Dacă nu-i voi înduioșa, îi voi face să rîdă : rămîne de văzut.

La urma urmelor, dacă s-ar cerceta ceea ce am introdus într-un cadru atît de strîmt, dacă s-ar ține seama că în datinile sălbaticilor nu există nici un moment interesant de care să nu mă fi apropiat, nici un fenomen frumos al naturii, nici o priveliște frumoasă din Noua-Franță pe care să nu o fi descris ; dacă s-ar observa că, pe lîngă tagma vînătorilor, am înfățișat un tablou cuprinzător al agricultorilor pentru a arăta superioritatea traiului social asupra traiului sălbatic ; dacă s-ar cunoaște dificultățile pe care le-am întîmpinat în încercarea de a nu slăbi interesul dramatic cu numai două personaje, de-a lungul unei ample înfățișări a moravurilor și a numeroase descrieri de peisaje ; dacă, în fine, s-ar remarca faptul că, în chiar timpul catastrofei, m-am lipsit de orice ajutor, încercînd să mă susțin, cum făceau anticii, numai prin forța dialogului, aceste considerații vor face, poate, să mă bucur de oarecare indulgență din partea cititorului. Încă

o dată, nu-mi fac iluzia că am izbutit ; dar ar trebui să fim întotdeauna recunoscători unui scriitor care se străduieşte să reînvie literatura în maniera anticilor, atît de uitată în zilele noastre.

Mai am de spus un singur lucru : nu ştiu prin ce întîmplare, o scrisoare pe care o trimisesem cetăţeanului Fontanes a atras atenţia cititorilor mai mult decît mă aşteptam. Credeam că cele cîteva rînduri ale unui autor necunoscut vor trece fără a fi remarcate. M-am înşelat. Foile publice au binevoit să vorbească de acea scrisoare şi mi s-a făcut onoarea de a mi se scrie, mie personal şi prietenilor mei, pagini întregi de laude şi de injurii. Deşi injuriile m-au mirat mai puţin decît laudele, mi-am zis că nu meritam nici unele, nici altele. Reflectînd asupra acestei toane a cititorilor, care au acordat atîta atenţie unui lucru atît de neînsemnat, mi-am zis că faptul s-ar putea datora titlului marii mele lucrări : *Geniul creştinismului*. Poate că unii şi-au închipuit că e vorba de o chestiune politică şi că în această carte vorbeam de rău revoluţia şi pe filozofi.

Astăzi, cînd trăim sub un guvern care nu proscrie nici o opinie paşnică, este, fără îndoială, îngăduit a se lua apărarea creştinismului ca subiect de morală şi de literatură. A fost o vreme cînd numai adversarilor acestei religii le era îngăduit să vorbească. Acum toţi pot coborî în arenă, iar cei ce gîndesc că religia creştină e poetică şi morală pot s-o spună răspicat, după cum filozofii pot susţine contrariul. Îndrăznesc a crede că dacă lucrarea pe care am întreprins-o, şi care în curînd va apărea, ar fi scrisă de o mînă mai îndemînatică decît a mea, chestiunea ar fi hotărîtă fără drept de apel.

Oricum, dator sînt să declar că în *Geniul creştinismului* nu de revoluţie e vorba ; în această carte, de cele mai multe ori e vorba de autori care au murit ; cît despre

cei în viață, cărora le spun pe nume, n-au de ce să fie nemulțumiți : în general, am păstrat o măsură de care, după toate aparențele, nu mă voi bucura la rîndu-mi.

Am auzit că vestita doamnă a cărei scriere formase obiectul scrisorii mele s-a plîns de un pasaj al acestei scrisori. Îmi voi lua libertatea de a observa că nu eu am folosit cel dintîi arma de care sînt învinuit și care îmi este odioasă ; nu am făcut decît să răspund la lovitura dată unui om pe care-l admir pentru talentele sale și pe care-l iubesc cu căldură pentru firea sa. Dar, de vreme ce am putut jigni, înseamnă că am mers prea departe ; să zicem, deci, că pasajul cu pricina s-a șters. De altfel, cînd te bucuri de viața strălucitoare și de talentele doamnei de Staël, dator ești să uiți lesne micile răni pe care ți le poate face un solitar și un om atît de puțin cunoscut ca mine.

Un ultim cuvînt despre *Atala :* dacă, potrivit unor planuri ale celei mai înalte politici, guvernul francez s-ar gîndi ca, într-o zi, să ceară din nou Angliei să-i înapoieze Canada, descrierea pe care am făcut-o Noii-Franțe ar prezenta un nou interes. În sfîrșit, subiectul nu-mi aparține în întregime ; sigur este că a existat un sălbatic condamnat la galere, care a trăit apoi la curtea lui Ludovic al XIV-lea ; sigur este că un misionar francez a făcut cele relatate de mine ; sigur este că în pădurile Americii am întîlnit sălbatici ducînd cu sine osemintele strămoșilor și o mamă tînără care așezase leșul pruncului ei pe crengile unui copac. Alte cîteva detalii sînt, de asemenea, autentice, dar, nefiind de un interes general, sînt scutit a vorbi despre ele.

CUVÎNT ÎNAINTE LA EDIȚIA A TREIA (1801)

Am ținut seama de toate criticile, încît această mică scriere să devină mai vrednică de succesul de care s-a bucurat. Am avut fericirea să constat că adevărata filozofie și adevărata religie sînt același lucru ; căci persoane foarte distinse, care, în chestiunea creștinismului, nu gîndesc la fel cu mine, au fost printre cele dintîi care au contribuit la succesul *Atalei.* Acest singur fapt constituie un răspuns dat celor ce ar voi să acrediteze ideea că *moda* acestei povestiri indiene ar fi o chestiune politică. Cu toate acestea, am fost cenzurat în mod trist, ca să nu spun grosolan ; s-a mers pînă la a se lua în derîdere următoarea apostrofă adresată indienilor[1] :

„Nefericiți indieni, v-am văzut rătăcind prin pustietățile Lumii-Noi, ducînd cenușa străbunilor voștri ; pe voi, care, cu toată sărăcia, mi-ați dat o ospitalitate pe care eu n-aș putea să vi-o ofer astăzi, cînd, ca și voi, colind lumea, depinzînd de bunăvoința oamenilor, și, mai puțin fericit în surghiunul meu, nu duc cu mine osemintele părinților mei".

Observația criticului se referă la ultima frază a acestei apostrofe. Cenușa alor mei amestecată cu cea a domnului de Malesherbes, șase ani de surghiun și de năpastă nu au părut decît un subiect de glumă ! Urez criticului să nu aibă niciodată a regreta mormintele părinților săi !

---

[1] *Décade philosophique*, nr. 22, într-o notă. (N.a.)

În rest, e lesne că împaci diferitele opinii care s-au rostit despre *Atala* : cei ce m-au osîndit au avut în vedere numai talentele mele ; cei ce m-au lăudat, numai nefericirile mele.

P. S. În ultima clipă, aflu că la Paris s-a descoperit o contrafacere a primelor două ediţii din *Atala* şi că alte cîteva s-au fabricat la Nancy şi la Strasbourg. Nădăjduiesc că cititorii vor binevoi a cumpăra această mică lucrare numai de la Mignoret şi de la vechea librărie Dupont.

CUVÎNT ÎNAINTE
LA EDIȚIA A PATRA
(1801)

În ultima vreme au apărut la adresa *Atalei* noi critici, de care nu am putut ține seama în această ediție, a patra. Sugestiile cu care am fost onorat ar fi cerut prea multe modificări, iar cititorii par a se fi deprins acum cu această mică scriere, cu toate cusururile ei. Această a patra ediție nu se deosebește întru nimic de a treia ; atît numai că, în unele pasaje, am restabilit textul primelor două ediții.

PREFAȚĂ LA *ATALA*
(1805)

Indulgența cu care cititorii au binevoit să-mi primească scrierile m-a silit să mă supun gustului lor și să țin seama de sfaturile criticilor.

În ce privește gustul publicului, mi-am dat toată osteneala să-l satisfac. Unele persoane, care se ocupă cu instrucțiunea tineretului, și-au exprimat dorința de a avea *Geniul creștinismului* într-o ediție excerptată de partea apologetică, destinată numai înaltei societăți : cu toată repulsia firească de a-mi mutila lucrarea, și negîndindu-mă decît la utilitatea ei, am publicat prescurtarea care mi s-a cerut.[1]

O altă pătură de cititori cerea o ediție separată, care să cuprindă cele două episoade ale scrierii : public acum această ediție.

Acum voi spune ce am făcut în privința criticilor.

Relativ la *Geniul creștinismului*, am adoptat idei deosebite de cele ale episoadelor sale.

Mai întîi, mi-am zis că, din respect pentru cei ce au cumpărat primele ediții, nu trebuie, cel puțin deocamdată, să aduc vreo schimbare mai importantă unei cărți care se vinde pe un preț atît de ridicat. Amorul propriu și interesul nu mi s-au părut motive îndeajuns de întemeiate,

[1] Este vorba de *„Geniul creștinismului" rezumat pentru tineret*, apărut în 1804 și 1805, în care, printre altele, nu figurează *Atala* și *René* [...]. (Nota ediției franceze.)

chiar în vremea noastră, ca să păcătuiesc împotriva delicateței.

În al doilea rînd, de la publicarea *Geniului creștinismului* nu a trecut suficient timp ca să pot fi deplin lămurit asupra scăderilor unei lucrări atît de întinse. Cum să descopăr adevărul în noianul opiniilor contradictorii? Unii mă laudă pentru subiect, nu însă și pentru stil; alții aprobă stilul și dezaprobă subiectul. Dacă dintr-o parte mi se dau asigurări că *Geniul creștinismului* e un monument nepieritor pentru cel care l-a înălțat și pentru începutul secolului al XIX-lea[1], din alta mi se atrage atenția, o lună sau două după publicare, că orice critică e tardivă, căci această scriere e deja uitată[2].

Știu că un amor-propriu mai ferm decît al meu ar putea găsi oarecare motiv de speranță pentru a nu se necăji de această din urmă aserțiune. *Geniul creștinismului* apare în ediții tot mai numeroase, în ciuda împrejurărilor care fac ca idealul apărat de mine să nu se mai bucure de puternicul interes pe care-l stîrnește nefericirea. Dacă nu mă înșel, pe măsură ce îmbătrînește, scrierea pare chiar a cîștiga în stima opiniei publice care începe a vedea în ea altceva decît o operă de *pură imaginație*. Dar, Dumnezeu mi-e martor, nici nu mă gîndesc să-i conving de slabele mele merite pe cei care, negreșit, au bune motive să se îndoiască de ele. Afară de religie și de onoare, prea puține prețuiesc pe lumea asta ca să nu subscriu la sentințele celei mai riguroase critici. Atît de puțin m-au orbit cele cîteva succese și atît de departe sînt de a privi cele cîteva elogii drept o judecată definitivă în favoarea mea, încît am socotit că nu e necesar să-mi închei lucrarea. Voi mai aștepta încă, spre a da timp prejudecăților să se liniștească

[1] Domnul de Fontanes (a se vedea vol. 5 din *Geniul creștinismului*). (N.a.)

[2] Domnul Ginguené (*Décade philosophique*). (N. a.)

și spiritului părtinitor să se stingă ; numai atunci, opinia care se va forma despre cartea mea va fi, cu siguranță, opinia cea adevărată ; atunci voi ști ce trebuie să modific în *Geniul creștinismului*, pentru a-l face așa cum doresc să-l las în urma mea, dacă îmi va supraviețui.

Dacă însă, pentru motivele arătate mai sus, am rezistat cenzurii îndreptate împotriva lucrării întregi, cînd a fost vorba de *Atala*, luată separat, am folosit o metodă cu totul opusă. În îndreptările pe care i le-am adus, nu am ținut seama de considerații cum ar fi prețul cărții sau proporțiile ei. Cîțiva ani au fost mai mult decît de ajuns ca să cunosc părțile slabe sau defectuoase ale acestui episod. Docil în această privință față de critică — pînă într-atît încît mi-am atras observația că sînt prea facil — am demonstrat celor ce mă atacau că niciodată nu greșesc cu bună-știință și că oricînd și în orice chestiune sînt gata să cedez unor lumini mai presus de ale mele. *Atala* s-a tipărit de unsprezece ori : de cinci ori separat și de șase ori în *Geniul creștinismului ;* dacă s-ar confrunta aceste unsprezece ediții, cu greu s-ar putea găsi două identice.

A douăsprezecea, pe care o public acum, a fost revăzută cu cea mai mare grijă. Am cerut sfat unor prieteni gata oricînd să mă critice ; am cîntărit fiecare frază, am cercetat fiece cuvînt. Stilul, descotorosit de epitetele care-l îngreunau, are, poate, mai multă naturalețe și simplitate. În unele idei am pus mai multă ordine și logică ; am corectat pînă și cele mai mărunte greșeli de limbaj. Domnul de la Harpe îmi spunea despre *Atala :* „Ar ajunge să ne închidem împreună cîteva ceasuri, pentru a șterge petele care-i fac pe cenzorii dumneavoastră să ridice glasul". Mi-au trebuit patru ani ca să revăd acest episod, în schimb e așa precum trebuie să rămînă. Pe viitor, nu voi recunoaște decît această *Atala*.

Cu toate astea, în unele chestiuni nu am cedat în întregime criticii. S-a spus că parte din sentimentele exprimate de părintele Aubry sînt tributare unui crez descurajant. Bunăoară, unii s-au revoltat împotriva următorului pasaj (sîntem astăzi atît de sensibili !) :

„Dar ce spun ! o, deșertăciune a deșertăciunilor ! Ce îți tot vorbesc de puterea prieteniei pe lumea asta ! N-ai vrea, copilă dragă, să-i cunoști întinderea ? Dacă un om s-ar întoarce la viață cîțiva ani după ce a murit, mă îndoiesc că ar fi privit cu bucurie de către chiar aceia care au vărsat mai multe lacrimi în amintirea lui : atît de repede se leagă alte prietenii, atît de lesne se iau alte obiceie, atît de firească e nestatornicia omului, atît de puțin prețuiește viața noastră, chiar în inima prietenilor !"

Nu interesează dacă acest sentiment e anevoie de mărturisit, ci dacă e adevărat și întemeiat pe experiența tuturor. Lucru ce ar fi greu de tăgăduit. Francezilor, mai ales, nu le putem pretinde să nu uite nimic. Lăsînd la o parte morții de care nimeni nu-și amintește, cîți, în viață fiind, nu s-au întors la familiile lor pentru a nu afla decît uitare, nepăsare și dezgust ! De altminteri, ce țel urmărește aici părintele Aubry ? Oare nu acela de a o convinge pe Atala să nu regrete o existență din care s-a smuls de bunăvoie și la care zadarnic ar dori să se întoarcă ? Cu acest gînd, misionarul, exagerînd chiar în fața acestei nefericite relele vieții, face un act de omenie. Dar nu e nevoie să recurgem la această explicație. Părintele Aubry exprimă un lucru din nefericire prea adevărat. Dacă nu e îngăduit să calomniem natura umană, apoi este la fel de inutil să o vedem mai bună decît în realitate.

Același critic, domnul abate Morellet, s-a mai ridicat și împotriva următoarei idei, numind-o falsă și paradoxală :

„Crede-mă, fiule, durerile nu sînt veşnice ; mai curînd sau mai tîrziu ele trebuie să treacă, pentru că inima omului se sfîrşeşte ; iată una dintre marile noastre nimicnicii : nu sîntem în stare nici măcar să fim nefericiţi multă vreme".

Criticul susţine că această neputinţă a omului pentru durere este, dimpotrivă, unul din marile bunuri ale vieţii. Nu-i voi răspunde că, dacă observaţia lui este adevărată, dezminte observaţia pe care a făcut-o asupra primului pasaj al spuselor părintelui Aubry. În adevăr, ar însemna să susţinem, de o parte, că omul nu-şi uită niciodată prietenii, de alta, că e fericit să nu se mai gîndească la ei. Voi observa doar că abilul grămătic pare aici a încurca vorbele. Eu nu am spus : „Iată una dintre marile noastre *nefericiri*", ceea ce, fără îndoială, ar fi fals, ci : „Iată una dintre marile noastre *nimicnicii*", ceea ce este cît se poate de adevărat. Cine oare nu simte că această neputinţă a inimii omului de a nutri îndelung un simţămînt, fie chiar cel al durerii, e cea mai completă dovadă de sterilitate, de sărăcie, de *nimicnicie* ? Cu multă raţiune, domnul abate Morellet pare a face mare caz de bun-simţ, de dreapta judecată, de natură ; dar în practică urmează el totdeauna teoria pe care o profesează ? Ciudat ar fi dacă ideile lui radioase despre om şi despre viaţă mi-ar da dreptul de a-l bănui la rîndu-mi că adaugă acestor simţăminte exaltarea şi iluziile tinereţii.

Natura nouă şi moravurile noi pe care le-am înfăţişat mi-au atras încă o învinuire prea puţin gîndită. S-a spus că am născocit unele detalii extraordinare, în vreme ce eu nu făcusem decît să amintesc lucruri cunoscute de toţi călătorii. Înzestrînd această ediţie din *Atala* cu unele note, aş fi putut lesne să mă justific ; numai că, adăugîndu-le în toate locurile unde cititorul ar fi avut nevoie, curînd ele ar fi întrecut proporţiile lucrării. Iată de ce am renunţat

la note. Mă voi mulțumi să transcriu aici un fragment din *Apărarea Geniului creștinismului*. E vorba de urșii îmbătați cu struguri, pe care docții cenzori i-au luat drept o veselă născocire a imaginației mele. După ce am citat o serie de autorități respectabile și mărturiile lui Carver, Bartram, Imley, Charlevoix, adaug : „Cînd se găsește la un autor o scenă care nu e frumoasă prin ea însăși și care servește numai la a face descrierea mai veridică, dacă acel autor a făcut, de altfel, dovada că nu e lipsit de simțul comun, e firesc să presupunem că nu a născocit acea scenă, ci a descris un fapt real, chiar dacă nu prea cunoscut. Liber este oricine să vadă în *Atala* o scriere slabă ; îndrăznesc însă a spune că natura americană e zugrăvită cu cea mai scrupuloasă exactitate. Toți călătorii care au vizitat Louisiana și Floridele au recunoscut aceasta. Cele două traduceri englezești după *Atala* au ajuns în America ; foile publice au anunțat, de altfel, că o a treia traducere a apărut, cu succes, la Philadelphia. Dacă priveliștile din *Atala* ar fi neadevărate, ar fi găsit oare prețuire la un popor care ar fi putut spune la fiecare pas : «Astea nu-s fluviile noastre, munții noștri, pădurile noastre ?» Atala s-a întors în pustietate și se pare că patria ei a recunoscut-o ca fiind adevărata copilă a singurătăților.“ [1]

. . . . . .

Partea a doua a acestei prefețe o vom afla în *Prefața* la *René*. (Nota ediției franceze.)

[1] *Apărarea Geniului creștinismului*. (N.a.)

PROLOG

Pe vremuri, Franța stăpînea în America septentrională un imperiu vast, care se întindea din Labrador pînă în Floride și de la țărmurile Atlanticului pînă la cele mai depărtate lacuri din nordul Canadei.

Patru fluvii mari, care izvorăsc din aceiași munți, brăzdează aceste întinderi uriașe : fluviul Sfîntul-Laurențiu, care se varsă, către răsărit, în golful cu același nume ; rîul de Apus, care-și poartă apele către mări necunoscute ; fluviul Bourbon, care se rostogolește din miazăzi spre miazănoapte către Golful Hudson și Meșasbe[1], care curge de la miazănoapte către miazăzi și se pierde în Golful Mexic.

Acest din urmă fluviu, după ce străbate mai bine de o mie de leghe, scaldă niște plaiuri încîntătoare, pe care locuitorii Statelor Unite le numesc *Noul Eden* și cărora francezii le-au păstrat gingașa denumire de *Louisiana*. Nenumărate alte rîuri care se varsă în Meșasbe — Missouri, Illinois, Akanza, Ohio, Wabache, Tenase — le îngrașă cu mîlul lor și le fertilizează cu apele. Cînd aceste rîuri cresc pe urma potopurilor iernii, cînd furtunile doboară păduri întregi, copacii dezrădăcinați se grămădesc peste izvoare. Nu trece mult și mîlul îi cimentează, lianele îi înlănțuie și fel de fel de plante, prinzînd pretutindeni rădăcini, leagă și mai strîns aceste rămășițe. Tîrîți de valurile înspumegate, bușteniі ajung în Meșasbe ; fluviul îi ia în primire, îi împinge spre Golful Mexic, îi zvîrle pe malurile-i nisipoase și astfel crește numărul gurilor sale. Cînd

[1] Adevăratul nume al fluviului Mississipi sau Meşassipi. (N.a.)

și cînd, la poalele munților, fluviul își ridică glasul și-și întinde apele revărsate în jurul colonadelor de păduri și a piramidelor mormintelor indiene ; este Nilul pustiurilor. Dar în înfățișările naturii frumusețea se unește întotdeauna cu măreția : în vreme ce curentul din mijlocul apei tîrăște spre mare bușteni de pin și de stejar, pe cele două curente laterale poți zări, pe lîngă țărmuri, ostroave plutitoare de pistia și de nuferi, ale căror flori galbene se înalță ca niște steguțe. Șerpi verzi, bîtlani albaștri, flamingi roșii, pui de crocodil se îmbarcă pasageri pe aceste nave de flori, și colonia, înălțîndu-și în vînt pînzele de aur, se îndreaptă alene spre .vreo întorsură retrasă a fluviului.

Cele două maluri ale Meșasbeului au o înfățișare cît se poate de neobișnuită. Pe malul dinspre soare-apune, savana se întinde cît vezi cu ochii ; valurile de vegetație se desfășoară părînd a se uni cu albastrul cerului, în care se pierd. Pe aceste șesuri necuprinse zărești rătăcind de colo pînă colo turme de cîte trei sau patru mii de bivoli sălbatici. Cînd și cînd, un bizon încărcat de ani, spintecînd înot valurile, vine să se culce printre buruieni, pe unul dintre ostroavele fluviului. Cînd ai sta să privești la fruntea lui împodobită cu două coarne, la barba bătrînă și plină de mîl, l-ai lua drept o zeitate a fluviului, care-și aruncă ochii, satisfăcută, peste măreția valurilor și sălbatica bogăție a țărmurilor.

Astfel se înfățișează malul dinspre soare-apune ; priveliștea e însă alta pe cel dimpotrivă, amîndouă malurile alcătuind un admirabil contrast. Aplecați peste ape, grămădiți pe stînci și pe costișe, răspîndiți prin vîlcele, copaci de toate formele, de toate culorile, de toate miresmele se amestecă unii cu alții, cresc alături, se înalță în slavă pînă la înălțimi ce obosesc vederea. Vița sălbatică, tigva, dovleacul amar se întreînlănțuie la poalele acestor copaci, se urcă pe crengile lor, cățărîndu-se pînă la capetele rămurelelor, se întind de pe arțari pe magnolieri, de pe magnolieri pe nalbe, alcătuind mii de grote, mii de bolți, mii de portice. Deseori, rătăcind dintr-un arbore în altul, aceste liane trec peste brațe de rîuri deasupra cărora clă-

dese punți de flori. Din grămada acestor masive de verdeață, magnolierul își înalță conul nemișcat ; cu creștetul împodobit de flori mari, albe, el domină întreaga pădure și nu i-ar putea sta alături decît palmierul, care, în preajma lui, își leagănă ușor evantaliile de verdeață.

Puzderie de făpturi, așezate în aceste singurătăți de mîna Ziditorului, aduc încîntare și viață. Din margini de luminișuri zărești urși îmbătați de struguri, care se clatină pe ramurile ulmilor tineri ; caribuli se scaldă într-un lac ; veverițe negre se zbenguie în desișul frunzelor ; mierle, porumbei de Virginia, mici cît niște păsărele, poposesc pe iarba înroșită de fragi ; papagali verzi cu căpșoare galbene, ghionoi purpurii, cardinali roșii ca focul se cațără pe vîrfuri de chiparoși ; colibri strălucesc pe iasomii de Floride și șerpi-păsărari șuieră atîrnați pe vîrfuri de copaci, unde se leagănă ca lianele.

Dacă în savanele de partea cealaltă a fluviului e numai liniște și tihnă, aici, dimpotrivă, e numai mișcare și zvon : lovituri cu ciocul în scoarța copacilor, foșnete de animale care umblă și pasc sau sfărîmă între dinți sîmburi de fructe, murmur de valuri, gemete ușoare, mugete slabe, gînguriri de dragoste umplu aceste locuri pustii cu o armonie duioasă și sălbatică. Dar cînd o boare de vînt însuflețește singurătățile, legănînd tot ce plutește, amestecînd grămezile de alb, de azur, de verde, de trandafiriu, îmbinînd toate culorile, adunînd toate murmurele, atunci, din adîncul codrilor se aud zgomote, în fața ochilor se petrec niște scene pe care zadarnic m-aș strădui a le descrie celor ce n-au străbătut niciodată aceste întinderi primitive ale naturii.

După ce părintele Marquette și nefericitul La Salle au descoperit fluviul Meșasbe, cei dintîi francezi care s-au statornicit la Biloxi și la Noul-Orléans s-au aliat cu nacezii, o seminție indiană puternică, de temut prin acele locuri. Gilcevi și vrăjmășii au însîngerat mai apoi țara ospeției. Printre sălbaticii ei trăia un bătrîn numit Șactas[1] care, datorită vîrstei, înțelepciunii și priceperii într-ale

[1] Glas plăcut. (N. a.)

vieţii, era patriarhul şi dragostea singurătăţilor. Ca toată lumea, plătise virtutea cu preţul nefericirii. Nu numai pădurile Lumii-Noi le presărase cu nenorocirile sale, dar pînă şi plaiurile Franţei. Osîndit la galere, la Marsilia, printr-o cumplită nedreptate, eliberat mai apoi, prezentat lui Ludovic al XIV-lea, stătuse de vorbă cu bărbaţii de seamă ai secolului şi asistase la serbările de la Versailles, la tragediile lui Racine, la cuvîntările funebre ale lui Bossuet; cu un cuvînt, sălbaticul privise societatea în punctul cel mai înalt al splendorii ei.

De cîţiva ani, reîntors în sînul patriei sale, Şactas se bucura de odihnă. Cu toate astea, soarta îi luase preţ scump pentru atîta favoare: bătrînul orbise. O fată îl însoţea pe malurile Meşasbeului, precum Antigona călăuzea paşii lui Oedip pe ale Citeronului sau precum Malvina îl conducea pe Ossian peste stîncile muntelui Morven.

Cu toate că îndurase nenumărate nedreptăţi din partea lor, Şactas îi iubea pe francezi. Îşi mai amintea de Fénelon, al cărui oaspete fusese, şi era dornic să aducă servicii compatrioţilor acestui bărbat plin de virtute. Un prilej bun se ivi. În 1725, un francez, pe nume René, mînat de pasiuni şi de nefericiri, ajunse în Louisiana. Urcă fluviul pînă la natchezi şi ceru să fie primit războinic în rîndurile acestei seminţii. Şactas stătu de vorbă cu el şi, văzînd cît e de neclintit în hotărîrea sa, îl adoptă ca fiu şi-i dădu de soţie o indiană, numită Celuta. Curînd după această căsătorie, sălbaticii începură a se pregăti pentru vînătoarea de biberi.

Şactas, deşi orb, este ales de sfatul saşemilor[1] să conducă expediţia, pentru respectul pe care triburile indiene i-l arătau. Încep rugile şi posturile; vrăjitorii tălmăcesc visele; se cere sfatul divinităţilor; li se jertfeşte tutun; se ard felii de limbă de elan şi se cercetează dacă sfîrîie în flacără, spre a se afla voinţa duhurilor; în sfîrşit, se porneşte la drum, după ce se consumă ciinele sacru. René face parte din ceată. Cu ajutorul contra-curenţilor, pirogile urcă pe Meşasbe şi intră în matca lui Ohio. E toamnă. Magnificul deşert din Kentucky se desfăşoară în faţa ochi-

[1] Bătrîni sau sfetnici (N. a.)

lor mirați ai tînărului francez. Într-o noapte, la lumina lunii, în vreme ce toți naczii dorm în fundul pirogilor, iar flota indiană, înălțîndu-și velele făcute din piei de animale, plutește mînată de o boare de vînt, René, rămas singur cu Șactas, îi cere să-i povestească întîmplările prin care a trecut. Bătrînul se învoiește și, cum ședeau amîndoi la pupa unei pirogi, începe astfel :

POVESTEA

VÎNĂTORII

„Ciudată este, dragă fiule, soarta care ne-a unit. Eu văd în tine pe omul civilizat care s-a făcut sălbatic ; tu vezi în mine un sălbatic pe care Marele Duh (nu știu în ce scop) a vrut să-l civilizeze. Tu și cu mine am intrat în viață pe căi opuse : tu ai venit să te odihnești pe locul meu, iar eu m-am dus să mă așed pe al tău ; astfel ne-a fost dat să avem despre lucruri o vedere cu totul diferită. Care dintre noi, eu sau tu, a cîștigat mai mult sau a pierdut mai mult pe urma acestei schimbări a poziției ? Asta o știu numai duhurile, căci cel mai puțin învățat dintre ele are mai multă înțelepciune decît toți oamenii la un loc.

În luna florilor[1] se vor împlini de șapte ori cîte zece zăpezi și încă trei zăpezi[2], de cînd mama m-a adus pe lume, pe malurile Meșasbeului. Nu demult, spaniolii se statorniciseră pe țărmurii golfului Pensacola, dar în Louisiana nu se afla încă nici un alb. Aveam numai șaptesprezece căderi de frunze cînd am pornit, însoțindu-l pe tata, războinicul Utalisi, împotriva muscogulgilor, un neam puternic din Floride. Ne-am alăturat spaniolilor, aliații noștri, și lupta s-a dat pe unul din brațele fluviului Maubile. Areskui[3] și divinitățile nu ne-au fost binevoitori. Vrăjmașii au triumfat ; tata și-a pierdut viața ; eu, apărîndu-l, am fost rănit de două ori, O, de ce n-am coborît atunci în țara sufletelor ![4] scăpam de nefericirile care mă așteptau pe pămînt. Duhurile altfel au hotărît : fugarii m-au luat cu ei la San-Augustin.

---

[1] Luna mai. (N.a.)
[2] *Zăpadă* în loc de *an* ; șaptezeci și trei de ani. (N.a.)
[3] Zeul răzbunării. (N.a.)
[4] Infernul. (N.a.)

În acel oraș nou, clădit de spanioli, oricînd puteam fi răpit pentru minele din Mexico, cînd, un castilian bătrîn, numit *Lopez*, făcîndu-i-se milă de tinerețea și de nevinovăția mea, mi-a dat adăpost și m-a înfățișat unei surori cu care locuia, căci n-avea soție.

Amîndoi începură a nutri pentru mine sentimente dintre cele mai duioase. M-au crescut cu multă grijă, mi-au tocmit tot felul de dascăli. Dar, după ce am petrecut treizeci de luni la San-Augustin, m-a apucat un fel de scîrbă pentru viața de oraș. Slăbeam văzînd cu ochii ; uneori, ceasuri în șir rămîneam neclintit, contemplînd vîrfurile codrilor din zare ; alteori, ședeam pe malul unui fluviu, privind cu întristare curgerea apei. Îmi închipuiam pădurile pe care aceste unde le străbătuseră și, mai mult decît orice, îmi plăcea singurătatea.

Nemaiputîndu-mă împotrivi dorinței de a mă întoarce în pustietate, într-o dimineață mă înfățișez lui Lopez, îmbrăcat cum eram, într-unul din veșmintele de sălbatic, cu arcul și săgețile într-o mînă și cu hainele mele europene în cealaltă. Le-am înmînat mărinimosului meu ocrotitor, căzînd la picioarele lui și vărsînd potop de lacrimi. M-am ocărît în chipul cel mai odios, m-am învinuit de nerecunoștință : «Pînă la urmă, i-am spus, o, tată, vezi și tu : mor dacă nu mă întorc la viața de indian».

Lopez, înlemnit de mirat ce era, a încercat să-mi schimbe gîndul. Mi-a vorbit de primejdiile care mă amenințau dacă voi cădea din nou în mîinile muscogulgilor. Dar, văzînd că eram neclintit, izbucni în plîns și strîngîndu-mă în brațe : «Du-te, strigă el, copil al naturii ! întoarce-te la libertatea ta de om, pe care Lopez nu ține să ți-o răpească. Însumi, dacă aș fi mai tînăr, te-aș însoți în pustietate (și de acolo am plăcute amintiri !) și te-aș așeza în brațele mamei tale. Cînd te vei vedea din nou în pădure, gîndește-te cînd și cînd la spaniolul acela bătrîn care te-a omenit și, dacă vrei să cîștigi dragostea semenilor, nu uita că prima ta experiență cu o inimă de om s-a încheiat cu totul în favoarea ei.» Lopez sfîrși cu o rugă către Dumnezeul creștinilor, a cărui credință mă împotrivisem să o îmbrățișez, și ne-am despărțit în hohote de plîns.

N-a trecut mult și mi-am luat pedeapsa pentru nerecunoștința mea. Neștiind locurile, m-am rătăcit prin păduri și am fost prins de o ceată de muscogulgi și de siminoli, așa cum prevăzuse Lopez. După veșminte și după penele care-mi împodobeau capul, aceștia și-au dat seama că sînt un nacez. M-au pus în lanțuri, nu însă din cele grele, fiindcă eram atît de tînăr. Simagan, căpetenia cetei, m-a întrebat cum mă cheamă ; am răspuns : «Mă numesc *Sactas* al lui Utalisi al lui Miscu, care au scalpat mai bine de o sută de eroi muscogulgi». Simagan îmi spune : «Șactas al lui Utalisi al lui Miscu, bucură-te : te vom arde în mijlocul satului». Răspund : «Foarte bine» și îngîn cîntecul meu de moarte.

Deși eram prizonier la vrăjmașii mei, nu mă puteam opri, în primele zile, să-i admir. Muscogulgul și mai ales aliatul său, siminolul, e numai veselie, dragoste, mulțumire. Umbletul lui e sprinten, firea deschisă și senină. Vorbește mult și repede ; graiul îi este plăcut și ușor. Nici chiar cu vîrsta, sașemii nu pierd simplitatea asta plină de voie-bună : ca păsările bătrîne din codrii noștri, ei adaugă cîntecele bătrînești la ariile noi ale tinerilor lor urmași.

Femeile care însoțeau ceata arătau o milă duioasă și o curiozitate binevoitoare pentru vîrsta mea fragedă. Îmi puneau întrebări despre mama, despre primele zile ale vieții mele ; voiau să afle dacă leagănul meu de mușchi fusese atîrnat de ramurile înflorite ale arțarilor, dacă brizele mă legănaseră în preajma cuibului de păsărele. Apoi, mii de alte întrebări despre starea mea sufletească : țineau să știe dacă în visele mele văzusem o căprioară albă și dacă arborii din valea tăinuită mă povățuiseră să iubesc. Răspundeam cu naivitate mamelor, fetelor și nevestelor. Le spuneam : «Voi sînteți gingășia zilei, iar noaptea vă iubește ca roua. Omul vă iese din pîntece ca să se prindă de sînul și de gura voastră ; știți cuvinte magice care alină toate durerile. Iată ce mi-a spus ființa care m-a adus pe lume și care nu mă va mai vedea niciodată ! Mi-a mai spus că fecioarele sînt niște flori misterioase care cresc în locuri singuratice.»

Aceste laude plăceau mult femeilor ; ele mă răsfățau cu tot felul de daruri ; îmi aduceau lapte de cocos, zahăr

de arţar, sagamit[1], şunci de urs, piei de biber, scoici ca să mă gătesc şi muşchi pentru aşternut. Cîntau, rîdeau cu mine, apoi le podidea plînsul la gîndul că voi fi ars de viu.

Într-o noapte, după ce muscogulgii îşi aşezaseră sălaşul la marginea unei păduri, şedeam la *focul de tabără*, lîngă vînătorul care avea porunca să mă păzească. Deodată, auzii în iarbă foşnetul unui veşmînt şi o femeie, cu faţa pe jumătate ascunsă sub un văl, se apropie şi se aşează lîngă mine. Ochii ei erau în lacrimi ; în lumina focului, un mic crucifix de aur îi strălucea pe piept. Avea trăsături frumoase ; pe chipul ei deslueai un fel de virtute şi de pasiune, care te atrăgeau nespus. Pe lîngă asta, era cît se poate de gracilă : în privirea ei, simţirea cea mai delicată se însoţea cu melancolia cea mai adîncă ; surîsul îi era divin.

Credeam că este *Fecioara celei din urmă iubiri*, fecioara care-i vizitează pe prinşii în război ca să le vrăjească mormintele. Încredinţat că aşa era, i-am spus bîlbîindu-mă şi cu o tulburare care totuşi era altceva decît teama de rug : «Fecioară, eşti vrednică de dragostea dintîi, şi nu eşti făcută pentru cea din urmă. Simţirea unei inimi care curînd va înceta să bată nu se potriveşte cu simţirea inimii tale. Cum să împaci moartea cu viaţa ? M-ai face să regret prea mult lumina zilei. Fie altul mai fericit decît mine şi în lungi îmbrăţişări unească-se liana şi stejarul !»

Atunci fata îmi spuse : «Nu sînt deloc *Fecioara celei din urmă iubiri*. Eşti oare creştin ?» I-am răspuns că nu am trădat duhurile colibei mele. La vorbele astea, indiana făcu, fără să vrea, un gest. Îmi spuse : «Te plîng fiindcă eşti un biet idolatru. Cea care mi-a dat viaţă m-a făcut creştină ; mă numesc *Atala*, fiica lui Simagan cel cu braţări de aur, căpetenia războinicilor din ceata asta. Ne ducem la Apalaşucla, unde vei fi dat pradă flăcărilor.» Rostind aceste vorbe, Atala se ridică şi plecă.»

Aici, Şactas fu nevoit să-şi întrerupă povestirea. Feluritele amintiri îi copleşeau inima : din ochii lui stinşi lacrimi şiroiau pe obrajii veştezi : tot astfel, două izvoare

[1] Un fel de pastă de porumb. (N. a.)

ascunse în adînca noapte a pămîntului se pot descoperi după apele pe care le străcoară între stînci.

„O, fiule! spuse el într-tîrziu: vezi bine că Șactas nu prea e înțelept, cu toată faima lui de înțelepciune! Vai, copile dragă, chiar oamenii care nu mai pot vedea, încă mai pot plînge! Trecură cîteva zile; fiica sașemului venea seară de seară să stea de vorbă cu mine. Îmi pierise somnul și Atala era în inima mea ca amintirea sălașului străbunilor mei.

În a șaptesprezecea zi de mers, către vremea cînd astrul cel trecător se naște din ape, am apucat pe marea savană Alașua. Ea este înconjurată de dealuri care, înălțîndu-se unele îndărătul altora, pînă în nori, sînt acoperite cu păduri de palmieri, de lămîi, de magnolieri, de stejar-verde, așezate în trepte. Căpetenia scoase strigătul de sosire și ceata făcu popas la poalele dealurilor. Eu am fost lăsat la oarecare depărtare, la marginea uneia dintre *fîntînile naturale*, cele atît de cunoscute în Floride. Eram legat de piciorul unui copac; un războinic veghea nerăbdător în apropiere. Abia petrecusem cîteva clipe în locul acela, cînd iat-o pe Atala apărînd pe sub arborii rășinoși din jurul fîntînii. «Vînătorule, spuse ea eroului muscogulg, dacă vrei să umbli după căpriori, lasă prinsul în seama mea.» Cînd aude vorba asta din partea fiicei șefului, războinicul nu mai poate de bucurie; se repede din vîrful dealului și o ia la goană pe cîmp.

Ciudate nestatornicii sînt în inima omului! Eu, care atîta dorisem să-i dezvălui toate misterele aceleia pe care o și iubeam ca pe lumina soarelui, stăteam acum atît de mirat și de zăpăcit, încît aș fi dorit mai degrabă să fiu aruncat în gura crocodililor din fîntînă, decît să rămîn singur cu Atala. Fiica singurătăților nu era mai puțin tulburată decît prinsul ei; amîndoi tăceam; duhurile iubirii ne luaseră graiul. În cele din urmă, Atala, făcînd o sforțare, rosti: «Voinice, ești slab legat; lesne ai putea scăpa». La vorbele astea, prinsei curaj; răspunsei: «Slab legat, o, femeie... !» Mai departe nu am mai știut ce să spun. Atala pregetă cîteva clipe, apoi spuse: «Salvează-te». Și mă dezlegă de copac. Am luat funia și am pus-o între mîi-

nile acestei fete străine, silind frumoasele ei degete să apuce legătura. «Ia-o ! ia-o !» am strigat. «Ești nebun, mi-a spus Atala cu emoție în glas. Nefericitule ! nu știi că vei fi ars de viu ? Ce urmărești ? Nu-ți dai seama că sînt fiica unui sașem de temut ?» «A fost o vreme, i-am răspuns cu ochii în lacrimi, cînd eram și eu purtat, într-o blană de biber, pe umerii unei mame. Tata avea și el o colibă frumoasă și căprioriii lui se adăpau în mii de torenți ; dar acum mi-am pierdut patria și rătăcesc prin lume. Cînd nu voi mai fi, nici un prieten nu va presăra o mînă de iarbă pe trupul meu, pentru a-l feri de muște. Trupul unui străin nefericit nu interesează pe nimeni.»

Vorbele acestea au înduioșat-o pe Atala. Lacrimile îi picurau în fîntînă. «A ! continuai cu cu vioiciune, dacă inima ta ar vorbi precum a mea ! Singurătățile nu-s oare libere ? Nu au pădurile atîtea unghere unde ne-am putea ascunde ? Cum adică, pentru a fi fericiți, copiilor din colibe le trebuie cine știe cîte lucruri ? O, fată mai frumoasă decît visul dintîi al soțului ! O, iubita mea, cutează a-mi urma pașii.» Așa i-am vorbit. Atala îmi răspunse cu un glas duios : «Tinere prieten, ai învățat graiul albilor ; lesne este să înșeli o indiană». «Cum ! am strigat, mă numești tînărul tău prieten ! A, dacă un biet rob...» «Fie, spuse ea aplecîndu-se spre mine, un biet rob...» Am continuat cu aprindere : «Un sărut să-l încredințeze de simțirea ta !» Atala mi-a ascultat rugămintea. Ca puiul de căprioară ce pare atîrnat de florile lianelor trandafirii pe care le prinde cu limba-i delicată pe povîrnișuri de munte, tot așa și eu am rămas suspendat de buzele dragei mele.

Vai, fiule drag, cît de aproape e suferința de plăcere ! Cine ar fi crezut că în chiar clipa cînd Atala îmi dădea prima dovadă a iubirii ei, mi se vor spulbera toate nădejdile ? Plete albe ale bătrînului Șactas nu vă venea să credeți cînd fiica sașemului a rostit vorbele astea : «Chipeșe prizonier, nebunește m-am supus dorinței tale ; dar unde ne va duce atîta patimă ? Credința mă desparte pentru vecie de tine... O, mamă ! ce-ai făcut ?...» Atala tăcu dintr-o dată și păru a-și reține pe buze nu știu ce taină fatală. Vorbele ei m-au cufundat în deznădejde. «Dacă-i așa, am strigat, voi fi la fel de crud ca tine : nu voi fugi.

Mă vei vedea pradă flăcărilor ; vei auzi gemetele cărnii mele și te vei bucura nespus.» Atala mă apucă de amîndouă mîinile. «Sărmane tînăr idolatru, strigă ea, ce milă mi-e de tine ! Vrei să plîng pînă mi-o seca izvorul lacrimilor ? Ce păcat că nu pot fugi cu tine ! Nefericit a fost pîntecele mamei tale, o, Atala ! De ce nu te zvîrli pradă crocodililor din fîntînă ?»

Chiar în clipa aceea, cînd soarele cobora spre asfințit, începeau a se auzi răcnetele crocodililor. Atala îmi spuse : «Să plecăm de-aici». Am luat-o cu mine pe fiica lui Simagan și am mers pînă la poalele dealurilor care, întinzîndu-și promontoriile în savană, alcătuiesc golfuri de verdeață. În deșert era numai liniște și frumusețe. Barza țipa în cuibul ei ; pădurile răsunau de cîntecul monoton al prepeliților, de șuierăturile papagalilor, de mugetele bizonilor și de nechezatul iepelor siminole.

Ne-am plimbat mai mult pe tăcute. Pășeam alături și Atala ținea capătul funiei pe care cu sila i-o vîrîsem în mînă. Din cînd în cînd vărsam lacrimi, alteori încercam să zîmbim. O privire îndreptată cînd spre cer, cînd spre pămînt, o ureche atentă la cîntec de pasăre, un gest spre soarele care scăpăta, o dulce strîngere de mînă, pieptul bătînd cînd repede, cînd liniștit, numele lui Șactas și al Atalei repetate în șoaptă... O, cea dintîi plimbare a unor îndrăgostiți, ce puternică e amintirea ta dacă, după atîția ani de nefericire, mai răscolești inima bătrînului Șactas !

Cît de neînțeles sînt muritorii pe care-i tulbură pasiunile ! Îl părăsisem pe mărinimosul Lopez, înfruntasem toate primejdiile pentru a fi liber : a fost de ajuns o clipă și privirea unei femei mi-a schimbat gusturile, hotărîrile, gîndurile ! Uitînd de țara, de mama, de coliba mea și de moartea cumplită care mă aștepta, devenisem nepăsător la toate cîte nu erau Atala ! Neputincios să mă ridic pînă la rațiunea unui om în toată firea, căzusem dintr-o dată în mintea copiilor ; și, departe de a putea face ceva pentru a mă feri de relele care mă pîndeau, aproape că aș fi avut nevoie ca cineva să-mi poarte de grijă ca să dorm și să mă hrănesc.

Iată de ce, după drumurile noastre prin savană, zadarnic mi se aruncase la picioare Atala, cerîndu-mi s-o

părăsesc. M-am împotrivit spunîndu-i că mă voi întoarce singur la tabără, dacă nu mă va lega din nou de trunchiul copacului meu. S-a văzut nevoită să-mi facă pe plac, nădăjduind să mă înduplece cu alt prilej.

A doua zi după aceste întîmplări care au hotărît destinul vieţii mele, ne-am oprit într-o vale, nu departe de Cuscovilla, aşezarea siminolilor. Aceşti indieni, împreună cu muscogulgii, alcătuiesc confederaţia creecilor. Fiica ţării palmierilor veni să mă caute în puterea nopţii. Mă conduse într-o pădure întinsă de pini şi începu din nou să mă roage să fug. Fără a-i răspunde, am apucat-o de mînă, silind această căprioară înspăimîntată să mă însoţească prin pădure. Noaptea era minunată. Duhul aerului îşi scutura pletele albastre, îmbălsămate de mireasma pinilor, şi simţeai în nări aroma uşoară de ambră pe care o răspîndeau crocodilii tolăniţi pe sub tamarinii de pe mal. Luna strălucea în mijlocul unui senin fără pată şi lumina ei cenuşie ca perla se cobora pe creasta înceţoşată a pădurilor. Nu se auzea nici un zgomot, afară numai de nu ştiu ce depărtată armonie care domnea în adîncul codrilor : părea că sufletul singurătăţilor suspina pe toată întinderea deşertului.

Printre copaci zărirăm un tînăr care, cu o făclie în mînă, parcă întruchipa Duhul primăverii, ce străbate pădurile pentru a reînsufleţi natura ; era un îndrăgostit şi se ducea la coliba iubitei sale pentru a afla care-i este norocul.

Dacă focioara stinge făclia, primeşte rugămintea ; dacă se acoperă cu vălul fără a o stinge, renunţă la un soţ.

Războinicul, strecurîndu-se printre umbre, cînta încetişor aceste cuvinte :

«Pînă să se crape de ziuă voi ajunge pe creasta munţilor ca să caut, printre stejarii din păduri, porumbiţa mea singuratică.

I-am atîrnat la gît un colan de porţelanuri[1] ; poartă trei grăunţe roşii pentru dragostea mea, trei violete pentru temerile mele, trei albastre pentru nădejdea mea.

Milla are ochi de hermină şi părul în vînt ca un lan de orez ; gura ca o scoică roză împodobită cu perle ; sînii ca

[1] Un fel de scoici. (N. a.)

două căprioare fără pată, fătate în aceeași zi, de aceeași mamă.

De-ar stinge Milla făclia ! De i-ar țîșni din gură, peste ea, un întuneric voluptos ! Îi voi rodnici pîntecele. Nădejdea patriei va atîrna de sînu-i plin, iar eu voi fuma luleaua păcii aplecat peste leagănul feciorului meu.

A, de-aș ajunge pînă să se crape de ziuă pe creasta munților ca să-mi caut, printre stejarii din păduri, porumbița singuratică !»

Astfel cînta tînărul, al cărui glas m-a tulburat pînă în adîncul sufletului, iar pe Atala a făcut-o să pălească. Mîinile noastre încleștate fremătau una în cealaltă. Dar o altă întîmplare, la fel de primejdioasă pentru noi, ne-a atras atenția.

Trecurăm pe lîngă mormîntul unui copil, care slujea de hotar între două neamuri. Fusese îngropat la marginea drumului, după datină, pentru ca femeile tinere care se duc la fîntînă să poată atrage la sînul lor sufletul nevinovatei făpturi și să-l redea patriei. În clipa aceea se puteau vedea neveste tinere, dornice de plăcerile maternității, cum încercau, întredeschizîndu-și buzele, să soarbă sufletul copilașului care, așa li se părea lor, plutea peste flori. Mama lui cea adevărată s-a apropiat apoi și a pus pe mormînt o jerbă de porumb și flori albe de crin. A stropit țărîna cu laptele ei, s-a așezat pe iarba udă și, cu glasul înduioșat, a vorbit către prunc-u-i :

«De ce te plîng în leagănul tău de humă, o, abia-născutul meu ? Cînd păsărica a crescut își ia zborul după hrană și multe grăunțe amare află în pustietate. Tu cel puțin nu știi ce-i durerea ; inima ta cel puțin nu a înfruntat răsuflarea mistuitoare a oamenilor. Mugurele care se ofilește în învelișul lui duce cu sine tot parfumul, precum tu, o, fiul meu, toată nevinovăția. Fericiți cei ce mor în leagăn și n-au cunoscut decît sărutările și zîmbetele unei mame !»

Împovărați, cum eram, de propriile noastre inimi, ne-am simțit copleșiți de aceste imagini ale iubirii și ale maternității, care păreau a ne urmări în acea încîntătoare sihăstrie. Am purtat-o în brațe pe Atala, în adîncul pădurii, și i-am spus lucruri pe care astăzi zadarnic le-aș

căuta pe buzele mele. Vîntul dinspre miazăzi, fiule dragă, se răcorește trecînd peste munții de gheață. Amintirea iubirii în inima unui bătrîn este ca lumina zilei reflectată de globul netulburat al lunii, cînd soarele a scăpătat și liniștea s-a așternut peste colibele sălbaticilor.

Cine putea s-o salveze pe Atala ? Cine o putea opri să se poarte precum îi era firea ? Fără îndoială, numai o minune ; și minunea s-a întîmplat ! Fiica lui Simagan ceru ajutorul Dumnezeului creștinilor ; s-a aruncat la pămînt și a rostit o rugă plină de rîvnă către maica lui și Regina fecioarelor. În clipa aceea, o, René, mi-a încolțit în cuget minunata idee a unei religii care în păduri, în mijlocul tuturor greutăților vieții, poate înzestra cu mii de daruri pe cei obidiți ; a unei religii care, împotrivindu-se din toate puterile torentului de patimi, izbutește singură să le înfrîneze cînd totul le sprijină, și ascunzișurile din păduri, și lipsa de oameni, și fidelitatea umbrelor. A, cît de divină mi s-a părut Atala, acea sălbatică de rînd, neștiutoare, care, îngenuncheată înaintea unui bătrîn pin doborît, ca la picioarele unui altar, cerea Dumnezeului ei să se îndure de un iubit idolatru ! Ochii ridicați spre astrul nopții, obrajii pe care străluceau lacrimile religiei și ale dragostei erau de o frumusețe nepieritoare. În mai multe rînduri mi s-a părut că-și va lua zborul în slavă ; în mai multe rînduri duhurile pe care Dumnezeul creștinilor le scoate în calea schimnicilor din peșteri, cînd voiește să-i cheme la dînsul, mi s-au arătat coborînd pe razele lunii și le-am auzit în crengile copacilor. Ceea ce m-a mîhnit, temîndu-mă că Atalei i s-a hărăzit prea puțină vreme pentru popasul ei pămîntesc.

Într-acestea, ea vărsă atîtea lacrimi, se arătă atît de nefericită încît era cît pe ce să mă înduplec și să mă despărtez, cînd strigătul morții răsună în pădure. Patru bărbați înarmați tăbărîră pe mine : fuseserăm descoperiți ; căpetenia războinicilor poruncise să fim urmăriți.

Atala, care avea un umblet mîndru ca de regină, disprețui să adreseze vreun cuvînt războinicilor. Le aruncă o privire plină de trufie și se duse la Simagan.

N-a putut să obțină nimic. Mi-au îndoit paza, m-au legat în lanțuri mai multe, m-au despărțit de fata pe care

o iubeam. Trec cinci nopți și zărim Apalașucla, așezată pe malul rîului Șata-Uș. De îndată, mă văd întîmpinat cu flori ; mi se pictează obrajii cu azur și roșu-aprins ; mi se atîrnă perle de nas și de urechi și mi se pune în mînă un șișicue[1].

Gătit astfel pentru jertfă, intru în Apalașucla în strigătele repetate ale mulțimii. Vedeam moartea cu ochii cînd, deodată, aud o lovitură de scoică marină și mico-ul, sau căpetenia neamului, poruncește adunarea.

Cunoști, fiule, cauzele la care sălbaticii îi supun pe cei prinși în războaie. Misionarii creștini, cu prețul vieții și cu o milostenie neobosită, izbutiseră ca, la mai multe neamuri, să înlocuiască rugul cel cumplit cu o sclavie îndeajuns de blîndă. Muscogulgii încă nu se învoiseră cu acest obicei, dar mulți se rostiseră pentru el. Tocmai ca să hotărască în chestiunea asta atît de importantă, mico-ul îi adunase pe sașemi. Am fost condus la locul unde avea să se țină sfatul.

Nu departe, de Apalașucla se înălța, pe un tăpșan răzleț, pavilionul sfatului. Trei cercuri de coloane alcătuiau elegantă arhitectură a rotondei. Coloanele erau din chiparos lustruit și sculptat ; ele creșteau în înălțime și grosime și scădeau în număr pe măsură ce se apropiau de centru, care era însemnat de un singur stîlp. Din vîrful acestui stîlp porneau niște fîșii, făcute din scoarță de copac, care, unind capetele celorlalte coloane, acopereau pavilionul în formă de evantai deschis.

Sfatul se adună. Cincizeci de bătrîni, în mantii de biber, se așază pe un fel de gradene, drept în fața intrării pavilionului. Căpetenia șade în mijlocul lor, ținînd în mînă luleaua păcii, pe jumătate colorată, ca pentru război. La dreapta bătrînilor șed cincizeci de femei, acoperite cu rochii din pene de lebădă. Căpeteniile militare, cu cîte un tomahawk[2] în mînă, cu penajul pe cap, cu brațele și piepturile pictate cu sînge, șed la stînga.

La picioarele coloanei centrale arde focul sfatului. Primul vrăjitor, înconjurat de cei opt paznici ai templului, îmbrăcat într-un veșmînt lung și purtînd pe cap o buf-

[1] Instrument de muzică al sălbaticilor. (N.a.)
[2] Bardă. (N. a.)

niță împăiată, varsă balsam de copalm peste fiăcări și aduce o jertfă soarelui. Întreitul șir de bătrîni, matroane și războinici, preoții, fumul de tămîie, jertfa, toate dau sfatului o pompă impunătoare.

Eu stăteam în picioare, înlănțuit în mijlocul adunării. După ce sfîrșește cu jertfa, mico-ul ia cuvîntul și expune cu simplitate pricina pentru care s-a adunat sfatul. Ca să-și întărească spusele, zvîrlă în sală un colan albastru.

Atunci un sașem din tribul Vulturului se ridică și grăiește astfel :

«Părinte mico, sașemi, matroane, războinici din cele patru triburi — Vulturul, Biberul, Șarpele și Țestoasa — să nu ne abatem de la datinile străbune ; să-l ardem de viu pe prizonier și să nu ne moleșim curajul. Sîntem îmbiați cu o datină de-a albilor ; pentru noi, nu poate fi decît vătămătoare. Dați un colan roșu cu vorbele mele. Am spus.»

Și zvîrlă un colan roșu în adunare.

O matroană se ridică și spune :

«Părinte vultur, ai mintea vulpei și înțelepciunea prudentă a țestoasei. Vreau să polcicsc cu tine lanțul prieteniei și să plantăm împreună arborele păcii. Dar să ne lepădăm de acele datini străbune care sînt aducătoare de moarte. Să avem sclavi care să ne lucreze pămîntul și să nu mai auzim țipetele prinșilor care tulbură pieptul mamelor. Am spus.»

Ca valurile mării care se sparg cînd bîntuie furtuna, ca frunzele uscate pe care, toamna, le ridică în aer vîrtejul, ca trestiile din Meșasbe care se apleacă și se înalță în bătaia apelor, ca o turmă de cerbi care boncăluiește în inima unei păduri, astfel fierbea și murmura sfatul. Sașemi, războinici, matroane vorbesc pe rînd sau toți odată. Interesele se înfruntă, părerile se împart, sfatul e cît pe ce să se spargă ; pînă la urmă însă, obiceiul din bătrîni învinge și sînt osîndit la rug.

Din întîmplare, mi se amînă cazncle : se apropia *Sărbătoarea morților* sau *Praznicul sufletelor*. Se obișnuiește a nu se da morții nici un osîndit în timpul zilelor închinate acestei ceremonii. Mi s-a pus o pază severă și, fără îndoială, sașemii au îndepărtat-o pe fiica lui Simagan, căci n-am mai văzut-o.

În vremea asta, neamurile care locuiau pe o rază de trei sute de leghe veneau grămadă la *Praznicul sufletelor*. Într-un loc mai ferit se construise o cabană lungă. În ziua hotărîtă, fiece colibă deshumă rămăşiţele bătrînilor ei din mormintele particulare şi atîrnă scheletele, după rang şi familie, de pereţii *Sălii comune a strămoşilor*. Vînturile (tocmai se pornise o furtună), pădurile, căderile de apă mugeau afară, în vreme ce bătrînii diferitelor neamuri încheiau între ei învoieli de pace şi de bună-înţelegere pe osemintele părinţilor lor.

Încep jocurile funerare, întrecerile, mingea, arşicele. Două fecioare se înverşunează a-şi smulge una alteia o nuia de salcie. Sfîrcurile sînilor se ating ; mîinile alunecă pe nuiaua pe care o ridică deasupra capetelor. Frumoasele lor picioare desculţe se înlănţuie, buzele lor se întîlnesc, plăcutele lor respiraţii se unesc ; se apleacă şi-şi amestecă pletele ; privesc către mamele lor, roşesc : sînt aplaudate.[1] Vrăjitorul rosteşte numele lui Mişabu, duhul apelor. Povesteşte de războaiele Marelui Iepure împotriva lui Macimanitu, zeul răului. Vorbeşte de primul bărbat şi de Atahensic, prima femeie, zvîrliţi din cer pentru că şi-au pierdut nevinovăţia, povesteşte cum sîngele de frate a înroşit pămîntul, cum Juskeka cel necredincios l-a jertfit pe Tahuiştaron cel drept, cum s-a dezlănţuit potopul la o vorbă a Marelui Duh, cum Masu s-a salvat singur în barca lui din scoarţă de copac şi cum a trimis corbul să caute uscatul ; mai spune despre Endae cea frumoasă, readusă din ţara sufletelor prin blînda cîntare a omului ei.

După aceste jocuri şi poveşti încep pregătirile menite a da strămoşilor un mormînt de veci.

Pe unul din malurile rîului Şata-Uş se vedea un smochin sălbatic, pe care credinţa popoarelor îl sfinţise. Fecioarele obişnuiau să-şi spele rochiile din scoarţă de copac în acel loc şi să le întindă pe crengile străvechiului arbore, în bătaia vîntului din pustietate. Tot acolo se săpase un mormînt imens. Toată lumea părăseşte sala funerară îngînînd imnul morţii ; fiecare familie duce cu sine cîteva sfinte rămăşiţe. Ajung la mormînt, unde se depun osemin-

[1] Tinerele sălbatice roşesc lesne. (N. a.)

tele, întinzîndu-le în straturi despărțite de piei de urs și de biber ; pe grămada de pămînt a mormîntului care se înalță se plantează *Arborele lacrimilor și al somnului.*

Să-i plîngem pe oameni, fiule dragă ! Acești indieni cu datini atît de mișcătoare, aceste femei care-mi arătaseră un interes atît de înduioșător cereau acum, în gura mare, să fiu supus la cazne, și neamuri întregi își amînau plecarea numai pentru plăcerea de a vedea un tînăr dat pradă unei torturi îngrozitoare.

Către miazănoapte, într-o vale, nu departe de satul cel mare, se întindea o pădure de chiparoși și de brazi, numită *Pădurea de sînge.* Ca să ajungi acolo, trebuia să treci peste ruinele unuia dintre acele monumente, a căror origine nu se cunoaște și care sînt lucrate de un popor acum dispărut. În inima pădurii se întindea o arenă, unde se jertfeau prinșii în războaie. Acolo am fost mînat cu alai. Se fac pregătiri pentru moartea mea : se înfige în pămînt stîlpul lui Areskui ; pinii, ulmii, chiparoșii cad sub securi ; rugul se înalță ; din crengi și trunchiuri de copaci spectatorii își durează un amfiteatru. Fiecare născocește altă tortură : unul cere să mi se jupoaie pielea de pe cap, altul să mi se scoată ochii cu niște cuțitoaie înroșite în foc. Încep cîntecul morții mele.

«Nu mă tem de cazne : sînt curajos, o, muscogulgi ! Vă desfid ; vă disprețuiesc mai mult decît pe femei. Tatăl meu, Utalisi al lui Miscu, a băut din țestele celor mai vestiți războinici ai voștri ; nici un geamăt nu veți izbuti să-mi smulgeți din inimă.»

Întărîtat de cîntarea mea, un războinic îmi străpunge brațul cu o săgeată ; îi spun : «Mulțumesc, frate».

Cu tot zorul călăilor, pregătirile pentru execuție s-au sfîrșit abia către scăpătat. Se ceru povață vrăjitorului, care opri ca duhurile umbrelor să fie tulburate, încît moartea mea fu iar amînată pînă a doua zi. Dar, nerăbdători cum erau să se bucure de spectacol și ca să fie gata la vremea cînd se va crăpa de ziuă, indienii nu se urniră din *Pădurea de sînge* ; ațîțară focuri mari și începură a ospăta și a juca.

În vremea asta, pe mine mă culcaseră cu fața în sus. Grumazul, picioarele, brațele îmi erau legate cu funii

prinse de niște țăruși înfipți în pămînt. Pe aceste legături se tolăniseră niște războinici, încît nu puteam face nici o mișcare fără ca ei să simtă. Se face tot mai întuneric; cîntecele și jocurile se potolesc cu încetul; focurile nu aruncă decît lumini roșietice, în fața cărora mai vedeam trecînd umbrele cîtorva sălbatici; totul adoarme; pe măsură ce zvonurile oamenilor slăbesc, cele ale pustietăților cresc și murmurului de glasuri îi urmează gemetele vîntului în pădure.

La ceasul acela, o indiană tînără, care tocmai născuse, tresare din somn în puterea nopții, părîndu-i-se a auzi țipetele primului ei născut, care-și cerea dulcea hrană. Cu ochii în slavă, unde cornul lunii străpungea norii, mă gîndeam la soarta mea. Atala îmi apărea ca un monstru de nerecunoștință: să mă lase ea de izbeliște în clipa morții, pe mine, care mă dădusem pradă flăcărilor numai ca să nu o părăsesc! Și, cu toate astea, simțeam că încă o iubesc și că fericit mi-aș da viața pentru ea.

În plăcerile cele mai mari există un ghimpe care ne împunge, parcă pentru a ne aminti să ne bucurăm de clipa cea trecătoare; în durerile adînci, dimpotrivă, există ceva apăsător care ne adoarme; ochii obosiți de lacrimi cată, așa cum e firesc, să se închidă, încît marea bunătate a Sorții se arată pînă și în năpastele noastre. Fără voie, m-am cufundat în somnul greu de care uneori au parte cei nefericiți. Visam că cineva mă dezleagă; mi se părea că încerc acea ușurare pe care o simțim atunci cînd, după ce am fost puși în strînsoarea fiarelor, o mînă milostivă ne slăbește cătușele.

Senzația asta deveni atît de vie, încît mă făcu să-mi ridic pleoapele. În lumina lunii, ale cărei raze se strecurau printre doi nori, întrezăresc o făptură mare, albă, plecată peste mine și ocupată a-mi desface, în tăcere, legăturile. Era cît pe ce să țip, cînd, o mînă, pe care am recunoscut-o îndată, îmi închise gura. Mai rămăsese o singură funie, dar părea cu neputință a fi tăiată fără a-l trezi pe războinicul care o acoperea toată cu trupul lui. Atala o atinge cu mîna; războinicul se mișcă buimac și se ridică în capul oaselor. Atala rămîne neclintită și se uită la el. Indianului i se pare că vede Duhul ruinelor; se culcă la loc închizînd ochii și șoptind numele divinității sale. Le-

gătura era acum ruptă. Mă ridic ; o urmez pe mîntuitoarea mea, care-mi întinde capătul unui arc, ţinînd ea de capătul celălalt. Dar cîte primejdii ne pîndesc ! Cînd şi cînd, sîntem cît pe ce să ne poticnim de sălbaticii care dorm ; alteori, un om de pază ne întreabă cîte ceva, iar Atala îi răspunde schimbîndu-şi glasul. Copii care ţipă, cîini care latră. Abia am scăpat din locul cel funest şi iată că pădurea răsună de urlete. Tabăra se trezeşte, se aprind nenumărate focuri ; pretutindeni vezi alergînd sălbatici cu făclii în mînă ; noi grăbim pasul.

Cînd zorile se arătară pe crestele Apalaşilor, eram departe. Nu-ţi pot spune cît m-am simţit de fericit cînd m-am văzut din nou singur cu Atala, cu Atala, salvatoarea mea, cu Atala care mi se dădea pentru totdeauna ! Îmi lipsiau cuvintele ; am căzut în genunchi, spunînd fiicei lui Simagan : «Un om e puţin lucru ; dar cînd în el sălăşluieşte duhurile, nici măcar atîta. Tu eşti un duh, tu sălăşluieşti în mine, şi nu pot vorbi înaintea ta.» Atala îmi întinde mîna zîmbind : «Văd, spune, că trebuie să te urmez, pentru că nu vrei să fugi fără mine. În noaptea asta l-am cumpărat cu daruri pe vrăjitor, i-am îmbătat cu apă de foc [1] pe călăi şi pentru tine a trebuit să-mi pun în joc viaţa, odată ce şi tu ţi-ai fi dat-o pentru mine. Da, tinere idolatru, adăugă ea cu un accent care mă îngrozi, jertfa va fi a amîndurora.»

Atala îmi dădu armele pe care avusese grijă să le ia cu dînsa ; apoi îmi obloji rana. Curăţind-o cu o frunză de papaya, o uda cu lacrimi. «Îmi pui balsam pe rană», îi spusei. «Mă tem să nu fie otravă», răspunse. Ea sfîşie unul dintre vălurile ce-i acopereau pieptul şi făcu o legătură pe care o prinse cu o şuviţă din părul ei.

Beţia, care la sălbatici ţine mult şi care, pentru ei, este boală curată, i-a oprit, fără îndoială, de a ne urmări în primele zile. Ne-au căutat mai apoi, pare-se însă că spre asfinţit, încredinţaţi fiind că am fi încercat a ajunge la Meşasbe ; dar noi apucarăm pe drumul spre steaua cea nemişcată [2], călăuzindu-ne după muşchiul de pe trunchiurile copacilor.

[1] Rachiu. (N.a.)
[2] Nordul. (N.a.)

Curînd am băgat de seamă că fugind nu am cîștigat mare lucru. Pustietățile își desfășurau acum în fața noastră necuprinsele lor singurătăți. Necunoscînd viața pădurilor, abătîndu-ne de la adevărata noastră cale și mergînd la întîmplare, ce avea să se aleagă de noi? Adesea, privind-o pe Atala, îmi aminteam străvechea poveste a lui Agar, pe care Lopez mi-o dăduse s-o citesc și care s-a întîmplat în deșertul din Beerșeba, e mult de-atunci, pe cînd omul trăia trei vieți de stejar.

Din scoarță de frasin, Atala îmi închipui o mantie, căci eram aproape gol. Mi-a mai făcut niște mocasini [1] din piele de șobolan negru, brodată cu păr de porc spinos. La rîndul meu, aveam grijă de găteala ei. Uneori îi așezam pe creștet o cunună de nable violete, pe care le găseam în calea noastră, prin cimitire indiene părăsite; alteori îi alcătuiam colane din boabe roșii de azalee, apoi începeam să zîmbesc privind minunata ei frumusețe.

Cînd ajungeam la un fluviu, îl treceam pe o plută sau înot. Atala se sprijinea cu o mînă de umărul meu, și, ca două lebede călătoare, despicam undele singuratice.

Adesea, în marea arșiță a amiezii, ne aflam adăpost pe sub mușchii cedrilor. Mai toți copacii din Floride, mai cu seamă cedrul și stejarul-verde, sînt acoperiți de un mușchi alb care atîrnă din crengi pînă la pămînt. Noaptea, în lumina lunii, cînd pe goliciunea unei savane zărești un gorun singuratic acoperit de o asemenea țesătură, ai zice că te afli în fața unei năluci care-și tîrîie lungile văluri. Nici ziua scena nu e mai puțin pitorească: puzderie de fluturi, de muște strălucitoare, de colibri, de papagali verzi, de gaițe albastre dau năvală pe acești mușchi care, în clipele acelea, par niște tapiserii de lînă albă, pe care un lucrător european a brodat felurime de sclipitoare gîngănii și păsări.

În aceste adăposturi rîzătoare, pregătite de Marele Duh, ne odihneam la umbră. Chiar dacă vînturile coborîte din cer cutremurau cedrul cel rotat, chiar dacă palatul aerian durat pe crengile lui se clătina dimpreună cu păsările și călătorii adormiți în ungherele lui, chiar dacă mii

[1] Încălțări indiene. (N.a.)

de suspine ieşeau din încăperile şi din bolţile acestei clădiri în mişcare, niciodată minunile Lumii-Vechi nu au putut sta alături de acest monument al pustietăţilor.

În fiece seară aprindeam un foc mare şi, dintr-o scoarţă de copac ridicată pe patru pari, ne închipuiam bordeiul călătorului. Dacă prindeam o curcă sălbatică, un guguştiuc, un fazan le frigeam la jeratic de crengi de stejar, în vîrful unei frigări înfipte în pămînt, lăsînd vîntului grija de a întoarce vînatul pe toate feţele. Ne hrăneam cu muşchi, dintre cei numiţi *maţe de stîncă*, cu scoarţă dulce de mesteacăn şi cu mere de mai, care au un gust de piersică şi de zmeură. Nucul negru, arţarul, oţetarul procurau meselor noastre vinul. Uneori mă duceam să caut, printre trestii, o plantă cu floarea alungită ca un cornet, care conţinea un pahar de rouă curată. Binecuvîntam Pronia care, pe tulpina plăpîndă a unei flori, aşezase acest izvor limpede în mijlocul unor mlaştini murdare, precum a sădit nădejdea în adîncul inimilor rănite de durere, precum a adus la lumină virtutea din mijlocul nimicniciilor vieţii.

Vai, curînd mi-am dat seama cît mă înşelasem asupra liniştii aparente a Atalei. Cu cît înaintam, ea se întrista. Deseori tresărea fără pricină şi întorcea grabnic capul. O surprindeam privindu-mă îndelung şi cu patimă, apoi, cu adîncă mîhnire, ridicînd ochii la cer. Dar ceea ce mă speria mai mult era o taină, un gînd ascuns în adîncul sufletului ei, pe care i-l citeam în ochi. Cînd atrăgîndu-mă, cînd respingîndu-mă, însufleţindu-mi şi apoi nimicindu-mi nădejdile tocmai cînd gîndeam că găsisem calea spre inima ei, parcă băteam pasul pe loc. De cîte ori nu mi-a spus : «O, tinere iubit, îmi eşti scump ca umbra pădurii în arşiţa zilei ! Eşti frumos ca pustietatea cu toate florile şi vînturile ei. Dacă mă aplec asupră-ţi, mă înfior ; dacă mîna mea o atinge pe a ta, mi se pare că-mi dau sufletul. Mai deunăzi, cînd vîntul ţi-a aruncat pletele peste faţa mea în vreme ce te odihneam la piept, mi s-a părut că simt uşoara atingere a Duhurilor celor nevăzute. Da, am văzut puii de căprioară de pe muntele Occon, am ascultat vorbele oamenilor sătui de viaţă ; dar blîndeţea puilor de căprioară şi înţelepciunea moşnegilor nu sînt nici atît de plăcute, nici atît de viguroase ca vorbele tale. Să ştii însă, sărmane Şactas, că niciodată nu-ţi voi fi soţie !»

Necurmatele nepotriviri dintre dragostea și credința Atalei, uitarea-de-sine cînd iubea și puritatea vieții ei, firea mîndră și simțirea adîncă, noblețea sufletului în cele mari și sensibilitatea în cele mărunte, toate acestea făceau din ea o ființă de neînțeles pentru mine. Atala nu putea rămîne nimănui indiferentă : fiind numai pasiune, era numai putere ; trebuia s-o adori sau s-o urăști.

După cincisprezece nopți de mers grăbit, am intrat în lanțul munților Alegani și am ajuns la unul din brațele fluviului Tenase, care se varsă în Ohio. Urmînd povața Atalei, am construit o barcă pe care am uns-o cu cleiul unui prun, după ce i-am înnădit încheieturile cu rădăcini de brad. Apoi m-am îmbarcat cu Atala, lăsîndu-ne în voia apei.

Satul indian Sticoe, cu morminte piramidale și bordeie ruinate ne apăru pe malul stîng, după un cot al fluviului ; la dreapta, lăsarăm în urmă valea Keov, care se închidea cu priveliștea colibelor din Jor, atîrnate pe povîrnișurile muntelui cu același nume. Fluviul care ne împingea devale curgea între stînci înalte, la capătul cărora se zărea apusul soarelui. Aceste adînci singurătăți nu fuseseră călcate de picior de om. N-am întîlnit decît un vînător indian care, rezemat în arc și nemișcat cum sta pe un vîrf de stîncă, părea o statuie înaltă pe munte întru slava Duhului acestor pustietăți.

Atala și cu mine unisem tăcerea noastră cu tăcerea acestei priveliști. Deodată, tînăra exilată dădu drumul, în văzduh, unui glas plin de emoție și de melancolie ; cînta patria părăsită :

«Fericiți cei care niciodată n-au văzut fumul petrecerilor printre străini și nu s-au așezat decît la ospețele părinților lor !

Dacă gaița albastră de pe Meșasbe ar spune pițigoiului din Floride : „De ce te plîngi cu atîta jale ? Oare nu te bucuri aici de apă limpede și de umbră deasă și de hrană de tot felul, ca în pădurile voastre ?“ „Da, ar răspunde fugarul pițigoi, dar cuibul meu e în iasomie : cine mi-l va aduce ? Și unde-i soarele din savana mea ?“

Fericiți cei care nicicînd n-au văzut fumul petrecerilor printre străini și nu s-au așezat decît la ospețele părinților lor !

După ceasurile de cale grea, drumețul face tihnit popas. Privește în juru-i căminele oamenilor ; drumețul n-are ungher unde să-și pună capul. Drumețul bate la colibă, își pune arcul după ușă, cere adăpost ; stăpînul face un semn cu mîna ; drumețul își ia arcul și se întoarce în singurătăți !

Fericiți cei care nicicînd n-au văzut fumul petrecerilor printre străini și nu s-au așezat decît la ospețele părinților lor !

Povești minunate spuse la gura vetrei, inimi duioase ce se deșartă, îndelungi deprinderi de a iubi atît de trebuincioase vieții, cu voi s-au trecut zilele celor ce nu și-au părăsit locul de obîrșie ! Mormintele lor sînt acasă, dimpreună cu soarele care asfințește, cu jalea prietenilor și mîngîierile religiei.

Fericiți cei care nicicînd n-au văzut fumul petrecerilor printre străini și nu s-au așezat decît la ospețele părinților lor !»

Astfel cînta Atala. Nimic nu-i tulbura jelania, decît doar clipocitul nepăsător al bărcii pe unde. Numai în două sau trei locuri jelania fu prinsă de un slab ecou care o repetă unui al doilea, mai slab, iar acesta unui al treilea, încă și mai slab : părea că sufletele unor îndrăgostiți, odinioară nefericiți ca și noi, atrase de această melodie înduioșătoare, îi suspinau ultimele acorduri în munte.

Într-acestea, singurătatea, prezența neîncetată a ființei iubite, nenorocirile noastre chiar, ne făceau să ne iubim din ce în ce mai mult. Pe Atala începeau s-o lase puterile iar pasiunea, slăbindu-i trupul, era cît pe ce să-i înfrîngă virtutea. Necontenit închina rugi mamei sale, vrînd parcă să-i aline umbra mîniată. Uneori mă întreba dacă nu auzisem un glas jalnic, dacă nu văzusem limbi de flăcări țîșnind din pămînt. Istovit de oboseală, dar veșnic arzînd de dorință, zicîndu-mi că eram, poate, pierdut fără întoarcere în inima acelor păduri, de cîte ori n-am fost cît pe ce să-mi iau soția în brațe, de cîte ori nu i-am spus că ar fi mai bine să ne facem o colibă pe acele locuri și să ne în-

mormîntăm împreună ! Dar ea se împotrivea : «Gîndește-te, tinere prieten, îmi spunea, că un războinic aparține țării sale. Ce înseamnă o femeie pe lîngă datoriile pe care ai a le împlini ? Sus inima, fecior al lui Utalisi ; nu cîrti împotriva sorții tale. Inima bărbatului e ca buretele de rîu care, uneori, cînd vremea e senină, suge unda limpede, iar alteori, cînd norii tulbură valurile, se umflă de apă mîloasă. Ar putea oare buretele să spună : „Credeam că nu vor fi niciodată furtuni, că soarele nu va fi niciodată arzător ?“»

O, René, dacă te temi de furtunile inimii, ferește-te de singurătate : marile pasiuni sînt solitare și a le aduce în pustietate înseamnă a le lăsa frîu liber. Copleșiți cum eram de griji și de spaime, gata oricînd să cădem în mîinile indienilor vrăjmași, să fim înecați în ape, mușcați de șerpi, sfîșiați de fiare, aflîndu-ne cu mare trudă hrana cea neîndestulătoare și neștiind încotro s-o apucăm, părea că nu mai aveam a ne teme și de alte rele, cînd o întîmplare puse vîrf la toate.

Era al douăzeci și șaptelea răsărit de soare de cînd părăsisem cabanele : intrasem în *luna de foc*[1] și totul prevestea o furtună. Către ceasul cînd femeile indiene își atîrnă secerile de crengile unui ienupăr și cînd papagalii se adăpostesc în scorburi de chiparoși, cerul începu a se întuneca. Glasurile singurătății se stinseră, peste pustietăți se așternu tăcerea și pădurile încremeniră într-o nemișcare universală. Curînd, din depărtări, bubuitul unui tunet, prelungit în codri cît lumea de bătrîni, îi făcu să răsune de zgomote sublime. Temîndu-ne să nu fim luați de ape, am tras în grabă la mal și ne-am înfundat într-o pădure.

Locul era mlăștinos. Înaintam anevoie pe sub bolți de sălcii, printre butuci de viță sălbatică, salcîmi, vrejuri de fasole, liane tîrîtoare care ne împiedicau mersul ca niște lațuri. Pămîntul afînat ne fugea de sub picioare și la fiece pas așteptam să ne înghită terenul mlăștinos. Puzderie de gîngănii, lilieci enormi ne orbeau ; șerpi cu clopoței fosneau pretutindeni ; iar lupii, ursii, viezurii, puii de tigru

[1] Luna iulie. (N. a.)

care căutau adăpost în aceste locuri singuratice ne petreceau cu urletele lor.

Nu trece mult și se lasă întunericul : norii se coboară și intră în noaptea codrului. Un nor se rupe și, cît ai clipi, fulgerul înscrie un romb de foc. Vîntul nemilos, suflînd dinspre asfințit, mînă norii și-i învălătucește ; pădurile se încovoaie, cerul se spintecă de lovituri și, printre crăpături, se întrezăresc alte ceruri și întinderi pîlpîitoare. Înfiorătoare, măreață priveliște ! Trăsnetul aprinde pădurile ; vipia se lățește ca un torent de flăcări ; vîrtejuri de scîntei și de fum dau asalt norilor, care-și slobozesc trăsnetele în necuprinsul de foc și pară. În clipa asta, Marele Duh învăluie munții în bezna cea mai neagră ; din mărunțaiele acestui haos fără margini se înalță un muget nedeslușit, alcătuit din vuietul vîntului, gemetele copacilor, urletele fiarelor sălbatice, sfîrîiturile limbilor de foc și trăsnetele care cad șuierînd, stingîndu-se în ape.

Marele Duh știe însă ! În clipa aceea nu o vedeam decît pe Atala, nu mă gîndeam decît la ea. Sub trunchiul înclinat al unui mesteacăn am izbutit s-o adăpostesc de ploaie. Mă așezasem la rădăcina copacului, cu mult-iubita mea pe genunchi și, încălzindu-i picioarele goale între palmele mele, eram mai fericit decît o nevastă tînără care simte pentru prima oară cum rodul tresaltă în pîntece.

Ascultam mugetul vîntului ; deodată, simții o lacrimă a Atalei căzînd pe pieptul meu : «Furtună a sufletului, i-am strigat, să fie o picătură din ploaia ta ?» Apoi, îmbrățișînd cu putere pe aleasa mea : «Atala, i-am spus, îmi ascunzi ceva. Deschide-ți inima, o, frumusețea mea ! cît ne face de bine cînd un prieten privește în sufletul nostru ! Destăinuie-mi taina durerii tale, pe care te învrășunezi să mi-o ascunzi. A ! văd bine, îți plîngi patria.» Ea îmi răspunse îndată : «Copile drag, la ce mi-aș plînge patria cînd părintele meu nu era din țara palmierilor ?» «Cum, am întrebat-o adînc mirat, tatăl tău nu era din țara palmierilor ? Dar atunci cine te-a adus pe lume ? Răspunde.» Atala îmi vorbi astfel :

«Înainte ca aceea care mi-a dat viață să aducă de zestre războinicului Simagan treizeci de iepe, douăzeci de bivoli, o sută de măsuri de ulei de ghindă, cincizeci de piei

de biber și cîte alte avuții, ca cunoscuse un om cu carnea albă. Dar mama mamei mele i-a zvîrlit apă în ochi și a silit-o să se însoțească cu blîndul Simagan, care era ca un rege și la care popoarele se închinau ca la un duh. Însă mama îi spuse noului ei soț : „Pîntecele meu a rodit, omoară-mă". Simagan îi răspunse : „Ferească-mă Marele Duh de o faptă atît de cumplită ! N-am să te schilodesc deloc, nici n-am să-ți tai nasul sau urechile, pentru că ai fost sinceră și nu mi-ai înșelat așternutul. Rodul măruntaielor tale va fi rodul meu și de trupul tău nu mă voi atinge decît după ce ne va părăsi pasărea orezăriilor, cînd luna va răsări pentru a treisprezecea oară." Curînd m-am strecurat afară din pîntecele mamei și am început a crește, mîndră ca o spaniolă și ca o sălbatică. Mama mă botează în legea creștină, încît Dumnezeul ei și Dumnezeul tatălui meu să fie și Dumnezeul meu. Apoi căzu pradă durerilor de iubire și se coborî în mica groapă așternută cu piei, de unde nimeni nu se mai întoarce niciodată.»

Iată povestea Atalei. «Dar cine ți-a fost tată, sărmană orfană ? o întreb ; cum îl chemau oamenii în viața lui pămîntească și ce nume poartă printre duhuri ?» «Tatălui meu nu i-am spălat niciodată picioarele, spune Atala ; atîta știu că trăia împreună cu soră-sa la San-Augustin, și că toată viața a rămas credincios mamei mele : Philippe îi era numele printre îngeri, iar oamenii îi ziceau Lopez.»

La vorbele astea am scos un țipăt care a răsunat în toată singurătatea ; explozia entuziasmului meu se amesteca acum cu vuietul furtunii. Strîngînd-o la piept pe Atala, am strigat în hohote de plîns : «O, surioară ! o, fiică a lui Lopez ! fiică a binefăcătorului meu !» Înspăimîntată, Atala mă întrebă de ce mă tulburasem ; cînd află că Lopez fusese acel părinte primitor care mă luase de suflet la San-Augustin și pe care îl părăsisem pentru a fi liber, fu și ea cuprinsă de nedumerire și bucurie.

Era prea mult pentru inimile noastre prietenia frățească pe care o aflam acum și care-și adăuga iubirea la iubirea cea veche. De aici încolo, zadarnică fi-va lupta Atalei : în van o simții ducîndu-și mîna la piept și făcînd o mișcare neobișnuită ; o și luasem în brațe, mă îmbătasem de respirația ei, sorbisem de pe buzele ei toată vraja

dragostei. Cu ochii ridicați în slavă, la lumina fulgerelor, îmi îmbrățișam soția, în văzul Atotputernicului. Alai de nuntă, vrednic de nefericirea noastră și de măreția iubirii noastre ; falnici codri care v-ați agitat lianele și bolțile în chip de draperii și polog al așternutului nostru, pini ce ardeați servindu-ne drept făclii de nuntă, ape revărsate, munți numai vuiet, înspăimîntătoare și sublimă natură, să nu fi fost totul decît un decor menit a ne înșela, nepotincios a ascunde în misterioasele lui grozăvii fericirea unui om ?

Atala nu mai avea putere să mi se împotrivească. Mă apropiam de clipa cea fericită cînd, deodată, un fulger aprig, care sfîșie bezna cea deasă, însoțit de detunătura trăsnetului, umple pădurea de pucioasă și de lumină și doboară un copac la picioarele noastre. O luăm la fugă. O, ce surpriză !... în tăcerea care urmează auzim dangătul unui clopot ! Uluiți, ascultăm amîndoi acel sunet atît de neașteptat într-o pustietate. Acum, în depărtare, latră un cîine ; se apropie, latră și mai tare, ajunge la noi, se zbenguie de bucurie la picioarele noastre ; un bătrîn singuratic, cu un mic felinar de mînă, îl urmează prin bezna pădurii. «Binecuvîntată fie Soarta ! strigă el cînd ne zărește. De cînd vă caut ! Cîinele v-a simțit de cum a început furtuna și m-a călăuzit întracoace. Doamne, cît sînt de tineri ! Bieții copii, cît trebuie să fi suferit ! Iată : am adus o blană de urs, numai bună pentru această tînără ; iată și tigva aceasta, cu o înghițitură de vin. Lăudat fie numele Domnului în toate lucrările sale ! mare este îndurarea lui și fără margini bunătatea !»

Atala sta la picioarele schimnicului : «Căpetenie a rugăciunii, îi spuse, eu sînt creștină. Cerul te trimite spre a mă mîntui.» «Copila mea, zice sihastrul ridicînd-o, de obicei clopotul Misiunii îl tragem noaptea și pe vreme de furtună, pentru a-i călăuzi pe străini și, după pilda fraților noștri din Alpi și din Liban, ne-am dresat cîinele ca să-i descopere pe drumeții rătăciți.» Eu, unul, abia înțelegeam ce spune sihastrul ; atîta milostenie mi se părea mai presus de puterile omului, încît credeam că visez. La lumina micului felinar pe care-l ținea călugărul, îl vedeam cu barba și părul pline de apă ; picioarele, mîinile și fața îi

erau zgîriate de mărăcini. «Bătrîne, i-am spus în cele din urmă, cine eşti tu de nu te-ai temut de trăsnet ?» «Să mă tem ! răspunse călugărul cu un fel de căldură în glas ; să mă tem cînd se află oameni în primejdie şi cînd le pot fi de folos ! nevrednic rob al lui Isus Cristos aş fi !» «Dar ştii, i-am spus, că eu nu sînt creştin ?» «Tinere, strigă sihastrul, te-am întrebat eu care ţi-e legea ? Isus Cristos niciodată nu a grăit : „Sîngele meu pe acesta îl va spăla, iar pe cestălalt nu". Ci s-a jertfit şi pentru iudei, şi pentru păgîni şi în tot omul a văzut numai un frate al său şi un năpăstuit. Ce fac eu acum pentru voi e foarte puţin lucru, alţii vă vor fi de mai mare sprijin ; dar fala nu a preoţilor cată să fie. Căci ce alta sîntem noi, pusnici departe de lume, decît nevrednicele scule ale unei lucrări divine ? Ei, care ostaş ar fi atît de laş încît să pregete cînd mai-marele lui, cu crucea în mînă şi cu fruntea încununată de spini, păşeşte înainte întru mîntuirea neamului omenesc ?»

Vorbele astea mi-au mers drept la inimă ; lacrimi de admiraţie şi de iubire mi-au umplut ochii. «Dragii mei copii, spuse misionarul, în pădurea asta eu păstoresc o mică turmă de sălbatici, fraţi de-ai noştri. Peştera mea e destul de aproape, în munte ; veniţi la mine de vă încălziţi puţin ; nu veţi afla toate înlesnirile vieţii, dar veţi avea un adăpost pentru care va să mulţumiţi cerului, căci multora le lipseşte.»

PLUGARII

Se află pe lume oameni drepţi, al căror cuget e atît de liniştit încît nu te poţi apropia de ei fără să te cuprinzi de pacea care, ca să spun aşa, se răspîndeşte din inimile şi din graiul lor. Ascultînd ce spune schimnicul, simţeam cum zbuciumul mi se potoleşte în piept şi parcă pînă şi furtuna din văzduh părea a se depărta la glasul lui. Curînd norii se împrăştiară îndeajuns pentru a ne îngădui să părăsim adăpostul. Am ieşit din pădure şi am început a urca povîrnişul unui munte înalt. Cîinele mergea înainte,

ducînd un băț de care sta legat felinarul stins. Eu țineam mîna Atalei și mergeam pe urmele misionarului. Acesta se întorcea ades, privind cu milă la tinerețea și la nefericirea noastră. La gît îi atîrna o carte ; umbla sprijinindu-se într-un toiag alb. Era înalt de stat, cu obrazul slab și palid, cu înfățișarea simplă și deschisă. Nu avea trăsăturile moarte și șterse ale unui om lipsit de pasiuni ; se vedea că nu avusese o viață ușoară și cutele de pe frunte erau ca niște urme frumoase ale unor patimi stinse prin virtute și dragoste de Dumnezeu și de oameni. Cînd ne vorbea, stînd drept și nemișcat, barba sa lungă, ochii smerit plecați, timbrul iubitor al glasului său, totul în el avea ceva calm și sublim. Oricine l-a văzut, ca mine, pe părintele Aubry, umblînd singur prin pustie, cu toiagul și cartea de rugăciuni, și-a făcut o idee adevărată despre călătorul creștin pe pămînt.

După o jumătate de ceas de cale primejdioasă peste poteci de munte, am ajuns la peștera misionarului. Am intrat după ce am dat la o parte iedera și bostanii uzi, pe care ploaia îi tîrîse cu ea de pe stînci. Înăuntru nu am găsit decît o rogojină din frunze de papaya, o tigvă pentru a scoate apă, cîteva vase de lemn, un hîrleț, un șarpe domesticit ; și, pe un bolovan care servea drept masă, o cruce și cartea creștinilor.

Bătrînul aținё repede un foc de liane uscate ; măcină porumb între două pietre și, făcînd o turtă, o acoperi cu cenușă ca să se coacă. După ce turta s-a rumenit frumos la foc, ne-a servit-o fierbinte, dimpreună cu lapte de cocos dintr-un vas de arțar.

Cum, odată cu lăsarea serii, cerul se înseninase, slujitorul Marelui Duh ne-a poftit să ne așezăm la gura peșterii. L-am însoțit în acel loc, de unde se deschidea o priveliște cît cuprindeai cu ochii. Rămășițele furtunii se mai zăreau, aruncate de-a valma, către răsărit ; roșcața focului pe care trăsnetul îl aprinsese în codru mai lumina zările ; la poalele muntelui, o întreagă pădure de pini zăcea doborîtă în mîl, iar fluviul căra la vale, unele peste altele, bolovani cleioși de pămînt, trunchiuri de copaci, leșuri de animale și pești morți, care pluteau la suprafață cu burțile argintii în sus.

În mijlocul acestei priveliști, Atala i-a povestit bătrînului duh al muntelui istoria noastră. Sufletul lui părea mișcat și lacrimi îi picurau în barbă : «Copila mea, spuse el Atalei, din suferințele tale adu prinos lui Dumnezeu, prin puterea căruia de atîtea ori ai scăpat teafără ; în el îți vei găsi pacea. Privește cum fumegă pădurile, cum se întorc torenții în matca lor, cum se destramă norii : gîndești oare că acela care poate potoli o vijelie ca asta nu poate alina zbuciumul unei inimi de om ? Dacă nu ai adăpost mai bun, copila mea, se va găsi și pentru tine un loc în turma pe care am fericirea s-o povățuiesc întru Isus Cristos. Îl voi lumina pe Șactas și, cînd se va dovedi vrednic, îți-l voi da ca soț.»

La vorbele astea m-am aruncat la picioarele bătrînului, plîngînd de bucurie ; dar Atala se făcu galbenă ca ceara. Moșneagul m-a ridicat cu blîndețe și atunci am băgat de seamă că avea amîndouă mîinile stîlcite. Atala înțelese pe dată ce nenorocire i se întîmplase. «Barbarii !» strigă ea.

«Copila mea, continuă moșneagul cu un surîs blajin, aceasta e nimica toată pe lîngă suferințele dumnezeiescului meu Învățător. Indienii cei idolatri m-au mîhnit numai fiindcă sînt niște sărmani orbi pe care Domnul îi va lumina într-o zi. Îi iubesc, ba chiar mai mult, potrivit cu răul pe care mi l-au pricinuit. N-am mai putut rămîne în țara mea, unde mă întorsesem, și unde o vestită regină mi-a făcut cinstea de a-și coborî privirile peste aceste nevrednice urme ale apostolatului meu. Ce altă răsplată mai înaltă puteam primi pentru osteneala mea decît îngăduința pe care mi-a dat-o capul bisericii noastre de a slujii sfintele taine cu mîinile mele mutilate ? După atîta cinste, nu-mi rămînea decît să mă arăt vrednic de ea : m-am întors în Lumea-Nouă să-mi petrec restul zilelor slujindu-l pe Dumnezeul meu. De aproape treizeci de ani trăiesc în aceste singurătăți, iar mîine se vor împlini douăzeci și doi de cînd m-am statornicit în stînca asta. Cînd am sosit în locurile de pe-aici, n-am aflat decît familii nomade, cu apucături sîngeroase și viață cît se poate de mizerabilă. Le-am adus cuvîntul păcii și, cu încetul, deprinderile lor

s-au îmblînzit. Acum trăiesc laolaltă la poalele muntelui ăstuia. M-am străduit, arătîndu-le calea binelui, să-i învăţ meşteşugurile cele mai de folos pentru viaţă, dar cu măsură, încît să nu piardă acea nevinovăţie care te face fericit. Iar eu, ca să nu-i stingheresc cu nimic, m-am retras în peştera asta, unde ei vin să-mi ceară povaţă. Aici, departe de lume, în măreţia acestor singurătăţi, aduc slavă lui Dumnezeu şi mă gătesc de moartea care se apropie, căci sînt bătrîn.»

Încheind cu vorbele acestea, sihastrul îngenunche, iar noi făcurăm la fel. Începu cu glas tare o rugăciune şi Atala îi ţinea isonul. Către răsărit, tăriile mai erau brăzdate de fulgere tăcute, în vreme ce peste norii dinspre apus trei sori străluceau laolaltă. Cîteva vulpi gonite de furtună îşi întindeau boturile negre către margini de prăpăstii şi se auzea foşnetul buruienilor care, zvîntîndu-se în adierea serii, îşi înălţau pretutindeni tulpinile doborîte la pămînt.

Am intrat iarăşi în peşteră şi călugărul aşternu pentru Atala un pat din muşchi de chiparos. În ochii şi în mişcările acestei fecioare se deslușea o adîncă lîncezeală ; se uita mereu la părintele Aubry, ca şi cînd ar fi dorit să-i încredinţeze o taină, dar ceva părea că o opreşte, fie prezenţa mea, fie un fel de stinghereală, fie gîndul că spovedania e zadarnică. În puterea nopţii, am auzit-o ridicîndu-se ; îl căuta pe sihastru ; acesta însă, care îi dăduse Atalei culcuşul său, ieşise pentru a admira de pe vîrful muntelui frumuseţea cerului şi a se închina lui Dumnezeu. A doua zi mi-a mărturisit că ăsta era un obicei al lui, chiar şi în vreme de iarnă, cînd îi plăcea să privească norii fugari, pădurile cum îşi leagănă creştetul desfrunzit şi să asculte vînturile şi torenţii vuind în singurătate. Iată de ce sora mea se văzu nevoită să se întoarcă în culcuş, unde aţipi. Vai, plin de nădejde precum eram, n-am văzut în slăbiciunea Atalei decît semnul unei oboseli trecătoare !

A doua zi m-am trezit în cîntecele cardinalilor şi ale mierloilor cuibăriţi prin salcîmii şi dafinii din jurul peşterii. M-am ridicat şi am cules o magnolie pe care am aşezat-o, umedă cum era de lacrimile dimineţii, pe creş-

tetul Atalei dorminde. Nădăjduiam, după credința din țara mea, că sufletul unui prunc mort la sînul mamei sale pogorîse pe această floare într-un strop de rouă și că un vis de fericire îl va purta spre inima viitoarei mele soațe. Apoi am pornit în căutarea celui ce ne dăduse adăpost; l-am aflat, cu poalele sutanei vîrîte în buzunare, cu mătăniile în mîini, șezînd pe trunchiul unui pin doborît de bătrînețe și așteptîndu-mă. M-a întrebat dacă vreau să-l însoțesc la Misiune, în timp ce Atala se va mai odihni; am primit, și pe dată am pornit la drum.

Coborînd devale, am zărit stejari pe care duhurile păreau a-i fi însemnat cu niște litere ciudate. Sihastrul îmi spuse că însuși le scrisese, că erau versurile unui poet vechi numit Homer și cîteva cugetări ale unui alt poet, și mai vechi, care se chema Solomon. Se afla nu știu ce armonie misterioasă între acea înțelepciune străveche, versurile acoperite de mușchi, moșneagul singuratic care le gravase și stejarii bătrîni care-i serveau drept cărți.

Numele lui, vîrsta, anul în care își începuse slujba erau de asemenea crestate pe o trestie de savană, la poalele unor copaci. M-a cuprins mirarea văzînd cît de plăpînd era acest din urmă monument: «Va trăi mai mult decît mine, îmi răspunse părintele, și va prețui mai mult decît bruma de bine pe care m-am învrednicit a o face».

De acolo ne-am îndreptat spre gura unei văi, unde mi-a fost dat să văd o lucrare de minune: o punte naturală, la fel ca cea din Virginia, de care poate că ai auzit. Oamenii, fiule, mai cu seamă cei din țara ta, imită adesea natura, iar copiile lor sînt întotdeauna mărunte; nu tot astfel, natura, cînd pare a imita lucrările oamenilor, le dăruie adevărate modele. Ea aruncă punți de la un vîrf de munte la alt vîrf de munte, croiește drumuri printre nori și albii de rîuri în chip de canale, sculptează munți în chip de coloane, iar în chip de bazine sapă mări.

Trecurăm pe sub arcuitura punții și iată-ne dinaintea altei minuni: cimitirul pentru indieni al Misiunii, sau *Crîngul morții*. Părintele Aubry îngăduise neofiților săi să-și înmormînteze morții după datina lor și să continue a numi locul lor de veci cu vechea denumire, sălbatică; atîta nu-

mai că sfințise locul așezînd o cruce [1]. Terenul era împărțit, ca și ogorul care se lucra în comun, în atîtea loturi cîte familii erau. Fiecare lot era cît o pădure, mereu alta, după gustul celor care o plantaseră. Un pîrîu șerpuia tăcut prin acest crîng ; se numea *Pîrîul păcii*. Acest rîzător adăpost al sufletelor era mărginit, în partea dinspre răsărit, de puntea pe sub care trecusem ; două dealuri îl închideau către miazănoapte și miazăzi ; era deschis numai către apus, unde se înălța o întinsă pădure de brazi. Trunchiurile acestor copaci, roșii cu vine verzi, lipsite de cetini pînă către vîrfuri, păreau niște coloane înalte și alcătuiau peristilul acestui templu al morții ; domnea acolo un freamăt religios aidoma vuietului surd al orgii sub bolțile unei biserici ; dar cînd pătrundeai în adîncul lăcașului, nu mai auzeai decît imnurile păsărelelor care prăznuiau, în amintirea răposaților, o veșnică sărbătoare.

Ieșind din pădure, am descoperit satul Misiunii, așezat pe marginea unui lac, în mijlocul savanei smălțate de flori. Ca să ajungi acolo, mergeai pe sub un șir de magnolieri și de stejar-verde, crescuți pe marginea unuia dintre acele drumuri străvechi care se află în munții ce despart Kentucky de Floride. Îndată ce indienii își zăriră în vale păstorul lăsară lucrul și alergară în calea lui. Unii îi sărutau sutana, alții îi sprijineau pașii ; mamele își ridicau în brațe pruncii ca să vadă și ei pe slujitorul lui Cristos, care avea ochii în lacrimi. Mergînd, se interesa de viața oamenilor ; pe unul îl povățuia, pe altul îl certa cu blîndețe ; le vorbea de strînsul recoltei, de învățătura copiilor, de alinarea durerilor și neîncetat amintea despre Dumnezeu.

Astfel însoțiți, am ajuns la picioarele unei cruci mari, ridicată în drum. Acolo, robul lui Dumnezeu obișnuia să slujească tainele credinței sale : «Dragii mei credincioși, spuse el întorcîndu-se cu fața spre mulțime, v-au sosit un frate și o soră, și, ca bucuria să ne fie deplină, văd că dumnezeiasca Pronie v-a ocrotit recoltele, ieri ; iată două mari pricini de a-i mulțumi. Să-i aducem deci sfîntă jertfă și

[1] Părintele Aubry urmase exemplul iezuiților din China, care îngăduiau chinezilor să-și îngroape părinții în grădinile lor, după o străveche datină chinezească. (N. a.)

fiecare dintre noi să se învrednicească de adîncă reculegere, de credință nestrămutată, de recunoștință fără margini, de suflet smerit».

Zicînd acestea, divinul preot își pune o tunică albă făcută din scoarță de dud, scoate sfintele vase din tabernacolul ce se afla în piciorul crucii, altarul se înjgheabă pe un colț de stîncă, apa se aduce din torentul de alături, și un ciorchine de aguridă se transformă în vinul pentru jertfă. Cu toții ingenunchem în buruieni : sfînta taină începe.

Aurora, arătîndu-se dincolo de munți, învăpăia răsăritul. Întreaga singurătate era smălțată în aur sau trandafiriu. Astrul pe care atîta strălucire îl vestise apăru în sfîrșit din străfunduri de lumină și cea dintîi rază a sa căzu peste sfînta cumineca tură pe care în acea clipă preotul o ridica în văzduh. O, vrajă a religiei ! O, măreție a slujbei creștine ! Preotul era un bătrîn sihastru, altarul o stîncă, biserica o pustietate, credincioșii niște sălbatici neștiutori ! Nu, nu mă îndoiesc că în clipa cînd am căzut în genunchi s-a săvîrșit marea taină și Dumnezeu a pogorît pe pămînt, căci îl simțeam pătrunzîndu-mi în inimă.

După jertfa la care, pentru mine, nu a lipsit decît fiica lui Lopez, ne-am dus în sat. Acolo domnea cel mai înduioșător amestec de viață obștească și de viață naturală : în străvechiul deșert, la marginea unei păduri de chiparos, vedeai un ogor tînăr ; spicele rostogoleau valuri aurii peste trunchiul unui stejar căzut și snopii de o vară luaseră locul unui copac bătrîn de trei veacuri. Pretutindeni zăreai păduri arzînd, care înălțau în văzduh mari trîmbe de fum, și plugul plimbîndu-se încet printre resturi de rădăcini. Pămînturile se măsurau cu niște lanțuri lungi ; se statorniceau cele dintîi proprietăți ; pasărea își părăsea cuibul ; vizuina fiarei se prefăcea într-o colibă ; se auzea gîfîitul foalelor și loviturile de bardă făceau pentru ultima oară să răsune ecoul ce pierea odată cu arborii care-i serveau drept adăpost.

Încîntat, umblam de colo pînă colo în mijlocul acestor scene, pe care chipul Atalei și visurile de fericire care-mi legănau inima mi le făceau și mai scumpe. Admiram biruința creștinismului asupra vieții sălbatice ; vedeam cu

ochii cum indianul se civilizează la chemarea religiei ; luam parte la înfrățirea primitivă a omului cu glia : omul învoindu-se să lase țărînei rodul ostenelilor sale, țărîna legîndu-se, în schimb, să poarte cu credință recoltele, feciorii și cenușa omului.

Într-acestea, i s-a adus misionarului un prunc pe care l-a botezat printre iasomii în floare, la marginea unui izvor, în vreme ce un sicriu era purtat, în toiul jocurilor și al muncilor, spre *Crîngul morții*. Doi soți primiră binecuvîntarea nupțială sub un stejar, apoi ne-am dus să-i statornicim într-un colț al pustiei. Păstorul păștea înaintea noastră, binecuvîntînd ici-colo, și stînca, și copacul, și fîntîna, așa cum pe vremuri, după cum stă scris în cartea creștinilor, Dumnezeu a binecuvîntat pămîntul nelucrat, lăsîndu-l moștenire lui Adam. Acest alai care, de-a valma cu turmele, îl urma din stîncă în stîncă pe venerabilul conducător, înfățișa sufletului meu înduioșat pribegia celor dintîi familii, atunci cînd Sem, cu copiii lui, străbătea o lume necunoscută, mergînd după soarele pe care-l avea mereu dinaintea ochilor.

Doream să aflu din gura sfîntului călugăr cum își învață credincioșii ; mi-a răspuns cu multă bunăvoință : «Nu le-am dat nici o lege ; în schimb, i-am deprins să se iubească, să se roage și să năzăjduiască o viață mai bună : în asta constau toate legile de pe lume. În mijlocul satului poți vedea o colibă mai mare decît celelalte : în anotimpul ploilor ea slujește drept paraclis. Ne adunăm acolo seara și dimineața pentru a-l slăvi pe Domnul și, cînd se întîmplă să lipsesc, slujba o face un bătrîn, căci bătrînețea, ca și maternitatea, este un fel de sacerdoțiu. Apoi plecăm să ne lucrăm țarina și, dacă ogorul e împărțit, ca astfel fiecare să poată învăța gospodărirea obștească, în schimb recoltele se adună în hambare, care sînt ale tuturor, pentru a nu ne depărta de frățească milostivire. Patru bătrîni împart părți egale din rodul muncii. Mai adaugă și ceremoniile religioase, multele cîntări, crucea unde am slujit sfînta taină, ulmul în umbra căruia predic în zilele cu vreme bună, mormintele noastre, așezate chiar lîngă lanurile de grîu, fluviile în care-i cufund pe prunci și pe sfinții Ioan ai aces-

tei noi Betanii și îți vei face o idee deplină de cum arată această împărăție a lui Isus Cristos.»

Vorbele schimnicului m-au încîntat și am simțit cu cît mai bună este această viață așezată și cu rost decît viața rătăcitoare și lîncedă a sălbaticului.

A, René, nu vreau să cîrtesc împotriva Sorții, dar îți mărturisesc că, de cîte ori îmi aduc aminte de acea obște evanghelică, amare păreri de rău mă încearcă. Cît de fericită mi-ar fi fost viața în acele locuri, alături de Atala! Acolo, tot zbuciumul meu ar fi luat sfîrșit; acolo, lîngă soția mea, departe de lume, ascunzîndu-mi fericirea în adîncul codrilor, m-aș fi petrecut ca acele fluvii care, curgînd în pustietăți, nici nume nu au. Și în locul tihnei pe care am cutezat pe atunci a mi-o făgădui, în ce zbucium mi-am trăit viața! Ca o jucărie a Sorții, veșnic aruncat de pe un țărm pe altul, multă vreme gonit din țara mea, unde, la întoarcere, n-am aflat decît o colibă ruinată și morminte de prieteni, asta a fost să fie viața lui Șactas.

DRAMA

Frumos visul meu de fericire, dar scurt, căci m-am trezit de cum ne-am întors la peștera schimnicului. Sosirăm în plină zi și mare mi-a fost mirarea de a nu o vedea pe Atala întîmpinîndu-ne. N-aș putea spune ce fel de teamă m-a cuprins. Apropiindu-mă de gura peșterii, nici nu îndrăzneam s-o strig pe fiica lui Lopez: mă speria pînă și gîndul zgomotului sau al tăcerii care ar urma strigătelor mele. Încă și mai înspăimîntat de bezna care domnea la intrarea în stîncă, i-am spus misionarului: «Pătrunde în întuneric, o, părinte, căci cerul te însoțește și-ți dă putere».

Neputincios e omul care a căzut pradă patimilor, tare e cel ce nădăjduiește în Dumnezeu! Mai multă bărbăție era în inima cucernică, ofilită, de șaptezeci și șase de ani, decît în tot avîntul tinereții mele. Blîndul bătrîn intră în peșteră, iar eu rămăsei pe afară, plin de teamă. Curînd, un murmur slab care aducea a geamăt ieși din fundul

stîncii și-mi atrase atenția. Scoțînd un strigăt și venindu-mi în fire, m-am năpustit în întunericul cavernei... Duhuri ale strămbunilor, numai voi puteți ști ce mi-a fost dat să văd ! Sihastrul aprinsese o făclie de pin ; cu o mînă tremurîndă o ținea deasupra culcușului Atalei. Frumoasa și tînăra femeie, ridicată în capul oaselor, se înfățișa palidă și despletită. Broboane de sudoare grea îi luceau pe frunte ; privirea, pe jumătate stinsă, mai încerca să-mi spună cît mă iubește, iar buzele se căzneau să surîdă. Ca lovit de trăsnet, cu privirea încremenită, cu brațele întinse, cu gura întredeschisă, am rămas nemișcat. O tăcere adîncă îi stăpînește, timp de o clipă, pe cei trei eroi ai acestei dureroase scene. Schimnicul, cel dintîi, grăiește : «E vorba, spune el, de niște friguri, prilejuite de oboseală ; de ne vom supune voinței sale, bunul Dumnezeu se va îndura de noi».

La auzul acestor cuvinte, inima, care mi se oprise în loc, începu să bată din nou, iar eu, cu agerimea sălbaticului, am trecut, într-o clipă, de la prea multă teamă la prea multă încredere. Dar Atala nu mi-a dat răgaz. Clătinînd cu tristețe din cap, ne-a făcut semn să ne apropiem de culcușul ei.

«Părinte, spuse ea cu glasul slăbit, adresîndu-se călugărului, simt că am intrat în ceasul din urmă. O, Șactas, ascultă fără a deznădăjdui taina cea aducătoare de moarte pe care, ca să nu fii prea nefericit și ca să nu ies din cuvîntul mamei mele, ți-am ascuns-o. Cată, rogu-te, a nu mă întrerupe cu gesturi de durere care mi-ar scurta firul de viață ce mi-a mai rămas. Am multe a-ți spune și, judecînd după bătăile, tot mai încete, ale inimii mele... după nu știu ce povară rece ca gheața care mă apasă pe piept... simt că trebuie să mă grăbesc.»

După cîteva clipe de tăcere, Atala urmă astfel :

«Trista mea ursită a început aproape mai înainte să văd lumina zilei. Mama în nefericire m-a întrupat ; îi istovisem pîntecele și m-a adus pe lume cu mare sfîșiere de rărunchi ; nu se știa de voi trăi. Pentru a mă smulge din ghearele morții, mama a făcut un legămînt : a făgăduit Reginei Îngerilor că îi voi închina fecioria, dacă se

va îndura de zilele mele... Nefericit legămînt, care îmi grăbește sfîrșitul!

Mergeam pe șaisprezece ani cînd am rămas fără mamă. Cîteva ceasuri înainte de a-și da sufletul, m-a chemat la căpătîiul ei. „Copilă dragă, mi-a spus ea, de față cu un misionar venit să-i aducă ultima alinare, copilă dragă, cunoști legămîntul pe care l-am făcut pentru tine. O vei face de rușine pe cea care te-a născut? O, scumpă Atala, te părăsesc lăsîndu-te într-o lume nevrednică a avea o creștină printre idolatrii care-l prigonesc pe Dumnezeul meu și al tatălui tău, pe Dumnezeul care, după ce ți-a dat viața, a făcut minunea de a ți-o păstra. Vai, copila mea, primind vălul fecioriei, nu vei pierde decît grijile căminului și patimile cele aducătoare de moarte, care au neliniștit pieptul mamei tale! Apropie-te, iubita mea, apropie-te, jură pe această iconiță a Mamei Mîntuitorului, între mîinile sfintei fețe bisericești și ale mamei tale muribunde, că nu mă vei trăda înaintea lui Dumnezeu. Gîndește că am jurat în locul tău numai ca să-ți scap zilele și că, de vei nesocoti acest jurămînt, vei osîndi sufletul mamei tale la veșnic canon."

O, mamă! De ce mi-ai vorbit astfel! O, credință, deopotrivă aducătoare de dureri și de bucurii, de pierzanie și de alinări! Și tu, iubită și nefericită pricină a unei patimi care mă mistuie pînă și în ceasul morții, acum poți vedea, o, Șactas, unde ne-a dus ursita noastră cea nemiloasă!... Podidindu-mă plînsul, m-am aruncat la pieptul mamei și i-am făgăduit toate cîte mi-a cerut. Misionarul a rostit, peste creștetul meu, cuvinte de temut, și mi-a dat scapularul care mă leagă pe vecie. Mama m-a amenințat cu blestemul ei dacă mi-aș călca jurămîntul și, după ce mi-a încredințat o taină ce nu se poate împărtăși păgînilor ce prigonesc religia mea, și-a dat sufletul, ținîndu-mă îmbrățișată.

La început, nu mi-am dat seama cît de primejdios era jurămîntul. Plină de zel și creștină adevărată, mîndră de sîngele spaniol care-mi curgea prin vine, nu vedeam în jur decît bărbați nevrednici de mîna mea; eram bucuroasă a nu avea alt soț decît pe Dumnezeul mamei mele. Te-am zărit, tinere și chipeșe prizonier, mi s-a făcut milă de soarta

ta, am cutezat a-ți vorbi lîngă rugul din pădure : abia atunci am simțit toată greutatea jurămintelor mele.»

Cum Atala rostise aceste vorbe strîngînd pumnii și privind către misionar cu ochi amenințători, am strigat : «Iată dar religia pe care atîta mi-ai slăvit-o ! Piară jurămîntul care mi-o răpește pe Atala ! Piară Dumnezeul care se împotrivește firii ! Omule preot, la ce-ai venit prin pădurile astea ?»

«Să te mîntui, spuse bătrînul cu un glas aprig, să-ți potolesc patimile și să te feresc, nesocotitule, de mînia cerului ! Frumos îți șade, tinere, ce abia pășești în viață, să te vaiți de dureri ! Unde-s urmele suferințelor tale ? Unde-s nedreptățile ce-ai îndurat ? Unde-s virtuțile care, numai ele, ți-ar putea da oarecare drept a te plînge ? Ce servicii ai adus ? Ce binefaceri ai făcut ? Vai, nefericitule, nu ai decît patimi și cutezi a învinovăți cerul ! După ce vei petrece, ca părintele Aubry, treizeci de ani de surghiun în munți, nu te vei mai grăbi a judeca voința Proniei ; atunci vei înțelege că nu știi nimic, că nu ești nimic și că nu se află osîndă îndeajuns de aspră, nici nefericire îndeajuns de cumplită pentru cel ce-și pîngărește trupul.»

Fulgerele care scăpărau din ochii bătrînului, barba care-i lovea pieptul, glasul tunător îl asemănau cu un zeu. Copleșit de măreția lui, am căzut în genunchi, cerîndu-i iertare pentru nesocotința mea. «Fiule, îmi răspunse cu un glas atît de blajin încît căința mi-a mușcat inima, fiule, nu de dragul meu te-am dojenit. Vai, ai dreptate, copile dragă : pentru prea puțin lucru am venit în pădurile astea și Dumnezeu nu are rob mai nevrednic decît mine ! Dar, fiule, împotriva cerului, a cerului să nu ridici niciodată mîna ! Iartă-mă de ți-am greșit, dar să ascultăm ce spune sora ta. S-ar putea să-i găsim leac, să nu pierdem nădejdea, Șactas. Cu adevărat dumnezeiască e religia care din nădejde face virtute !»

«Tinere prieten, continuă Atala, ai fost martor la luptele mele, și cu toate astea nu ai văzut decît partea cea mai mică ; restul ți-l tăinuiam. Nu, sclavul negru care udă în sudoarea frunții sale nisipurile fierbinți din Floride nu-i atît de vrednic de plîns ca Atala. Îndemnîndu-te să fugi și în același timp sigură că voi muri de te voi depărta

de mine ; temîndu-mă să te însoțesc în pustietate și în același timp tînjind după umbra pădurii... A, de-ar fi fost vorba numai să-mi părăsesc părinții, prietenii, patria ; chiar dacă — ce lucru cumplit! — ar fi fost vorba numai de pierderea sufletului meu ! Dar umbra ta, o, mamă, umbra ta veșnic mă însoțea, mustrîndu-mă pentru suferințele ei! Îți auzeam gemetele, te vedeam cum te mistui în flăcările iadului. Nopțile mele erau grele și pline de năluciri, zilele jalnice ; roua serii se zvînta căzînd pe trupul meu înfierbîntat ; îmi întredeschideam buzele în vînt, iar vîntul, departe de a mă răcori, se înfierbînta de respirația mea. Ce cazină să te văd mereu alături, departe de oameni, în adîncă singurătate și să simt, între tine și mine, o piedică de neînfrînt ! Să-mi trec viața la picioarele tale, să-ți port de grijă ca o roabă, să-ți fac de mîncare și să-ți aștern în vreun colț uitat al lumii ar fi însemnat pentru mine suprema fericire ; mă apropiasem de fericirea asta, dar nu mă puteam bucura de ea. Cîte planuri nu mi-am făcut ! Cîte visuri n-a legănat întristata mea inimă ! Cînd și cînd, nemaiputînd să-mi iau ochii de la tine, mă încercau dorințe pe cît de nebunești, pe-atît de vinovate : uneori doream să fim, eu și cu tine, singurele făpturi vii pe pămînt; alteori, simțind cum o divinitate îmi împiedică aceste porniri îngrozitoare, doream ca îngerul să se nimicească, iar eu, ghemuită în brațele tale, să mă rostogolesc din prăpastie în prăpastie cu rămășițele lui Dumnezeu și ale lumii ! Chiar și acum... să vă spun ? acum, cînd neantul stă să mă înghită, cînd mă voi înfățișa înaintea Judecătorului celui neînduplecat, în clipa cînd, din dragoste pentru mama, văd cu bucurie cum fecioria îmi mistuie viața, vai, o cumplită nestatornicie mă face să duc cu mine părerea de rău că nu am fost a ta !»

«Copila mea, o întrerupse misionarul, durerea ți-a tulburat mintea. Atîta necumpătare în patimă rareori poate fi îndreptățită, fiind împotriva firii ; iată de ce în ochii lui Dumnezeu patima nu-i atît de vinovată, fiind mai degrabă o greșeală de gîndire decît un viciu al inimii. Depărtează dar de tine mînia, care nu-i vrednică de nevinovăția ta. De altă parte, copilă dragă, închipuirea ta cea nestăpînită te-a făcut să te sperii din cale-afară de jură-

minte. Credința nu ne cere nici o jertfă peste puterile noastre. Simțămintele ei adevărate, virtuțile ei cumpătate sînt cu mult mai presus de simțămintele înflăcărate și virtuțile silite ale unui pretins eroism. Dacă te lăsai dusă în ispită, atunci, biata oiță rătăcită, Păstorul cel bun te-ar fi căutat ca să te aducă iar în turmă. Comorile căinței te așteptau : oamenii cer puhoaie de sînge ca să ne ierte greșelile, Dumnezeu se mulțumește cu o singură lacrimă. Drept pentru care, liniștește-te, copilă dragă ; în starea ta ai nevoie de tihnă ; să ne rugăm Domnului, care vindecă toate rănile robilor lui. Dacă va fi voia lui, precum nădăjduiesc, să scapi de boală, voi scrie episcopului din Quebec : stă în puterea lui să te dezlege de jurămînt, nefiind vorba de un jurămînt solemn, încît îți voi duce traiul alături de mine, cu soțul tău, Șactas.»

La aceste vorbe ale bătrînului, Atala fu cuprinsă de lungi zvîrcoliri, după care păru a cădea pradă unor dureri înspăimîntătoare. «Cum ! spuse unindu-și cu pasiune mîinile, există leac ! Puteam fi dezlegată de jurăminte !» «Da, copila mea, răspunse preotul, se poate și acum.» «Prea tîrziu, prea tîrziu! strigă ea. Mi-e dat să mor în clipa cînd aflu că puteam fi fericită ! De ce nu l-am întîlnit la vreme pe acest om al lui Dumnezeu ! Astăzi, cît aș fi de fericită cu tine, cu creștinul Șactas ! ușurată de dureri, alinată de acest preot august... în pustietățile astea... pentru totdeauna... o, ar fi fost prea multă fericire !» «Liniștește-te, îi spun, apucînd mîna nefericitei ; liniștește-te, vom avea parte de fericirea asta.» «Niciodată ! niciodată !» spuse Atala. «Ce spui ?» întreb. «Nu știi totul, strigă fecioara : ieri... în timpul furtunii... era cît pe ce să-mi calc jurămîntul ; să-mi arunc mama în flăcările iadului ; simțeam blestemul ei deasupra creștetului, simțeam că-l mint pe Dumnezeu care mi-a salvat viața... Cînd îmi atingeai buzele tremurînde, nu știai că moartea o sărutai !» «O, cerule ! strigă misionarul ; copilă dragă, ce-ai făcut ?» «O crimă, părinte, spuse Atala, cu privirile rătăcite ; dar nu mă pierd decît pe mine și o mîntui pe mama.» «Sfîrșește ce-ai de spus !» strig înspăimîntat. «Iată ! răspunde ea, mă știam cît sînt de slabă ; plecînd de la cabane, am luat cu mine...» «Ce ?» întreb îngrozit.

«Otravă!» spune bătrînul. «E în măruntaiele mele!» strigă Atala.

Schivnicul scapă făclia din mînă, cu mă prăbușesc, mai mult mort decît viu, lîngă fiica lui Lopez: bătrînul ne cuprinde pe amîndoi cu brațele și tustrei, pe întuneric, plîngem o clipă peste așternutul de moarte.

«Să ne venim în fire, să ne venim în fire! spune îndată vrednicul călugăr, aprinzînd o lampă. Pierdem clipe prețioase: bravi creștini, să ținem piept asalturilor năpastei; cu funia de grumaz, cu cenușa pe cap, să ne aruncăm la picioarele Atotputernicului, ca să-i cerem îndurare sau ca să ne supunem poruncilor lui. Poate că nu-i prea tîrziu. Copila mea, trebuia să-mi spui aseară.»

«Vai, părinte, spuse Atala, te-am căutat az-noapte, dar cerul, ca să mă pedepsească pentru păcatele mele, te-a depărtat de mine. De altminteri, orice ajutor era zadarnic, căci indienii, chiar și ei, atît de pricepuți într-ale otrăvurilor, nu cunosc leac pentru aceea pe care am înghițit-o. O, Șactas, de-ai ști cît mă mir văzînd că moartea nu se arată atît de repede precum mă așteptam! Iubirea îmi dă puteri noi, sufletul meu nu se poate despărți atît de repede de tine.»

De data asta, nu cu plînsete am tulburat povestea Atalei, ci printr-o mînie pe care numai sălbaticii o cunosc. Înfuriat, m-am tăvălit pe jos, răsucindu-mi brațele și mușcîndu-mi mîinile. Bătrînul preot, cu o dragoste minunată, alerga cînd spre frate, cînd spre soră, ajutîndu-ne în fel și chip. Avînd cugetul împăcat și fiind împovărat de ani, se pricepea să vorbească tinereții, iar în credința sa găsea un ton mai gingaș și mai înfocat decît chiar pasiunile noastre. Acest preot, care de treizeci de ani se jertfea zi de zi în acești munți în slujba lui Dumnezeu și a oamenilor, nu-ți amintește de sacrificiile lui Israel care fumegau neîncetat pe altare sub ochii Domnului?

Vai, zadarnic s-a străduit să găsească leac pentru suferințele Atalei. Oboseala, durerea, otrava și o patimă mai ucigașă decît toate otrăvurile laolaltă se uniseră ca să răpească singurătăților această floare. Pe înserat, semne înspăimîntătoare se arătară; o amorțeală cuprinse mem-

brele Atalei, iar extremităţile trupului începură a se răci : «Atinge-mi degetele, îmi spunea : vezi cît sînt de îngheţate ?» Nu ştiam ce să-i răspund şi, de spaimă, părul mi se făcuse măciucă ; apoi, ea adăugă : «Pînă mai ieri, dragul meu drag, tresăream cînd mă atingeai, iar acum, iată, nici că-ţi mai simt mîna, abia îţi mai aud glasul, lucrurile din peşteră pier unul cîte unul. Mai cîntă păsărelele ? Acum, cred că soarele coboară spre asfinţit, Şactas, ce frumoase vor fi razele lui în deşert, pe mormîntul meu !»

Văzînd că vorbele acestea ne făcuseră să izbucnim în plîns, Atala ne spuse : «Iertaţi-mă, prieteni dragi, sînt atît de slăbită, dar poate că mă voi învigora. Şi totuşi, să mor atît de tînără, cînd inima mi-e plină de viaţă ! Căpetenie a rugăciunilor, îndură-te de mine ; ajută-mă. Crezi că mama e mulţumită şi că Dumnezeu îmi iartă păcatele ?»

«Copila mea, răspunse blîndul sihastru ştergîndu-şi lacrimile cu degetele sale tremurînde şi stilcite ; copila mea, toată nenorocirea ta vine din neştiinţă ; din pricină că ai crescut printre sălbatici şi n-ai avut parte de învăţătură, te-ai pierdut ; nu ai ştiut că o creştină nu poate fi stăpînă pe viaţa ei. Alină-te, scumpă oiţă ; Dumnezeu te va ierta fiindcă ai inima curată. Mama ta şi nesocotitul misionar care o păstorea sînt mai vinovaţi decît tine ; au abuzat de puterea lor şi ţi-au smuls un jurămînt nepotrivit ; dar pacea Domnului fie cu ei ! Daţi tustrei cumplita pildă a relelor entuziasmului şi a neştiinţei într-ale religiei. Vino-ţi în fire, copila mea : acela ce pătrunde în inimile noastre te va judeca după gîndul tău, care a fost curat, şi nu după fapta cea vrednică de osîndă.

Cît despre viaţa ta, dacă a sosit clipa cînd va să închizi ochii întru Domnul, a, copilă dragă, puţin lucru pierzi părăsind lumea asta ! Deşi ai trăit în singurătate, durerile nu te-au ocolit ; ce-ai gîndi acum dacă ai fi fost martoră relelor obşteşti ? dacă, poposind pe ţărmurii Europei, lungul geamăt de obidă care se înalţă din această străveche parte a lumii ţi-ar fi lovit auzul ? Acolo toţi suferă, toţi gem, şi cei din bordeie, şi cei din palate ; s-au văzut regine plîngînd ca femeile de rînd şi te-ar cuprinde mirarea de cîte lacrimi pot fi în ochii regilor !

Sau, poate, îți pare rău de iubirea ta ? Copilă dragă, e ca și cînd ai plînge după un vis. Cunoști tu inima bărbatului, știi oare cît de nestatornice sînt dorințele lui ? Mai degrabă ai număra valurile unei mări răscolite de furtună. Să știi, Atala, că jertfele, facerile de bine nu sînt legăminte veșnice : ar fi venit, poate, ziua cînd, odată cu sațul, te-ai fi scîrbit, cînd trecutul n-ar mai fi avut preț și cînd nu ți-ar fi rămas decît neajunsurile unei căsătorii lipsite și disprețuite. Nici vorbă, copila mea, cea mai frumoasă a fost dragostea bărbatului și a femeii ce au ieșit din mîna Creatorului. Raiul fusese făcut numai pentru ei ; neprihăniți și nemuritori erau. Desăvîrșiți la suflet și la trup, ei se potriveau în toate : Eva fusese creată pentru Adam, iar Adam pentru Eva. Dacă nici ei nu au putut rămîne în acea stare de fericire, care perechi ar mai putea-o după dînșii ? N-am să-ți vorbesc despre căsătoriile întîiilor născuți ai oamenilor, legături de negrăit, cînd sora era soața fratelui, cînd dragostea și prietenia frățească se topeau laolaltă în aceeași inimă, iar puritatea uneia mărea desfătarea celeilalte. Toate aceste legături s-au stricat ; gelozia s-a strecurat în altarul de iarbă cosită unde se jertfea iedul, ea s-a înstăpînit în cortul lui Abraham, ba pînă și în culcușurile unde patriarhii gustau atîta bucurie încît uitau moartea mamelor lor.

Nu cumva gîndești, copilă dragă, că ai fi mai nevinovată și mai fericită în legăturile tale decît aceste sfinte familii din care Isus Cristos s-a îndurat a coborî ? Nu mai vorbesc de amănuntele grijilor casnice, de gîlcevile, de învinuirile unuia împotriva celuilalt, de neliniștile și de toate durerile ascunse care veghează culcușul conjugal. Femeia îndură aceleași dureri de cîte ori este mamă și în plînsete se căsătorește. Cîtă jale cînd te desparți de pruncul pe care-l alăptai și care-ți moare la sîn ! Munții erau numai geamăt ; nimic pe lume nu a putut alina obida Rașelei cînd i s-au prăpădit feciorii. Amarul acesta care însoțește iubirea muritorilor e atît de cumplit, încît mi-a fost dat să văd, în patria mea, doamne din pătura înaltă, iubite de regi, părăsind curtea pentru a se înmormînta în mănăstiri și a-și schilodi carnea răzvrătită, ale cărei plăceri sînt numai durere.

Vei spune, poate, că pildele astea din urmă nu te privesc; că n-aveai altă dorință decît să trăiești într-o colibă neștiută, alături de alesul tău; că nu după desfătările căsătoriei tînjeai, ci după farmecul acelei rătăciri pe care tineretul o numește iubire? Iluzie, amăgire, deșertăciune, vis al unei închipuiri rănite! Am cunoscut și eu, copila mea, zbuciumul inimii; creștetul nu mi-a fost întotdeauna pleșuv, nici pieptul atît de liniștit cum ți se pare astăzi. Crede în încercările mele: dacă omul, statornic în simțămintele lui, ar putea neîncetat să hrănească o iubire mereu împrospătată, fără îndoială că singurătatea și dragostea l-ar face egal cu Dumnezeu însuși, căci acestea sînt plăcerile cele veșnice ale Ființei supreme. Dar inima omului obosește și niciodată nu iubește îndelung și deplin același lucru. Întotdeauna se află cîteva puncte unde cele două inimi nu se ating și, cu vremea, aceste puncte sînt de ajuns pentru a face traiul de neîndurat.

În sfîrșit, copilă dragă, oamenii, în visul lor de fericire, fac cea mai mare greșeală atunci cînd uită de betegugul morții care e sădit în firea lor: ne e dat să pierim. Mai curînd sau mai tîrziu, oricît ai fi de fericită, obrazul tău frumos va lua înfățișarea uniformă pe care mormîntul o dă urmașilor lui Adam; nici chiar ochiul lui Șactas nu te va putea deosebi printre suratele tale din cimitir. Dragostea n-are nici o putere asupra viermilor din sicrie. Dar ce spun! o, deșertăciune a deșertăciunilor! Ce-ți tot vorbesc de puterea prieteniei pe lumea asta! N-ai vrea, copilă dragă, să-i cunoști întinderea? Dacă un om s-ar întoarce la viață cîțiva ani după ce a murit, mă îndoiesc că ar fi privit cu bucurie de către chiar aceia care au vărsat mai multe lacrimi în amintirea lui: atît de repede se leagă alte prietenii, atît de lesne se iau alte obiceie, atît de firească e nestatornicia omului, atît de puțin prețuiește viața noastră, chiar în inima prietenilor!

Mulțumește dar, copilă scumpă, bunătății lui Dumnezeu, care te cheamă la dînsul atît de curînd, din această vale a plîngerii. Iată, veșmînt alb și cunună strălucitoare ți se pregătesc deasupra nourilor; o aud pe Regina Îngerilor poruncindu-ți: „Vino, vrednică roabă a mea, vino, porumbița mea, vino de te așază pe tronul nevinovăției,

printre aceste fete ce și-au jertfit frumusețea și tinerețea slujind oamenilor, crescîndu-le copiii, trăind în posturi și rugi. Vino, roză mistică, să odihnești la sînul lui Isus Cristos. Acest sicriu, așternut de nuntă, pe care ți l-ai ales, nu va fi pîngărit, iar îmbrățișările ceresculuí tău soț nu se vor sfîrși în vecii vecilor !"

Ca ultima rază a zilei care potolește vîntul și aduce liniște în văzduh, tot astfel vorba așezată a moșneagului a domolit patimile în pieptul iubitei mele. Acum, Atala părea că se gîndește numai la durerea mea și la mijlocul de a mă face să îndur pierderea ei. Mai întîi, mi-a spus că ar muri fericită dacă i-aș făgădui să nu mai plîng ; apoi mi-a vorbit despre mama mea, despre patria mea ; se străduia să-mi mute gîndul de la durerea prezentă, amintindu-mi de o durere din trecut. Mă îndemna să dau dovadă de răbdare, de bărbăție. «Nu vei fi întotdeauna nefericit : cerul te pune astăzi la încercare numai ca să te facă mai milostiv cu durerile altora. Inima, o, Șactas, e ca acei copaci care nu dau balsam pentru rănile oamenilor decît după ce cuțitul i-a rănit.»

După ce mi-a vorbit astfel, Atala se întoarse către misionar, căutînd la dînsul ușurarea pe care mă făcuse s-o simt, și, cînd alinînd, cînd alinată, dădea și primea cuvînt de viață pe patul de moarte.

În vremea aceasta, zelul sihastrului sporea. Trupul lui vlăguit parcă prindea puteri în avîntul milosteniei și, neostenind să pregătească leacuri, să aţiţe focul, să primenească așternutul, rostea minunată predică despre Dumnezeu și despre fericirea celor drepți. Cu făclia credinței în mînă, părea a păși înaintea Atalei spre mormînt, pentru a-i arăta tainicele-i încîntări. Umila peșteră era inundată de măreția acestei morți creștine și desigur că duhurile cerești priveau cu atenție scena luptei pe care religia, singură, o dădea împotriva iubirii, a tinereții și a morții.

Triumfa dumnezeiasca religie și biruința ei se vădea în sfînta tristețe care ne cuprinsese inimile după cele dintîi porniri ale patimilor. Către miezul nopții, Atala păru a se înviora pentru a repeta rugăciunile pe care călugărul le șoptea lîngă culcușul ei. Ceva mai tîrziu îmi

întinse mîna și, cu un glas pe care abia îl auzeam, îmi spuse :« Fecior al lui Utalisi, îți mai aduci aminte de acea noapte dintîi cînd m-ai luat drept *Fecioara celei din urmă iubiri?* Ciudată prevestire a ursitei noastre !» Tăcu, apoi continuă : «Cînd mă gîndesc că te părăsesc pentru totdeauna, inima mea într-atîta se luptă să renască încît mă simt în putere să devin nemuritoare prin iubire. Dar, o, Stăpîne-al meu, facă-se voia ta !» După cîteva minute de tăcere, Atala adăugă : «Nu-mi mai rămîne decît a-ți cere iertare pentru răul pe care ți l-am pricinuit. Mult te-am necăjit cu trufia și cu toanele mele. Șactas, o mînă de țărînă aruncată peste trupul meu va așeza o lume întreagă între mine și tine și te va mîntui pentru totdeauna de povara nenorocului meu.»

«Să te iert ! am strigat podidindu-mă plînsul, oare nu sînt eu pricina nefericirii tale ?» «Prietene, îmi spuse ea tăindu-mi vorba, m-ai făcut cît se poate de fericită și de-ar fi să mă mai nasc o dată, mi-ar plăcea mai degrabă fericirea de a te iubi cîteva clipe într-un surghiun nenorocos, decît o viață întreagă de tihnă în patria mea.»

Aici, glasul Atalei se stinse ; umbra morții i se așternu peste ochi și peste gură ; degetele neliniștite căutau să atingă ceva ; în șoaptă, vorbea cu duhurile cele nevăzute. Curînd, făcînd o sforțare, încercă, dar în zadar, să-și desprindă cruciulița de la gît ; m-a rugat ea însumi să i-o deznod și îmi spuse :

«Cînd am stat prima oară de vorbă, ai văzut crucea asta strălucind, în lumina focului, pe pieptul meu ; iată întreaga avuție a Atalei. Lopez, părintele tău și al meu, a trimis-o mamei mele cîteva zile după ce m-am născut. Primește dară de la mine moștenirea asta, o, frate, și păstreaz-o în amintirea nefericirii mele. Cînd vei fi pradă nenorocirilor vieții, te vei ruga acestui Dumnezeu al năpăstuiților. Șactas, am a-ți face o ultimă rugăminte : prietene, scurtă a fost legătura noastră pe pămînt, dar după viața aceasta va urma o alta, mai lungă. Cumplit ar fi să mă despart pe veci de tine ! Plec astăzi înaintea ta și te voi aștepta în împărăția cerurilor. Dacă m-ai iubit, treci la legea creștină care va pregăti revederea noastră. Această lege face, sub ochii tăi, o mare minune, de vreme

ce mă întărește să te părăsesc fără a muri în neliniștea deznădejdii. Cu toate astea, Șactas, nu voiesc decît o simplă făgăduială, căci știu prea bine ce ar însemna să-ți cer un jurămînt. Poate că legămîntul acesta te va despărți de vreo femeie mai fericită decît mine... O, mamă, iartă fiicei tale! O, Fecioară, înfrînează-ți mînia! Din nou mă dovedesc slabă și îți tăinuiesc, o, Dumnezeul meu, gînduri care nu ar trebui să existe decît pentru tine!»

Zdrobit de durere, i-am făgăduit Atalei să îmbrățișez cîndva religia creștină. La această scenă, călugărul, ridicîndu-se cu un aer avîntat și întinzînd brațele spre bolta peșterii: «A sosit vremea, strigă el, a sosit vremea să-l chemăm aici pe Dumnezeu!»

Abia rosti vorbele astea și o putere supranaturală mă constrînse să cad în genunchi, cu capul plecat la picioarele culcușului Atalei. Preotul deschise o tainiță unde păstra o urnă de aur acoperită cu un văl de mătase; îngenunche și se cufundă în rugă. Dintr-o dată, peștera păru a se umple de lumină; în văzduh răsunau glasuri de îngeri și vibrau harfe cerești; cînd călugărul scoase sfîntul vas din tabernacolul său, mi se păru că Dumnezeu însuși ni se arată ieșind din coasta muntelui.

Preotul deschise anaforniță; luă între două degete cuminecătura albă ca neaua și se apropie de Atala rostind cuvinte de neînțeles. Sfînta avea ochii îndreptați spre cer, în extaz. Părea că n-o mai încearcă nici o durere și că stă cu sufletul adunat la gură; buzele se întredeschiseră și, cu evlavie, dădură să-l caute pe Dumnezeu în sfînta cuminecătură. Apoi, divinul bătrîn înmoaie puțină vată în ulei sfințit; atinge tîmplele Atalei, privește o clipă fața care trage să moară și, deodată, îi scapă aceste cuvinte răsunătoare: «Du-te, suflet creștin, du-te de-l întîlnește pe Creatorul tău!» Ridicîndu-mi capul plecat, am strigat privind vasul cu ulei sfințit: «Părinte, acest leac o va readuce la viață pe Atala?» «Da, fiule, îmi spuse bătrînul căzîndu-mi în brațe, la viața veșnică!» Atala își dăduse sufletul.“

Ajuns aici, pentru a doua oară de cînd își începuse povestea, Șactas fu nevoit să se întrerupă. Lacrimile îi

curgeau șiroaie și din gură nu-i scăpau decît cuvinte întretăiate. Saşemul orb vîrî mîna în sîn și scoase crucifixul Atalei. „Iată, strigă el, mărturia nefericirii ! O, René, o, fiule, tu o poți vedea, dar eu nu ! Spune, după atîția ani, nu s-a vătămat aurul ? Vezi cumva urmele lacrimilor mele ? Ai putea recunoaște locul pe care o sfîntă l-a atins cu buzele ei ? De ce Șactas încă nu e creștin ? Ce pricini ușuratice, politice sau patriotice l-au reținut pînă astăzi în rătăcirile părinților lui ? Nu, nu vreau să mai zăbovesc. Țărîna mă cheamă : «Cînd oare vei coborî în mormînt și ce mai aștepți pentru a îmbrățișa o religie divină ?»... O, țărînă, nu mă vei aștepta mult : de îndată ce un preot va reîntineri în unda apei creștetul meu albit de supărări, nădăjduiesc că mă voi întîlni din nou cu Atala... Dar să sfîrșesc ceea ce mi-a mai rămas de povestit din istoria mea :

ÎNMORMÎNTAREA

Nu mă încumet, o, René, să-ți înfățișez acum deznădejdea care mi-a cuprins inima cînd Atala și-a dat ultima suflare. Nu mai am căldura care s-ar cere pentru aceasta ; ar trebui ca ochii mei stinși să se poată iară deschide la soare, ca să-i cer socoteală pentru lacrimile pe care le-am vărsat la lumina lui. Da, luna care acum strălucește deasupra capetelor noastre va obosi tot luminînd pustietățile din Kentucky ; da, fluviul care poartă la vale pirogile noastre va seca mai înainte ca lacrimile mele să nu mai curgă pentru Atala ! Vreme de două zile încheiate am rămas nesimțitor la vorbele schimnicului. Încercînd să-mi aline durerea, acest om de inimă nu se slujea de deșartele pricini pămîntești, ci se mulțumea să-mi spună : «Fiule, facă-se voia Domnului» și mă cuprindea cu brațele. Cîtă alinare poți afla în aceste cîteva vorbe ale unui creștin împăcat, n-aș fi crezut niciodată dacă însumi n-aș fi simțit-o.

Duioșia, blîndețea, răbdarea fără margini a bătrînului slujitor al lui Dumnezeu au învins pînă la urmă încă-

pățînarea durerii mele. Mi s-a făcut rușine că îl făceam să plîngă. «Părinte, i-am spus, ajunge ; nu se cuvine ca suferințele unui tînăr să-ți mai tulbure tihna vieții. Îngăduie-mi să iau cu mine rămășițele soației mele ; le voi îngropa într-un colț de pustietate și, de voi fi osîndit să mai trăiesc, mă voi osteni să mă arăt vrednic de nunta cea veșnică pe care mi-a făgăduit-o Atala.»

Văzînd că, pe neașteptate, am prins curaj, blajinul preot tresăltă de bucurie ; strigă : «O, sînge al lui Isus Cristos, sînge al dumnezeiescului meu Stăpîn, recunoaște mîna ta ! Cred cu tărie că îl vei mîntui pe acest tînăr. Doamne, împlinește-ți lucrarea ; împacă-i sufletul tulburat și fă ca, din nefericirea lui, să rămînă numai cu smerite și folositoare amintiri !»

Înțeleptul nu voi să-mi lase în seamă trupul fiicei lui Lopez, dar îmi spuse că are de gînd să-și cheme credincioșii și că-l va înmormînta cu tot alaiul creștin ; la rîndul meu, m-am împotrivit. «Lumea nu cunoaște, i-am spus, suferințele și virtuțile Atalei ; fie ca mormîntul ei, pe care i-l vom săpa cu mîinile noastre, pe furiș, să ascundă această taină.» Ne-am învoit să pornim la drum a doua zi, în revărsat de zori, s-o înmormîntăm pe Atala sub bolta punții naturale, la gura *Crîngului morții*. Am mai hotărît să ne petrecem noaptea în rugi, priveghind trupul acestei sfinte.

Pe înserat, am purtat scumpele rămășițe spre o deschizătură a peșterii, ce dădea către miazănoapte. Sihastrul le învelise într-o bucată de in european, țesut de mîna mamei sale : era singura avuție care-i mai rămăsese din patrie și pe care, de multă vreme, o menise propriului său mormînt. Atala sta culcată pe un așternut de mimoze de munte ; picioarele ei, capul, umerii și o parte a pieptului erau descoperite. În păr avea o magnolie ofilită... chiar aceea pe care o pusesem pe patul fecioarei, ca să-i fie pîntecele roditor. Buzele ei, ca un boboc de trandafir cules cu două dimineți înainte, păreau a tînji și a surîde. Pe obrajii strălucitori de albi se deslușeau cîteva vinișoare albăstrii. Frumoșii ei ochi erau închiși, picioarele unite, iar mîinile de alabastru strîngeau la piept o cruce de abanos ; scapularul de legămînt îi înfășura gîtul. Părea

vrăjită de Îngerul melancoliei și de somnul, deopotrivă, al nevinovăției și al mormîntului ; niciodată nu văzusem ceva mai divin. Cel ce nu ar fi știut că această fată a trăit cu adevărat, ar fi luat-o drept statuia Castității adormite.

Călugărul se rugă necontenit, cît fu noaptea de lungă. Eu ședeam la căpătîiul patului de moarte al Atalei mele. De cîte ori, dormind, nu-și sprijinise de genunchii mei încîntătorul cap ! De cîte ori nu mă aplecasem asupră-i pentru a auzi și simți respirația ei ! Dar acum pieptul ei nemișcat nu mai scotea nici o suflare și zadarnic așteptam trezirea acestei frumuseți !

Luna însoțea cu palida ei lumină priveghiul de moarte. Se înălța în puterea nopții, ca o vestală albă care ar fi venit să plîngă la sicriul unei prietene. Curînd, răspîndi peste păduri marea taină a aleanului, pe care cu atîta drag îl povestește stejarilor bătrîni și străvechilor țărmuri de mare. Cînd și cînd, sihastrul cufunda în apa sfințită un ram înflorit, apoi, scuturînd ramul umezit, îmbălsăma noaptea cu miresmele cerului. Alteori îngîna, pe o arie de demult, cîteva versuri ale unui poet din vechime, numit Iov ; spunea :

«M-am trecut ca floarea ; m-am uscat ca iarba cîmpului.

De ce dă Dumnezeu lumină celui nenorocit și viață celui cu suflet amărît ?»

Astfel cînta bătrînul. Glasul său grav și șovăitor vibra în liniștea singurătății. Numele lui Dumnezeu și al mormîntului răsunau repetate de toate ecourile, de toate apele, de toți codrii. Gungurițul porumbelului de Virginia, căderea unei cascade în munți, dangătul clopotului care-i chema pe drumeți se amestecau cu aceste cîntări funebre și părea că în *Crîngul morții* se auzea corul depărtat al morților răspunzînd la glasul sihastrului.

Într-acestea, o dîră de aur apăru la răsărit. Șoimii țipau peste stînci și jderii se vîrau în scorburi de ulmi ; era semnalul de pornire. Am luat în cîrcă trupul Atalei ; călugărul pășea înainte, cu un hîrleț în mînă. Am început coborîșul din stîncă în stîncă ; bătrînețea și moartea deopotrivă ne îngreuiau pașii. La vederea cîinelui care ne descoperise în pădure și care acum, zburdînd vesel,

ne arăta un alt drum, m-a podidit plînsul. Adeseori, părul lung al Atalei, jucăria adierilor dimineții, îmi acoperea ochii ca un văl de aur; adeseori, simțind că nu mă mai țin picioarele, o culcam pe iarbă și mă așezam alături ca să mai prind puteri. În sfîrșit, am ajuns la locul ce purta semnul durerii mele; ne coborîrăm pe sub bolta punții. O, fiule, păcat că nu ai văzut un sălbatic tînăr și un sihastru bătrîn îngenunchind unul în fața celuilalt în singurătate, săpînd cu mîinile lor un mormînt pentru o sărmană fată al cărei trup sta întins alături, în albia seacă a unui pîriu!

După ce am sfîrșit cu lucrul, am așezat frumusețea în patul ei de humă. Vai, alt culcuș sperasem eu să-i pregătesc! Luînd atunci o mînă de țărînă și păstrînd o înspăimîntătoare tăcere, am privit, pentru ultima oară, chipul Atalei. Apoi am presărat țărîna somnului pe o frunte de optsprezece primăveri; treptat, am văzut cum trăsăturile surorii mele dispar și frumusețea ei se ascunde sub vălul veșniciei; peste pămîntul înnegrit, sînul ei mai zăbovi o vreme ca un crin alb care se înalță peste o humă întunecată: «Lopez, am strigat atunci, iată, fiul tău îți îngroapă fiica!» și am acoperit-o pe de-a întregul cu pămîntul somnului.

Ne-am întors la peșteră și i-am împărtășit misionarului intenția de a rămîne în preajma lui. Sfîntul, care cunoștea de minune inima omului, îmi ghici gîndul și violenia durerii mele. Îmi spuse: «Șactas al lui Utalisi, pe cînd Atala mai era în viață, însumi ți-am cerut să rămîi pe lîngă mine, dar acum alta e menirea ta; tu ești al patriei tale. Crede-mă, fiule, durerile nu sînt veșnice; mai curînd sau mai tîrziu ele trebuie să treacă, pentru că inima omului se sfîrșește; iată una dintre marile noastre nimicnicii: nu sîntem în stare nici măcar să fim nefericiți multă vreme. Întoarce-te la Meșasbe; du-te de-ți alină mama, care te plînge în toate zilele și care are multă nevoie de sprijinul tău. Cînd vei avea prilej, cată să cunoști religia Atalei și amintește-ți că i-ai făgăduit să fii virtuos și creștin. Eu voi veghea aici, la mormînt

ei. Pornește la drum, fiule. Dumnezeu, sufletul surorii tale și inima bătrînului tău prieten te vor însoți.»

Astfel mi-a vorbit omul peșterii ; prea mare greutate avea cuvîntul lui, prea adîncă îi era înțelepciunea ca să nu mă supun. Chiar a doua zi m-am despărțit de venerabilul meu ocrotitor care, strîngîndu-mă la piept, mi-a sărutat ultimele-i povețe, ultima-i binecuvîntare și ultimele-i lacrimi. Am trecut pe la mormînt ; m-a cuprins mirarea aflînd acolo o cruce mică, ce se înălța deasupra morții precum se mai înalță din apă catargul unui vas scufundat. Mi-am zis că în timpul nopții sihastrul venise la mormînt să se roage ; mult m-a făcut să plîng dovada asta de prietenie și de evlavie. Am fost ispitit să deschid mormîntul ca să-mi mai văd o dată iubita ; o teamă religioasă mă opri însă. M-am așezat pe pămîntul de curînd scormonit. Sprijinindu-mi cotul de un genunche și cu fruntea în mînă, am rămas cufundat în cea mai amară visare. O, René, atunci pentru prima oară am gîndit adînc la deșertăciunea zilelor noastre și la mai marea deșertăciune a planurilor noastre ! Vai, copile drag, cine n-a gîndit vreodată tot astfel ? Nu mai sînt decît un cerb încărcat de ani și albit de ierni ; am trăit bătrîn cît corbul : ascultă, deși am adunat pe creștet atîta amar de vreme, deși am trecut prin atîtea, nu mi s-a întîmplat să întîlnesc om care să nu fi fost înșelat în visurile sale de fericire, nici inimă care să nu sîngereze de o rană ascunsă. Sufletul cel mai senin în aparență seamănă cu fîntîna naturală din savana Alașua ; fața apei pare liniștită și limpede, dar cînd privești în fundul bazinului zărești o namilă de crocodil, pe care fîntîna îl hrănește în apa ei.

După ce soarele a mai răsărit și a mai apus o dată peste această vale a plîngerii, a doua zi, la țipătul dintîi al berzei, m-am pregătit să părăsesc mormîntul cel sfînt. Am pornit la drum ca de la hotarul de unde gîndeam să mă avînt pe calea virtuții. De trei ori am rechemat în amintire sufletul Atalei ; de trei ori Duhul singurătăților a răspuns strigărilor mele sub bolta funebră. Apoi, mi-am îndreptat fața către răsărit și l-am zărit, în depărtare, pe o potecuță de munte, pe sihastrul care se grăbea spre co-

liba cine știe cărui nefericit. Căzînd în genunchi și îmbrățișînd cu putere mormîntul, am strigat : «Dormi în pace, în pămînt străin, preanefericită copilă ! Drept răsplată dragostei, surghiunului și morții tale, vei fi părăsită de toți, pînă și de Șactas !» Apoi, vărsînd șiroaie de lacrimi, m-am despărțit de fiica lui Lopez ; și m-am smuls din acele locuri, lăsînd, la poalele unui monument al naturii, un monument încă mai măreț : smeritul mormînt al virtuții.«

EPILOG

Aceasta e povestea pe care Şactas, fiul lui Utalisi nacezul, a spus-o lui René europeanul. Părinţii au spus-o, la rîndul lor, copiilor, iar eu, călător prin cele depărtate ţări, am înfăţişat întocmai ceea ce m-au învăţat indienii. În această istorie văd viaţa poporului vînător şi a poporului plugar, religia, care a dat oamenilor cele dintîi legi, primejdia neştiinţei şi a înflăcărării religioase care se împotrivesc luminii, milosteniei şi adevăratului duh al Evangheliei, lupta ce se dă, într-un suflet simplu, între patimă şi virtute şi, în sfîrşit, biruinţa creştinismului asupra celui mai năvalnic simţămînt şi a celei mai cumplite spaime : dragostea şi moartea.

Cînd am auzit-o din gura unui siminol, istoria mi s-a părut plină de învăţăminte şi cît se poate de frumoasă, pentru că îmi povestise durerea cu acel parfum al pustietăţilor, cu acea gingăşie a colibelor şi cu acea simplitate pe care nu mă pot lăuda că am izbutit să le redau. Dar doream să mai ştiu ceva. Am întrebat ce s-a făcut părintele Aubry, însă nimeni nu mi-a putut spune. N-aş fi ştiut-o niciodată dacă Pronia, de care toate atîrnă, nu mi-ar fi dezvăluit ceea ce căutam. Iată cum s-au petrecut lucrurile :

Străbătusem ţărmurii Meşasbeului, care odinioară alcătuiau hotarul dinspre miazăzi al Noii-Franţe, şi eram curios să văd, în nord, cealaltă minune a imperiului, cascada Niagara. Mă apropiasem de această cădere de apă, în fosta ţară a agononsionilor [1], cînd, într-o dimineaţă, trecînd peste o cîmpie, zării o femeie aşezată sub un copac

[1] Irochezii. (N.a.)

și ținînd în poală un copil mort. M-am apropiat încet de tînăra mamă și am auzit-o spunînd :

„Dacă rămîneai printre noi, copile drag, cu cîtă îndemînare ai întinde arcul ! Brațul tău ar îmblînzi ursul înfuriat, iar pe creste de munte pașii tăi s-ar întrece cu fuga căprioarei. Albă hermină a stîncilor, ce timpuriu ai trecut în lumea sufletelor ! Cum vei trăi acolo ? Tatăl tău nu se află cu tine, ca să te hrănească din vînat. Vei suferi de frig și nici un duh nu-ți va aduce pici să te învelești. O ! Trebuie să vin degrab' la tine să-ți cînt cîntece și să-ți dau sîn."

Și tînăra mamă cînta cu glas tremurat, își legăna copilul în poală, îi umezea buzele cu lapte matern și arăta morții toată grija care se arată vieții.

Femeia voia să usuce trupul feciorașului ei pe ramul unui copac, după datina indiană, înainte de a-l coborî în mormîntul părinților ei. Așa că își desfășă pruncul și, răsuflînd cîteva clipe peste gura lui, spuse : „Suflet al copilului meu, suflet încîntător, tătîne-tău te-a zămislit odinioară sărutîndu-mi buzele ; dar sărutările mele, vai, nu au puterea să-ți dea a doua oară viață !"

Apoi își dezveli sînul și îmbrățișă rămășițele de gheață, care s-ar fi însuflețit la căldura inimii de mamă, dacă Dumnezeu n-ar fi păstrat pentru sine suflarea cea dătătoare de viață !

Se ridică și căută din priviri un copac pe ale cărui crengi să-și așeze pruncul. Alese un arțar cu florile roșii, împodobit cu ghirlande de apios, care împrăștia o mireznă dintre cele mai gingașe. Cu o mînă trase un ram în jos, cu cealaltă așeză pe ea trupul ; apoi, dînd drumul crengii, aceasta își reluă poziția firească, ducînd cu sine rămășițele nevinovăției, ascunse în frunzișul înmiresmat. O, cît de înduioșătoare este această datină indiană ! Pe cîmpiile voastre triste v-am văzut, falnice monumente ale unor Cresus și Cezar, dar mai mult îmi plac mormintele aeriene ale sălbaticilor, aceste mausolee de flori și de verdeață pe care le parfumează albina, le leagănă zefirul, unde privighetoarea își face cuib și își cîntă jalnica-i melodie. Dacă rămășițele sînt ale unei fete pe care mîna iubitului a așezat-o pe copacul morții sau dacă sînt ale unui copil

drag pe care o mamă l-a culcat în lăcaș de păsărele, farmecul e cu-atît mai mare. M-am apropiat de femeia care bocea la rădăcina arțarului ; i-am așezat mîinile pe cap, scoțînd cele trei strigăte de durere. Apoi, fără o vorbă, luînd ca și ea o crenguță, am gonit gîzele care zumzăiau în jurul trupului copilului. Dar m-am ferit să sperii o porumbiță, căreia indiana îi spunea : „Porumbiță, de nu ești sufletul pruncului meu care și-a luat zborul, ești desigur o mamă care caută ceva ca să-și facă cuibul. Ia aceste cosițe pe care nicicînd nu le voi mai spăla în apă de salcie; ia-le ca să așterni pruncilor tăi : facă Marele-Duh să ai parte de ei !“

Acum mama plîngea de bucurie văzînd bunăvoința străinului. În vremea asta, se apropie un tînăr și zise : „Fiică a Celutei, să ne luăm copilul ; nu mai zăbovim mult pe-aici, plecăm odată cu primul soare“. Atunci am spus : „Frate, îți doresc un cer albastru, multe căprioare, o mantie de biber și nădejde. Îmi dau seama că nu ești de prin deșertul acesta.“ „Nu, răspunse tînărul, sîntem pribegi și căutăm o patrie.“ Spunînd acestea, războinicul își lăsă bărbia în piept, lovind cu capătul arcului petalele florilor. Am înțeles că e vorba de o poveste tristă și am tăcut. Femeia și-a luat pruncul de pe crengile copacului și l-a dat în brațele soțului ei. Atunci am spus : „Îmi îngăduiți să vă aprind focul în seara asta ?“ „Nu avem colibă, zise războinicul ; dacă vreți, veniți cu noi ; ne-am așezat cortul la marginea căderii de apă“. „Bucuros“, am răspuns, și am pornit împreună.

Am ajuns îndată la marginea cascadei, al cărei cumplit muget se auzea de departe. Este alcătuită de rîul Niagara, care izvorăște din lacul Erie și se varsă în lacul Ontario ; are o înălțime de o sută patruzeci și patru de picioare. De la lacul Erie pînă la cascadă, fluviul se rostogolește de-a lungul unei văi înclinate mult, iar în punctul căderii este nu un fluviu cît mai degrabă o mare, ale cărei puhoaie dau năvală spre gura căscată a unei prăpăstii. Cataracta se împarte în două brațe și se mlădie în formă de potcoavă. Între cele două căderi se înalță un plaur, scobit pe dedesubt, care plutește, cu toți copacii de pe el, peste vălmășagul de valuri. Năboiul apelor care go-

nesc spre miazăzi se rotunjește într-un uriaș tăvălug, apoi se desfășoară într-o întindere ca zăpada și strălucește la soare de toată frumusețea ; apele care sînt împinse spre răsărit coboară într-un întuneric de spaimă; parc-ar fi unul dintre puhoaiele potopului. Mii de curcubeie se încovoaie și se încrucișează deasupra genunii. Izbind stînca ce se clatină, apa țîșnește în vîrtejuri de spumă care se înalță deasupra codrilor ca fumul unui incendiu de necuprins. Pini, nuci pădureți, stînci cioplite în chip de fantome alcătuiesc decorul scenei. Vulturi tîriți de curentul de aer coboară rotindu-se în fundul prăpastiei ; viezuri se prind, cu cozile lor mlădioase, de capete de crengi aplecate, pentru a apuca din prăpastie leșurile fărîmate ale elanilor și ale ursilor.

În vreme ce, cu o plăcere amestecată cu spaimă, admiram privelișlea, indiana și omul ei mă părăsiră. I-am căutat urcînd fluviul mai sus de cascadă și curînd i-am aflat într-un loc potrivit cu durerea lor. Stăteau culcați în iarbă, dimpreună cu niște bătrîni, pe lîngă cîteva oseminte omenești învelite în piei de animale. Mirat de ceea ce-mi fusese dat să văd în ultimele ceasuri, m-am așezat lîngă tînăra mamă și am întrebat-o : „Ce înseamnă toate acestea, soră ?“ Îmi răspunse : „Frate, pămîntul patriei, rămășițele strămbunilor noștri ne însoțesc în surghiun.“ „Dar cum, strigai, cum ați ajuns în atîta nenorocire ?“ Fiica Celutei continuă : „Noi sîntem rămășițele nacezilor. După ce francezii ne-au măcelărit neamul pentru a-și răzbuna frații, aceia care au scăpat de mînia învingătorilor și-au aflat adăpost la șicai, vecinii noștri. O bună bucată de vreme ne-am ținut liniștiți ; pînă acum șapte pătrare de lună, cînd albii din Virginia au tăbărît pe pămînturile noastre spunînd că le-au fost dăruite de un rege din Europa. Ne-am ridicat ochii la ceruri și, luînd cu noi rămășițele strămbunilor, am pornit prin pustie. Pe drum am născut și, cum laptele mi se stricase de îndurerată ce eram, pruncul mi s-a prăpădit.“

Spunînd acestea, tînăra mamă își ștergea ochii cu o șuviță din păru-i ; plîngeam și eu.

Dar îndată i-am spus : „Soră, să ne închinăm Marelui Duh, căci toate de la dînsul sînt. Cu toții sîntem călători,

noi ca și părinții noștri ; dar există un loc unde ne vom odihni. De nu m-aș feri să am limba ușuratică a albilor, te-aș întreba de-ai auzit de Șactas nacezul." La vorbele astea, indiana mă privi și-mi spuse : „Cine ți-a vorbit de Șactas nacezul ?" I-am răspuns : „Înțelepciunea." Indiana grăi : „Îți voi spune ceea ce știu, pentru că ai gonit muștele de pe trupușorul pruncului meu și pentru că ai rostit bune cuvinte despre Marele Duh. Eu sînt fiica fiicei lui René europeanul, pe care Șactas l-a adoptat. Șactas, care primise taina botezului, și René, nefericitul meu străbun, au pierit în măcel." „Viața omului e veșnic plină de dureri, răspunsei înclinîndu-mă. Ai putea, așadar, să-mi dai veşti și despre părintele Aubry ?" „N-a fost mai fericit decît Șactas, spuse indiana. Șerochezii, vrăjmași ai francezilor, au răzbit pînă la Misiune, călăuzindu-se după dangătul clopotului care se trăgea pentru a se veni în ajutorul drumeților. Părintele Aubry s-ar fi putut salva, dar, nevrînd să-și lase copiii în voia sorții, a rămas cu ei pentru a le da, prin pilda sa, curajul de a înfrunta moartea. A fost ars de viu după schingiuiri grele, dar nimic nu i-a putut smulge vreun geamăt, care ar fi fost spre rușinea Dumnezeului său ori spre necinstea patriei sale. În timpul caznelor n-a încetat a se ruga pentru călăii săi și a împărtăși durerea victimelor. Pentru a-i pune răbdarea la încercare, șerochezii au adus la picioarele sale un sălbatic creștin pe care-l mutilaseră cumplit. Dar cît au rămas de mirați cînd văzură că tînărul se aruncă în genunchi și sărută rănile bătrînului sihastru, care-i striga : «Fiule, sîntem în ochii îngerilor și ai oamenilor». Furioși, indienii i-au vîrît în gură un fier înroșit în foc, ca să-l oprească a vorbi. Atunci, cum nu mai putea alina pe nimeni, își dădu sufletul.

Se spune că șerochezii, deși deprinși să vadă sălbatici suferind cu bărbăție, nu se putură opri a mărturisi că în smeritul curaj al părintelui Aubry se afla ceva necunoscut și care întrecea orice curaj din lume. Cîțiva șerochezi, impresionați de moartea preotului, trecură la legea creștină.

După cîțiva ani, Șactas, întorcîndu-se din țara albilor și aflînd de martiriul căpeteniei rugilor, porni la drum ca

să afle mormîntul lui și pe acela al Atalei. Ajungînd în locul unde se afla Misiunea, abia fu în stare a-l recunoaște. Apa lacului trecuse peste maluri și prefăcuse savana într-o mlaștină ; puntea naturală, prăbușindu-se, acoperise sub resturile ei mormîntul Atalei și *Crîngul morții*. Șactas rătăci îndelung pe acele locuri ; se opri la peștera sihastrului, pe care o găsi plină de mărăcinișuri și tufe de zmeură și unde o căprioară își alăpta puiul. Se așeză pe stînca *Privighiului morții*, unde nu văzu decît cîteva pene căzute din aripa păsării călătoare. În vreme ce plîngea acolo, șarpele domestic al misionarului ieși dintre buruieni și se apropie, încolăcindu-i-se la picioare. Șactas îl încălzi la piept pe acest prieten credincios, ce rămăsese singur printre ruine. Fiul lui Utalisi povestea că, de mai multe ori, în amurg, i se păruse că vede umbra Atalei și a părintelui Aubry ridicîndu-se în aburii înserării. Aceste vedenii l-au umplut de o teamă religioasă și de o bucurie tristă.

După ce zadarnic a căutat mormîntul surorii sale și pe acela al sihastrului, era cît pe ce să părăsească locul, cînd căprioara din peșteră începu a sări pe dinainte-i, oprindu-se la picioarele crucii Misiunii. Crucea era atunci pe jumătate înconjurată de ape ; lemnul era năpădit de mușchi și pelicanului pustiei îi plăcea să se așeze pe brațele ei rease de cari. Șactas gîndi că, recunoscătoare, căprioara îl mînase la mormîntul ocrotitorului său. Săpă sub stînca ce servise odinioară drept altar și descoperi rămășițele unui bărbat și ale unei femei. Nu se îndoi că erau ale preotului și ale fecioarei, că îngerii îi înhumaseră, poate, în acel loc ; le-a învelit în piei de urs, apoi a făcut calea întoarsă, spre țara lui, ducînd cu sine aceste scumpe rămășițe ce răsunau pe umerii săi ca tolba morții. Noaptea le așternea căpătîi și visa vise de dragoste și de virtute. O, străine, privește această țărînă, dimpreună cu cea a lui Șactas."

Abia sfîrșise indiana aceste vorbe și mă ridicai ; mă apropiai de sfintele rămășițe și îngenuncheai în tăcere. Apoi, depărtîndu-mă în grabă, strigai : „Astfel se trece pe lumea asta tot ce e bun, virtuos, simțitor ! Omule, nu ești decît un vis scurt, un vis dureros ; nu trăiești decît

prin nefericire ; nu prețuiești ceva decît prin tristețea inimii tale și prin veșnica melancolie a cugetului tău !“

Aceste gînduri m-au muncit toată noaptea. A doua zi, în zori, gazdele mă părăsiră. Tinerii războinici mergeau în frunte, iar femeile lor în urmă ; cei dintîi purtau sfintele rămășițe ; celelalte își duceau în brațe pruncii ; bătrînii pășeau încet în mijloc, între strămoșii și urmașii lor, între amintiri și nădejdi, între patria pierdută și patria viitoare. O, cîte lacrimi se varsă cînd îți părăsești astfel meleagurile natale, cînd din vîrful dealului străin privești pentru ultima oară acoperișul sub care te-ai hrănit și fluviul care continuă să curgă trist peste cîmpul singuratic al patriei !

Nefericiți indieni, v-am văzut rătăcind prin pustietățile Lumii-Noi, ducînd cenușa strămoșilor voștri ; pe voi, care, cu toată sărăcia, mi-ați dat o ospitalitate pe care eu n-aș putea să vi-o ofer astăzi, cînd, ca și voi, colind lumea, depinzînd de bunăvoința oamenilor, și, mai puțin fericit în surghiunul meu, nu duc cu mine oasemintele părinților mei !

RENÉ

PREFAȚĂ LA *RENÉ*

(1805)

. . . . . .

René, care în această ediție se publică împreună cu *Atala*, nu s-a editat niciodată separat. Nu știu dacă va continua să se bucure de preferința pe care mai multe persoane i-o acordă față de *Atala*. *René* continuă acest episod, de care totuși se deosebește prin stil și prin ton. În adevăr, e vorba de aceleași locuri și de aceleași personaje : numai moravurile sînt altele, precum și natura sentimentelor și a ideilor. În loc de prefață, voi reproduce pasajele din *Geniul creștinismului* și din *Apărarea Geniului creștinismului* care se referă la *René*.

FRAGMENT DIN *GENUL CREȘTINISMULUI*, PARTEA A II-A, CARTEA A III-A, CAPITOLUL AL IX-LEA, INTITULAT : *DESPRE VAGUL PASIUNILOR*

„Ne mai rămîne să vorbim despre o stare sufletească încă nu îndeajuns observată, după cît ni se pare : aceea care precede dezvoltarea marilor pasiuni, cînd toate facultățile, tinere, active, întregi, dar ascunse nu s-au exercitat decît asupra lor însele, fără scop și fără obiect. Cu cît popoarele înaintează spre civilizație, cu atît crește această stare a vagului pasiunilor ; căci atunci se întîmplă un lucru foarte trist : marele număr de exemple pe care le avem sub ochi, mulțimea cărților care tratează despre om și despre sentimentele lui ne fac abili fără experiență. Ne

dezmeticim fără a ne fi bucurat ; ne mai rămîn dorințe și nu mai avem iluzii. Imaginația e bogată, abundentă și minunată, existența săracă, cenușie și dezamăgită. Trăim, cu inima plină, într-o lume pustie ; și, fără a fi uzat de nimic, sîntem dezabuzați de toate.

Amărăciunea pe care această stare sufletească o răspîndește asupra vieții este de necrezut ; inima se tulbură și se agită în fel și chip spre a-și folosi puterile pe care le simte a-i fi inutile. Cei vechi nu prea au cunoscut această tainică neliniște, această amărăciune a pasiunilor înăbușite, care fermentează laolaltă : o existență politică intensă, jocurile din gimnaziu și de pe cîmpul lui Marte, treburile din forum și din piața publică le ocupau toate clipele, nelăsînd loc durerilor sufletești.

De altă parte, ei nu erau înclinați spre exagerări, spre speranțe, spre spaime neîntemeiate, spre instabilitatea ideilor și a sentimentelor, spre veșnica nestatornicie, care nu e decît un permanent dezgust, stări de spirit pe care le dobîndim în societatea intimă a femeilor. Femeile, la popoarele moderne, independent de pasiunile pe care le inspiră, mai influențează încă toate celelalte sentimente. Ele au o anumită nepăsare pe care ne-o trec nouă ; ele fac ca firea noastră bărbătească să fie mai puțin hotărîtă, iar pasiunile noastre, moleșite de amestecul cu pasiunile lor, devin nesigure și totodată tandre."

. . . . . .

„Ar fi de ajuns să adăugăm cîteva nenorociri acestei stări nehotărîte a pasiunilor, pentru ca ea să poată servi drept fundal unei drame minunate. Este de mirare că scriitorilor moderni încă nu le-a dat în gînd să înfățișeze această stranie poziție a sufletului. Deoarece ne lipsesc exemplele, fie-ne îngăduit a oferi cititorilor un episod

extras, ca și *Atala*, dintr-o scriere mai veche, *Nacezii*. E vorba de viața tînărului René, căruia Șactas i-a povestit istoria vieții sale etc., etc."

FRAGMENT DIN *APARAREA GENIULUI CREȘTINISMULUI*

„S-a mai observat iubitoarea grijă a criticilor [1] pentru puritatea religiei ; trebuia deci să ne așteptăm ca ei să se formalizeze din pricina a două episoade pe care autorul le-a introdus în cartea sa. Această obiecțiune particulară, făcînd parte din obiecțiunea cea mare pe care au opus-o întregii lucrări, se desființează prin răspunsul meu general de mai sus. Încă o dată, autorul a trebuit să lupte împotriva unor poeme și romane necreștine, scriind poeme și romane creștine ; și-a procurat aceleași arme pe care le avea și adversarul său : urmare firească și necesară a genului de apologie pe care și-l alesese. S-a străduit să însoțească preceptul cu exemplul. În partea teoretică a lucrării, spusese că religia ne înfrumusețează existența, corectează pasiunile fără a le stinge, aruncă o lumină interesantă asupra tuturor temelor care se abordează ; spusese că învățătura și cultul său se îmbină de minune cu emoțiile inimii și înfățișările naturii ; că, în sfîrșit, ea este singura mîngîiere în marile nenorociri ale vieții : nu era de ajuns s-o afirmăm, trebuia s-o și dovedim. Tocmai acest lucru a încercat autorul în cele două episoade ale cărții sale. Episoadele erau totodată o momeală pregătită acelor cititori pentru care lucrarea a fost anume scrisă. Să fi dovedit oare autorul că e un slab cunoscător al inimii omenești atunci cînd a așezat în calea necredincioșilor această nevinovată capcană ? Nu este mai probabil că

[1] Aici e vorba numai de filozofi. (N.a.)

unii cititori n-ar fi luat niciodată în mînă *Geniul creștinismului* decît pentru a căuta *René* și *Atala?*

Sai che la corre il mondo dove più versi
Delle sue dolcezze il lusinger Parnasso,
E che'l verso, condito in molli versi,
I più schivi allettando, ha persuaso. [1]

(Să știi că lumea aleargă acolo unde ademenitorul Parnas varsă mai multe din frumusețile sale și că poezia, plăsmuită din versuri slabe, a convins, atrăgîndu-i pe cei mai disprețuitori.)

Tot ceea ce un critic imparțial, care ține să pătrundă spiritul lucrării, poate pretinde autorului este ca episoadele acestei scrieri să aibă tendința vizibilă de a face ca religia să fie iubită și de a demonstra utilitatea ei. Iar necesitatea mănăstirilor pentru anumite nenorociri ale vieții, și tocmai pentru cele mai mari, puterea unei religii care, numai ea, poate închide răni pe care nici un balsam de pe lume nu-i în stare a le tămădui, nu sînt oare, fără tăgadă, dovedite în istoria lui René? Printre altele, în această scriere autorul combate toana specifică tinerilor din vremea noastră, toana care împinge de-a dreptul la sinucidere. Cel dintîi care a încetățenit printre noi reveria dezastruoasă și vinovată este J.-J. Rousseau. Izolîndu-se de oameni, lăsîndu-se pradă visurilor, el a convins o mulțime de tineri că e frumos lucru să te arunci în valul vieții. Mai apoi, romanul *Werther* a dezvoltat sămînța acestei otrăvi. Cel ce a scris *Geniul creștinismului*, nevoit fiind să introducă în cadrul apologiei sale cîteva scene imaginate, a dorit să denunțe acest soi

[1] Torquato Tasso, *Ierusalimul liberat*, I, 3.

de viciu nou și să înfățișeze urmările funeste ale iubirii exagerate de singurătate. Odinioară, mănăstirile ofereau adăpost sufletelor contemplative pe care firea le îmboldește cu tărie spre meditație. Acolo găseau, în preajma Domnului, cu ce să împlinească golul din suflet și adeseori prilejul de a cultiva rare și sublime virtuți. Dar de cînd cu distrugerea mănăstirilor și cu progresul necredinței trebuie să ne așteptăm la multiplicarea în mijlocul societății (cum s-a întîmplat în Anglia) a acestor solitari pasionați și totodată filozofi care, neputînd nici să renunțe la viciile secolului, nici să iubească acest secol, vor lua ura împotriva oamenilor drept o superioritate de geniu, vor renunța la orice datorie divină și umană, se vor hrăni, departe de lume, cu himerele cele mai deșarte și se vor cufunda din ce în ce mai adînc într-o mizantropie orgolioasă, care-i va duce la nebunie sau la moarte.

Pentru a inspira cît mai multă repulsie pentru aceste visări criminale, autorul a crezut de cuviință să includă pedepsirea lui René în cercul acestor cumplite nenorociri, care țin nu atît de om cît de familia omului și pe care cei vechi le atribuiau fatalității. Autorul ar fi ales subiectul *Fedrei*, de n-ar fi fost tratat de către Racine. Nu-i mai rămînea decît acela al lui Eropa și Thyest [1] la greci sau acela al lui Amnon și Thamar [2] la evrei ; și, cu toate că și acest subiect a fost adus pe scena noastră [3], este totuși mai puțin cunoscut decît *Fedra*. Poate că, în același timp, se potrivește mai bine caracterelor pe care autorul a voit să le înfățișeze. În adevăr, visările necugetate ale lui

[1] Seneca în *Atreu și Thyest*. A se vedea și *Canaceea* și *Macareus*, precum și *Caunos și Byblis* în *Metamorfozele* și în *Heroidele* lui Ovidiu. Am respins, fiind prea abominabil, subiectul Myrrei, care se regăsește și în acel al lui Loth și al fiicelor sale. (N.a.)

[2] *Regii*. 13, 14. (N.a.)

[3] În *Abufar* de domnul Ducis. (N.a.)

René începe răul, iar extravagantele sale îl încheie; cu cele dintîi tulbură imaginația unei femei slabe; cu celelalte, vrînd să-și pună capăt zilelor, o silește pe acea nefericită a se însoți cu el; astfel, nenorocirea se naște din subiect, iar pedeapsa din greșeală.

Nu mai rămînea decît ca religia creștină să sfințească această catastrofă luată deopotrivă din antichitatea păgînă și din antichitatea sfîntă. Autorul, chiar în acest caz, nu a fost nevoit să creeze totul, căci a aflat această istorie aproape naturalizată creștină într-o veche baladă de pelerin, pe care țăranii o mai cîntă încă în unele provincii [1]. Moralitatea unei scrieri se cîntărește nu după maximele răspîndite într-însa, ci după impresia pe care ne-o lasă în fundul sufletului. Iar în episodul lui René domnește un fel de spaimă și de mister care strînge și mîhnește inima, fără a trezi emoții scelerate. Nu trebuie să pierdem din vedere că Amélie moare fericită și vindecată și că René piere în mod mizerabil. Astfel, adevăratul vinovat e pedepsit, în timp ce preaslaba lui victimă, încredințîndu-și sufletul rănit în mîinile *celui care-l cercetează pe bolnav în așternutul său*, simte renăscînd o bucurie de nedescris din chiar jalea inimii sale. De altminteri, cuvîntarea părintelui Souël nu lasă nici o îndoială în legătură cu țelul și morala religioasă a istoriei lui René."

Se poate vedea, în capitolul citat din *Geniul creștinismului*, natura pasiunii noi pe care am încercat a o înfățișa, și, în extrasul din *Apărarea Geniului creștinismului*, ce viciu încă neatacat am vrut să combat. Mai adaug că, în ce privește stilul, *René* a fost revăzut cu tot atîta grijă ca și *Atala* și că a atins gradul de perfecțiune pe care sînt în stare să i-l dau.

[1] *Cavalerul des Landes, Nefericitul cavaler etc.* (N.a.)

Sosind la nacezi, René fusese nevoit să-și ia o soață, pentru a se supune datinii indienilor, dar nu trăia deloc cu dînsa. O înclinare spre melancolie îl atrăgea în adîncul pădurilor ; acolo zăbovea singur zile întregi, ca un sălbatic printre sălbatici. În afară de Șactas, tatăl său adoptiv, și de părintele Souël, misionar la fortul Rosalie [1], renunțase la orice legătură cu oamenii. Acești doi bătrîni aveau mare putere asupra inimii sale : cel dintîi printr-o iubitoare îngăduință ; al doilea, dimpotrivă, printr-o asprime drastică. De cînd cu vînătoarea de biberi, cînd sașemul orb îi povestise întîmplările sale, René se hotărîse să nu mai vorbească de sine. Cu toate astea, Șactas și misionarul doreau mult să afle ce lovituri ale sorții constrînseseră un european nobil să ia ciudata hotărîre de a se înmormînta în pustietățile din Louisiana. Ca pricină a refuzului său, René invocase întotdeauna lipsa de interes a istoriei sale care se mărginea, așa spunea el, la aceea a gîndurilor și a simțirilor. „Cît despre întîmplarea care m-a făcut să trec în America, adăuga el, dator sînt s-o înmormîntez în uitare veșnică."

Astfel au trecut cîțiva ani, fără ca cei doi bătrîni să-i poată smulge taina. După ce primi o scrisoare din Europa, prin mijlocirea biroului Misiunilor străine, René deveni încă și mai trist, încît acum se ferea pînă și de bătrînii săi prieteni. Dar aceștia îl îndemnau cu mai multă însuflețire să-și deschidă inima ; stăruiră cu atîta discreție, blîndețe și autoritate încît, în cele din urmă, René fu nevoit să le facă pe plac. Se învoi cu ei ca, într-o zi anumită,

[1] Colonie franceză la nacezi. (N.a.)

să le istorisească nu aventurile vieții sale, căci nu avusese nici una, ci simțămintele tainice ale sufletului său.

În ziua de douăzeci și unu a lunii pe care sălbaticii o numesc *luna florilor* [1], René se duse la coliba lui Șactas. Dădu brațul sașemului și îl conduse sub un laur, pe malul Meșasbeului. Părintele Souël nu întîrzie la întîlnire. Se crăpa de ziuă : la oarecare depărtare, peste cîmp, se zărea satul nacezilor, cu crîngul său de duzi și colibele care aduc cu stupii de albine. Colonia franceză și fortul Rosalie se arătau spre dreapta, pe malul fluviului. Corturi, case clădite numai pe jumătate, fortărețe începute, țarini pline de negri, de cete de albi și de indieni înfățișau, pe acest petic de pămînt, contrastul dintre deprinderile sociale și cele sălbatice. Către răsărit, în zare, soarele începea a se înălța între crestele frînte ale Apalașilor care se profilau ca niște litere de azur pe înălțimile daurite ale firmamentului ; către apus, Meșasbeul își rostogolea undele într-o tăcere măreață, alcătuind chenarul tabloului de o splendoare de negîndit.

Tînărul și misionarul admirară o bucată de vreme această priveliște măreață, plîngîndu-l pe sașem, care nu se mai putea bucura de ea ; apoi părintele Souël și Șactas se așezară în iarbă, la rădăcina copacului ; René luă loc între ei și, după o clipă de tăcere, vorbi astfel către prietenii săi :

„Începînd a vă spune povestea mea, nu mă pot feri de un sentiment de rușine. Pacea sufletelor voastre, cinstiți bătrîni, și liniștea naturii din jur mă fac să roșesc de tulburare și de neliniștea sufletului meu.

Cîtă milă vă va fi de mine ! Cît de jalnică vă va părea necontenita mea neliniște ! Voi, care ați cunoscut toate durerile vieții, ce veți gîndi despre un tînăr fără vigoare și fără bărbăție, care singur se frămîntă neîncetat și nu are a se plînge decît de relele pe care însuși și le-a făcut? Vai, nu-l osîndiți : îndeajuns a fost pedepsit !

Mama și-a dat viața aducîndu-mă pe lume ; cu fierul am fost scos din pîntecele ei. Aveam un frate, pe care tata l-a binecuvîntat, văzînd în el pe fiul său mai vîrst-

[1] Luna mai. (Nota ediției franceze.)

nic. Eu, unul, dat de mic pe mîini străine, am crescut departe de vatra părintească.

Firea mea era violentă, caracterul nestatornic. Cînd zgomotos și vesel, cînd tăcut și trist, adunam în jurul meu tovarăși de joacă, apoi, părăsindu-i dintr-o dată, mă așezam deoparte ca să privesc lung norii călători sau să ascult căderea ploii peste frunziș.

În fiece toamnă mă întorceam la castelul părinților mei, așezat în mijlocul pădurilor, nu departe de un lac, într-o regiune depărtată.

Sfios și stîngaci față de tata, mă simțeam la largul meu și mulțumit numai în preajma soră-mi, Amélie. O plăcută potriveală a firii și a gusturilor mă unea strîns de această soră, ceva mai mare decît mine. Ne plăcea să urcăm împreună dealul, să plutim pe lac, să colindăm pădurea cînd pica frunza : plimbări a căror amintire îmi umplu și acum inima de plăcere. O, iluzii ale copilăriei și ale patriei, în veci de veci îmi veți rămîne scumpe !

Uneori mergeam fără o vorbă, cu urechea ațintită la zvonul surd al toamnei sau la foșnetul frunzelor uscate peste care pășeam triști ; alteori, în jocurile noastre nevinovate, urmăream rîndunica deasupra cîmpului, curcubeul deasupra dealurilor mujate de ploi ; nu arar șopteam versuri pe care ni le inspira privelișteа naturii. Tînăr fiind, cultivam muzele ; nu poate fi nimic mai poetic, în prospețimea pasiunilor sale, decît o inimă de șaisprezece ani. Dimineața vieții e ca dimineața zilei : numai puritate, imagini și armonie.

Duminicile și sărbătorile auzeam ades, din adîncul codrului, printre copaci, dangătul clopotului din depărtare, chemînd la templu pe truditorii pămîntului. Rezemat de trunchiul unui ulm tînăr, ascultam în tăcere evlaviosul zvon. Fiece vibrație a bronzului umplea sufletul meu naiv de nevinovăția vieții cîmpenești, de tihna singurătății, de farmecul religiei și de dulcea melancolie a amintirilor și a primei mele copilării ! O ! rău făcută e inima care n-a tresărit la dangătul clopotelor din locul natal, al clopotelor care au vibrat de bucurie deasupra leagănului său, care i-au vestit venirea pe lume, care au răsunat odată cu prima bătaie a inimii sale, care au zvonit pretu-

tindeni în jur sfînta bucurie a tatălui, marea durere și mai marea fericire a mamei ! Toate se cuprind în visările încîntătoare în care ne cufundă dangătul clopotului natal : religie, familie, patrie, leagănul și mormîntul, trecutul și viitorul.

Adevărat este că Amélie și cu mine ne bucuram mai mult decît oricine de aceste idei grave și duioase, căci amîndoi ascundeam un pic de tristețe în adîncul sufletelor noastre : moștenire de la Dumnezeu sau de la mama noastră.

Într-acestea, tata fu atins de o boală care în scurtă vreme îl duse la mormînt. S-a prăpădit în brațele mele. Mi-a fost dat să învăț ce e moartea de pe buzele celui ce mi-a dat viața. Impresia a fost adîncă ; sînt și acum sub puterea ei. Atunci mi s-a înfățișat pentru prima oară, lămurit, în fața ochilor, nemurirea sufletului. Nu puteam crede că acel trup neînsuflețit dăduse naștere gîndirii mele : simții că alta trebuia să fie originea ei, și în sfînta-mi durere, care se înrudea cu bucuria, nădăjduiam că într-o zi mă voi uni cu duhul părintelui meu.

O altă întîmplare mă întări în această credință. Pe catafalc, chipul tatălui mea avea ceva sublim. De ce oare această uluitoare taină n-ar fi un semn al nemuririi noastre ? De ce oare moartea, care știe totul, n-ar fi însemnat fruntea victimei sale cu tainele unui alt univers ? De ce oare mormîntul n-ar închide o mare viziune a veșniciei ?

Amélie, copleșită de durere, se retrăsese în fundul unui turn, de unde asculta, pe sub bolțile castelului gotic, cîntările preoților și dangătul clopotului de îngropăciune.

Mi-am însoțit părintele pe ultimul lui drum ; țărîna i-a acoperit trupul fără viață ; veșnicia și uitarea l-au apăsat cu toată greutatea : în aceeași seară nepăsarea pășea peste mormîntul său ; pentru toți, afară de fiica și de fiul său, părea că nici n-ar fi fost vreodată.

Trebui să părăsesc casa părinților, pe care o moșteni fratele meu ; m-am retras, împreună cu Amélie, la niște rude bătrîne.

Oprindu-mă în pragul căilor înșelătoare ale vieții, le priveam pe rînd, fără a cuteza să mă hotărăsc. Amélie îmi vorbea ades de fericirea vieții monahale ; îmi spunea

că sînt singura legătură care o mai reține în lume și ochii ei mă priveau lung și cu mîhnire.

Cu inima mișcată de aceste evlavioase discuții, îmi îndreptam adesea pașii spre o mănăstire din apropierea noii mele locuințe ; ba, o clipă, m-am simțit ispitit să-mi închid acolo viața. Fericiți cei ce și-au încheiat călătoria fără a se depărta de port și care n-au trăit, ca mine, zadarnic pe acest pămînt !

Europenii, veșnic neastîmpărați, sînt nevoiți să-și construiască sihăstrii. Cu cît ne este sufletul mai zbuciumat și mai hărțuit, cu atît tihna și liniștea ne atrag mai mult. În țara mea, aceste refugii, deschise celor nefericiți și celor neputincioși, se ascund adesea prin văi care îți dau vagul simțămînt al nenorocului și nădejdea unui adăpost ; alteori, le descoperi pe înălțimi, unde sufletul credincios, ca o plantă de munte, se înalță spre cer ca să-i dăruiască mireasma sa.

Parcă văd și acum măreața împletire de ape și de codri a străvechii mănăstiri unde hotărîsem a-mi feri viața de toanele sorții ; parcă mă mai plimb și acum, în amurg, prin acele sihăstrii liniștite și singuratice. Cînd luna lumina slab coloanele arcadelor, profilîndu-le umbrele pe zidul dimpotrivă, mă opream în loc să privesc crucile care însemnau locurile de veci și buruienile care crescuseră printre lespezile de pe morminte. O, voi, care, trăind departe de oameni, ați trecut din liniștea vieții în liniștea morții, de-ați ști cum mormintele voastre îmi umplu inima cu scîrba de lume !

Din pricina firii mele nestatornice, sau, poate, dintr-o prejudecată împotriva traiului monahal, mi-am mutat gîndul, hotărîndu-mă să călătoresc. Mi-am luat rămas-bun de la soră-mea, care m-a strîns în brațe cu o mișcare ce aducea a bucurie, ca și cînd ar fi fost fericită să ne despărțim ; fără de voie, m-am gîndit cu amărăciune la nestatornicia prieteniilor dintre oameni.

Într-acestea, plin de înflăcărare cum eram, am pornit de unul singur pe vijeliosul ocean al vieții, căruia nu-i cunoșteam nici limanurile, nici adîncimile. Mai întîi, am cercetat popoarele dispărute : am pășit peste rămășițele Ro-

mei și ale Greciei, țări ce au lăsat amintiri nepieritoare și mărețe, cu palate acoperite de pulbere și cu mausolee regale ascunse sub mărăcini. Puternică e natura și plăpînd omul! Ades, un fir de iarbă străpunge marmura cea mai dură de pe aceste morminte, pe care morții însă, atît de puternici cîndva, nu o vor ridica niciodată!

Uneori, cîte o coloană înaltă se arăta singură într-o pustietate, precum un gînd măreț se înalță cînd și cînd dintr-un suflet pe care timpul și nefericirea l-au nimicit.

Spre aceste monumente îmi îndreptam gîndul în toate întîmplările neprevăzute și în toate ceasurile zilei. Uneori priveam cum soarele, care văzuse punîndu-se temeliile acestor cetăți, asfințea măreț peste ruinele lor; alteori, luna, răsărind în cerul limpede, între două urne cinerare pe jumătate fărîmate, îmi deslușea mormintele fără culoare. Ades, în lumina acestui astru ce hrănește visările, mi se părea că văd Duhul amintirilor șezînd, cufundat în gînduri, lîngă mine.

Dar mi se urîse să tot scormonesc prin sicrie, unde prea ades nu aflam decît o țărînă păcătoasă.

Voiam să mă lămuresc dacă semințiile trăitoare ne oferă mai multe virtuți sau mai puține nefericiri decît cele dispărute. Într-o zi, plimbîndu-mă într-o cetate întinsă, trecînd prin spatele unui palat, printr-o curte retrasă și pustie, zării o statuie care arăta cu degetul spre un loc ce rămăsese vestit în urma unei jertfe[1]. Am fost mirat de liniștea acestor locuri; numai vîntul gemea primprejurul tragicei marmure. Niște lucrători ședeau tolăniți nepăsător la poalele statuii sau, fluierînd, spărgeau pietre. I-am întrebat ce reprezenta monumentul: unii cu greu mi-au putut răspunde, alții habar n-aveau de nenorocirea pe care o amintea. Nimic nu mi-a oferit vreodată o măsură atît de dreaptă a întîmplărilor vieții și a nimicniciei noastre. Ce s-a ales de personajele care au făcut atîta vîlvă? Timpul a înaintat cu un pas și fața pămîntului s-a primenit.

În peregrinările mele m-am interesat mai ales de artiștii și oamenii divini care cîntă dumnezeirea pe liră, pre-

[1] La Londra, în spatele palatului White-Hall, statuia lui Carol al II-lea. (N. a.)

cum și de fericirea popoarelor care cinstesc legile, religia și mormintele.

Acești cîntăreți sînt de obîrșie divină, ei posedă singurul har de netăgăduit pe care cerul l-a dăruit pămîntului. Viața lor e naivă și totodată sublimă ; slăvesc pe zei cu o gură de aur și sînt cei mai simpli dintre oameni ; vorbesc ca niște nemuritori sau ca niște prunci ; lămuresc legile universului, dar nu pot înțelege nici cele mai nevinovate lucruri ale vieții ; au minunate idei despre moarte, dar pier fără a-și da seama, ca niște sugari.

În munții Caledoniei, ultimul bard de care se auzise prin acele singurătăți mi-a cîntat poemele cu care odinioară un erou își alina bătrînețile. Ne așezasem pe patru pietroaie mîncate de mușchi ; un pîrîu se rostogolea la picioarele noastre ; căprioara se plimba la oarecare depărtare peste ruinele unui turn și vîntul mării sufla printre arbuști. Acum, religia creștină, ea însăși fiică a munților înalți, a așezat cruci pe monumentele eroilor de pe muntele Morven și a atins strunele harfei lui David pe malul aceluiași pîrîu unde a răsunat și cea a lui Ossian. Tot atît de pașnică pe cît de războinice erau zeitățile Selmei, ea își paște turmele pe locurile unde Fingal luptase, și a răspîndit îngerii păcii în norii locuiți cîndva de năluci ucigașe de oameni.

Străvechea și rîzătoarea Italie m-a îmbiat cu mulțimea capodoperelor sale. Cu ce sfîntă și poetică teamă rătăceam prin întinsele clădiri pe care arta le închinase religiei ! Ce labirint de coloane ! Cîte șiruri de arcade și de bolți ! Cît de plăcute sînt sunetele pe care le auzi primprejurul domurilor, aidoma murmurului valurilor pe ocean, șoaptelor vîntului prin păduri sau glasului lui Dumnezeu în lăcașul său ! Arhitectul construiește, ca să spunem așa, ideile poetului și le face pipăibile pentru simțuri.

Cu toate astea, ce aflasem eu pînă atunci cu atîta trudă ? Nimic sigur de la cei vechi, nimic frumos de la moderni. Trecutul și prezentul sînt două statui nedesăvîrșite : pe cea dintîi am dezgropat-o mutilată din rămășițele veacurilor, cealaltă încă nu a ajuns la desăvîrșirea viitorului.

Dar poate că, dragi prieteni, voi mai ales, ca locuitori ai pustiei ce sînteți, vă mirați că, povestindu-vă călătoriile

mele, nu v-am amintit niciodată despre monumentele naturii ?

Într-o zi mă urcasem pe creasta Etnei, vulcan care fierbe în mijlocul unei insule. Am văzut soarele răsărind în nemărginirea zării, deasupra mea, Sicilia adunată ca un punct la picioarele mele și marea întinzîndu-se în depărtările necuprinse. În această priveliște văzută de sus, fluviile îmi apăreau doar ca niște linii geografice trase pe o hartă ; dar, în vreme ce de o parte ochiul meu privea aceste înfățișări, de alta se cufunda în craterul Etnei, ale cărui măruntaie arzătoare îmi apăreau printre palele unui abur negru.

Tînărul plin de pasiune care, așezat pe buza unui vulcan, îi deplînge pe muritorii ale căror case abia le zărea la picioarele sale, fără îndoială că nu este, o, dragi bătrîni, decît o făptură vrednică de mila voastră ; dar, orice ați gîndi despre René, această scenă vă oferă imaginea caracterului și a traiului său : astfel, toată viața am avut înaintea ochilor o creație totodată imensă și imperceptibilă iar alături o prăpastie deschisă."

După ce rosti aceste cuvinte, René tăcu și căzu dintr-o dată pe gînduri. Părintele Souël îl privea mirat, iar bătrînul sașem orb, care nu-l mai auzea pe tînăr vorbind, nu știa ce să creadă de această tăcere.

René nu-și putea lua ochii de la un grup de indieni care străbăteau veseli cîmpia. Deodată, chipul i se înduioșează, ochii i se umplu de lacrimi ; strigă :

„Fericiți sălbatici ! O, de ce nu mi-e dată și mie liniștea care mereu vă însoțește ! În vreme ce eu colindam, cu prea puțin folos, atîtea țări, voi, așezați în pace sub stejarii voștri, vă depănați zilele fără a le ține socoteala. Nu aveați alte gînduri decît nevoile voastre și ajungeați mai lesne decît mine la roadele înțelepciunii, precum copilul, între joacă și somn. Dacă aleanul care urmează unei prea mari fericiri vi se strecura uneori în suflet, nu trecea mult și sfîrșeați cu această tristețe trecătoare, iar privirile voastre îndreptate către ceruri căutau cu înduioșare acel ceva necunoscut care se îndură de sărmanul sălbatic."

Aici, glasul lui René se opri din nou și tînărul își lăsă capul în piept. Șactas, întinzînd mîinile în întuneric și apucînd brațul fiului său, îi strigă mișcat: „Fiule! fiule drag!“ La vorbele acestea, fratele Améliei, dezmeticindu-se și roșind de tulburarea sa, se rugă de tată-său să-l ierte.

Atunci, bătrînul sălbatic grăi: „Tinere prieten, bătăile unei inimi ca a ta nu pot fi întotdeauna aceleași; cel puțin cată de-ți înfrînează firea care ți-a făcut atîta rău. Dacă pătimești mai mult decît alții de pe urma vieții, nu-i de mirare; sufletele mari trebuie să îndure mai mult decît cele mărunte. Povestește mai departe. Ne-ai plimbat printr-o parte a Europei, istorisește-ne acum despre țara ta. Știi că am văzut Franța, știi ce legături am avut acolo; mi-ar plăcea să te aud vorbind de acea mare căpetenie[1] care nu mai este și a cărui măreață așezare am vizitat-o. Copile drag, eu nu mai trăiesc decît din amintiri. Un bătrîn cu aducerile lui aminte e ca stejarul cel slăbit de vîrstă din codrii noștri, care nu se mai împodobește cu propriu-i frunziș, ci uneori își acoperă goliciunea cu plantele străine care au vegetat pe străvechile-i crengi.“

Fratele Améliei, liniștit de aceste vorbe, continuă astfel istoria inimii sale:

„Vai, părinte al meu, n-aș putea să-ți povestesc despre acel secol măreț, căruia nu i-am apucat decît sfîrșitul pe cînd eram copil și care se trecuse cînd m-am întors eu în patrie. Niciodată vreun popor n-a suferit o schimbare mai uluitoare și mai neașteptată. De pe înălțimile spiritului, ale respectului pentru religie, ale unor datini curate, totul a decăzut dintr-o dată pînă la nestatornicia cugetului, la necredință, la stricăciune.

Așadar, zadarnic nădăjduisem că în țara mea îmi voi alina acea neliniște, acea dorință înfrigurată care pretutindeni mă însoțea. Lumea pe care o cercetasem nu mă învățase nimic și totuși nu mai aveam blîndețea neștiinței.

Sora mea avea o purtare de neînțeles: părea că-i face plăcere să mă necăjească; părăsise Parisul cîteva zile înainte de sosirea mea. I-am scris că doream s-o întîlnesc;

[1] Ludovic al XIV-lea. (N. a.)

mi-a răspuns îndată, sfătuindu-mă să renunț la acest plan, sub cuvînt că nu știe încotro o vor mîna treburile. De-ați ști ce amare gînduri mi-au trecut prin minte despre prietenia pe care prezența o slăbește, absența o ucide, care nu rezistă la nefericire, iar la bunăstare nici atîta!

Curînd m-am aflat în țara mea mai singur decît fusesem prin cele țări străine. M-am tot gîndit să mă arunc pentru o bucată de vreme într-o lume care nu-mi spunea nimic și care nu mă înțelegea. Sufletul meu, pe care nici o pasiune nu-l îmbătrînise încă, tînjea după ceva de care să se lege; dar am băgat de seamă că dădeam mai mult decît primeam. Nu mi se cerea nici limbaj ales, nici simțiri adînci. Nu făceam alta decît să-mi înjosesc viața, ca s-o aduc la treapta societății. Privit pretutindeni ca o fire romanescă, rușinat de rolul pe care-l jucam, din ce în ce mai scîrbit de toți și de toate, am hotărît să mă retrag într-un foburg ca să trăiesc neștiut.

La început, această viață obscură și liberă mi-a făcut destulă plăcere. Necunoscut, mă amestecam în mulțime: vastă pustietate plină de oameni!

Adeseori, șezînd în vreo biserică puțin căutată, petreceam ceasuri întregi cufundat în gînduri. Vedeam femei sărmane venind să se închine Atotputernicului sau păcătoși îngenunchind la spovedanie. Toți părăseau lăcașul cu chipul mai senin, iar strigătele surde ce răsunau afară păreau a fi valurile patimilor și furtunilor lumii, care se potoleau în pragul casei Mîntuitorului. Dumnezeule mare, care m-ai văzut cum plîngeam în aceste sfinte lăcașuri, numai tu știi de cîte ori m-am aruncat la picioarele tale pentru a te ruga să mă mîntui de greul vieții sau de firea din mine! A, cine n-a simțit vreodată nevoia de a renaște, de a întineri în apele pîrîului, de a-și căli sufletul la izvorul cel dătător de viață? Cine nu se simte uneori zdrobit de povara propriei sale stricăciuni și nevolnic de ceva mai mare, mai nobil, mai drept?

Cînd se lăsa seara, întorcîndu-mă spre culcușul meu, mă opream pe cîte un pod ca să privesc asfințitul soarelui. Astrul, înveșmîntînd aburii orașului, părea a se legăna încet într-un torent de aur, ca pendula orologiului secolelor. Odată cu noaptea, mă retrăgeam printr-un păienjeniș de

străzile neumblate. Privind luminile care licăreau pe la casele oamenilor, gîndul mă ducea în mijlocul scenelor de durere și de bucurie pe care le scoteau la iveală și îmi ziceam că nicăieri nu am un prieten. Cufundat în asemenea gînduri, ascultam ornicul din turla catedralei gotice sunînd orele cu bătăi măsurate ce se repetau, pe toate tonurile și la toate distanțele, din biserică în biserică. Vai, cu fiecare ceas, în lume se deschide un mormînt și se varsă lacrimi.

Viața aceasta, care la început mă încîntase, curînd îmi deveni nesuferită. Repetarea aceloraşi scene și a aceleiași idei mă obosea. Începui să-mi cercetez inima, să mă întreb ce anume doream. Nu știam, dar, într-o zi, mi s-a părut că mi-ar plăcea pădurea. Iată-mă, dintr-o dată, hotărît să-mi sfîrșesc într-un surghiun rural viața în care abia păşisem și în cursul căreia parcă trăisem secole.

Am îmbrățișat acest plan cu înflăcărarea pe care o pun în toate cele ; am plecat în grabă să mă înmormîntez într-o colibă, la fel cum pe vremuri plecasem să fac ocolul lumii.

Mă învinuiesc unii că am gusturi nestatornice, că nu mă pot bucura îndelung de aceeași nălucire, că sînt prada unei imaginații care se grăbește să golească pînă la fund cupa plăcerilor mele, ca și cînd durata lor ar împovăra-o; mă învinuiesc că urmăresc țeluri mai presus de puterile mele ; vai, caut doar un bine necunoscut, precum mă îmboldește instinctul. Este vina mea dacă pretutindeni mă lovesc de hotare, dacă ceea ce e mărginit nu are pentru mine nici un preț ? Cu toate astea, simt că-mi place monotonia sentimentelor vieții și, dacă aș mai fi atît de nebun încît să cred în fericire, aș căuta-o în obișnuință.

Singurătatea deplină, privelișteа naturii m-au cufundat curînd într-o stare aproape cu neputință de descris. Fără rude, fără prieteni, ca să spun așa, singur pe lume, fără a fi iubit vreodată, mă simțeam împovărat de un prisos de viață. Uneori roșeam pe neașteptate și simțeam curgîndu-mi prin vine un torent de lavă fierbinte ; alteori, fără a-mi da seama, strigam, iar nopțile îmi erau tulburate și de vise, și de nesomn. Îmi lipsea ceva care să-mi umple golul vieții : mă coboram devale, mă urcam pe munte,

chemînd cu toată puterea dorințelor mele chipul ideal al unei pasiuni ce va să vină ; îl îmbrățișam în bătaia vîntului, mi se părea că-l aud în geamătul fluviului : în toate vedeam acea nălucă închipuită, și în aștrii de pe cer, și în chiar principiul vieții în univers.

Cu toate astea, starea mea de liniște și de tulburare, de lipsă și de belșug nu era lipsită de oarecare farmec ; într-o zi îmi treceam timpul pe malul unui pîrîu, despuind o nuia de salcie și, cu fiece frunză pe care apa o tîra la vale, îndreptîndu-mi gîndul spre un vis. Un rege care s-ar teme să nu-și piardă coroana în cine știe ce revoluție neașteptată n-ar încerca mai vii neliniști decît încercam eu la fiecare accident ce amenința rămășițele nuielușei mele. O, muritori neajutorați ! O, copilărie a inimii omenești care niciodată nu îmbătrînește ! Iată pînă la ce treaptă a copilăriei se poate coborî trufașa noastră rațiune ! Și cînd te gîndești că atîția oameni își leagă soarta de lucruri la fel de neînsemnate ca frunzele mele de salcie.

Cum să vă înfățișez mulțimea simțămintelor de-o clipă care mă încercau în timpul plimbărilor ? Răsunetul patimilor în golul unei inimi singuratice este ca murmurul vîntului și al apelor în tăcerea unei pustietăți : te bucuri de el, dar nu-l poți descrie.

Toamna m-a surprins în mijlocul acestor îndoieli : am fost încîntat de apropierea lunilor aducătoare de furtună. Uneori îmi doream să fiu un luptător ce înfruntă vînturile, norii și nălucile ; alteori pizmuiam pînă și soarta păstorului pe care-l vedeam încălzindu-și palmele la umilul foc de vreascuri pe care-l aținase la o margine de pădure. Ascultam cîntecul lui plin de jale care-mi amintea că în toate țările cîntecul natural al omului este trist, chiar și atunci cînd exprimă fericire. Inima noastră e un instrument neîmplinit, o liră cu cîteva strune lipsă, căreia noi ne străduim să-i smulgem intonații de bucurie, de pe coardele ce nu pot scoate decît suspine.

Ziua mă plimbam pe cîmpia întinsă, plină de buruieni, ce dădea într-o pădure. Nu-mi trebuia mare lucru ca să-mi hrănesc visarea : o frunză veștejită pe care vîntul o purta dinainte-mi, o colibă al cărei fum se ridica spre creștetul desfrunzit al copacilor, mușchiul care tremura pe trunchiul unui stejar în bătaia vîntului de miazănoapte, o stîncă

singuratică, o baltă pustie ale cărei trestii uscate foșneau ! Clopotnița solitară care se înălța departe, în vale, îmi atrăgea ades privirile ; ades urmăream din ochi păsările călătoare ce zburau deasupra capului meu. Îmi închipuiam țările necunoscute, climatele depărtate spre care se zoreau ; mi-ar fi plăcut să mă aflu pe aripile lor. Un instinct ascuns mă tulbura ; simțeam că însumi nu sînt decît un călător, dar un glas ceresc părea a-mi spune : «Omule, ceasul călătoriei tale încă n-a sunat ; așteaptă pînă ce vîntul morții va începe să bată și atunci îți vei lua zborul spre acele plaiuri necunoscute către care te îndeamnă inima».

«Dezlănțuiți-vă îndată, furtuni mult-dorite, ce-l veți tîrî pe René spre zările altei vieți !» Acestea spunînd, mergeam cu pași mari, cu chipul înflăcărat, cu părul în vînt, fără a-mi păsa de ploaie, nici de brumă, încîntat, tulburat și ca stăpînit de demonul inimii mele.

Noaptea, cînd vijelia îmi zgîlțiia coliba, cînd torente de ploaie se năpusteau pe acoperiș, cînd vedeam pe fereastră cum luna trece prin norii adunați grămadă ca o navă palidă care înfruntă valurile pieptiș, mi se părea că, în fundul inimii mele, renasc la viață, că aș fi în putere să creez o lume. A, de-aș fi avut cui să împărtășesc entuziasmul pe care-l simțeam ! O, Doamne, de mi-ai fi dat o soață precum mi-era dorința ; de mi-ar fi adus, la fel ca primului nostru tată, de mînă, o Evă scoasă din mine însumi... Cerească frumusețe ! aș fi îngenuncheat înaintea ta, apoi, luîndu-te în brațe, l-aș fi rugat pe Atotputernicul să-ți dăruiască restul zilelor mele.

Vai, eram singur, singur pe lume ! O lîncezeală ascunsă pusese stăpînire pe trupul meu. Dezgustul de viață pe care-l încercasem încă de copil mă cuprinsese iar, cu puteri noi. Curînd, inima încetă a mai hrăni gîndirea și nu-mi dădeam seama că trăiesc decît fiindcă simțeam un adînc plictis.

Cîtăva vreme am luptat împotriva bolii, dar cu nepăsare și fără hotărîrea bărbătească de a o învinge. Pînă la urmă, neputînd afla leac împotriva acestei ciudate răni sufletești, care nu era nicăieri și era pretutindeni, m-am hotărît să-mi curm zilele.

Părinte ceresc, care mă auzi, iartă nefericitului căruia soarta aproape că-i luase mințile. Eram plin de credință,

dar judecam ca un necredincios ; sufletul meu îl iubea pe Dumnezeu, dar gîndul meu îl nesocotea ; purtarea, vorbele, simțămintele, ideile mele erau numai nepotrivire, întuneric, minciună. Dar știe oare omul întotdeauna ce vrea, poate fi el sigur de judecata sa ?

Parcă nu mai înțelegeam nimic, nici prietenia, nici lumea, nici singurătatea. Încercasem de toate și toate îmi ieșiseră împotrivă. Gonit din societate, părăsit de Amélie, cînd mi-am dat seama că nu puteam trăi în singurătate, ce-mi mai rămînea ? Era ultimul fir de pai de care nădăjduisem să mă prind, iar acum simțeam că se duce afund, în adînc !

Hotărît precum eram să mă despovărez de greul vieții, am încercat a pune cît mai bine la cale acest act necugetat. Nimic nu mă zorea ; nu hotărîi momentul plecării mele, ca să mă pot bucura deplin de ultimele clipe ale existenței și să-mi pot aduna puterile, după pilda unui antic, spre a simți cum îmi dau sufletul [1].

Cu toate astea, mi-am zis că n-ar strica să mă îngrijesc de averea mea, încît am fost nevoit să-i scriu Améliei. Mi-au scăpat din condei unele plîngeri împotriva nepăsării ei și, fără îndoială, am dat pe față înduioșarea care, cu încetul, îmi umpluse inima. Totuși, îmi închipuiam că-mi păstrasem bine taina ; numai că soră-mea, deprinsă a-mi citi ascunzișurile inimii, m-a ghicit îndată. Au neliniștit-o tonul stîngherit al scrisorii mele și întrebările pe care i le pusesem despre treburi de care niciodată nu mă ocupasem. În loc să-mi răspundă, mă pomenesc cu ea pe neașteptate.

Ca să vă dați mai bine seama cît de amară mi-a fost apoi durerea și cît de fericit am fost în prima clipă, revăzînd-o, trebuie să știți că era singura ființă de pe lume pe care am iubit-o, că toate simțămintele mele se uneau, datorită ei, cu dulceața amintirilor din copilărie. Iată de ce am primit-o într-un fel de extaz al inimii. De multă vreme nu mai întîlnisem făptură care să mă asculte și căreia să-mi pot deschide sufletul !

[1] Seneca atribuie această atitudine lui Canius Iulius, condamnat la moarte de către împăratul Caligula [...]. (Nota ediției franceze.)

Aruncîndu-se în braţele mele, Amélie îmi spuse : «Nerecunoscătorule, vrei să mori, dar ai o soră ! Te îndoieşti de inima ei ! Nu spune nimic, nu te dezvinovăţi, ştiu tot ; am înţeles tot, ca şi cînd aş fi fost cu tine. Pe mine vrei să mă înşeli, pe mine, martora primelor tale simţăminte ? Ce fire nefericită ai, cît eşti de scîrbit, de nedrept. Jură-mi, acum cînd te strîng la pieptul meu, jură-mi că nu vei mai cădea pradă nebuniei tale ; făgăduieşte-mi că nu vei mai încerca niciodată să-ţi ridici viaţa.»

Rostind acestea, Amélie mă privea cu milă şi tristeţe şi-mi acoperea fruntea cu sărutări ; era aproape ca o mamă, ba încă şi mai iubitoare. Vai, din nou sufletul mi se deschise tuturor bucuriilor ; ca un copil, nu doream decît să mă alinte cineva ; m-am supus Amélici, care mi-a cerut un jurămînt solemn ; i-am jurat fără a pregeta, sigur fiind că din acea clipă nu voi mai putea fi nefericit.

Ne-a trebuit mai bine de o lună ca să ne deprindem cu încîntarea de a fi împreună. Dimineţile, cînd, în loc să mă aflu singur, auzeam glasul soră-mi, simţeam un fior de bucurie şi de fericire. Amélie avea, de la natură, ceva dumnezeiesc ; sufletul ei, ca şi trupul, era plin de o graţie nevinovată ; fără margini era gingăşia sentimentelor sale ; firea îi era suavă şi cam visătoare ; părea că inima, gîndurile şi glasul ei suspină dimpreună ; era sfioasă şi iubitoare ca o femeie, pură şi încîntătoare ca un înger.

Venise ceasul să-mi ispăşesc toată nestatornicia. În rătăcirea mea mi se întîmplase să-mi doresc o nenorocire, ca să am măcar o pricină adevărată de suferinţă : cumplit gînd, pe care Dumnezeu, în mînia sa, mi l-a îndeplinit cu vîrf şi îndesat !

Ce să vă mai destăinuiesc, o, dragi prieteni ! Iacă lacrimile din ochii mei. De-aş putea... Acum cîteva zile, nimic nu mi-ar fi putut smulge această taină... Acum, toate s-au sfîrşit !

Cu toate astea, o, bătrînii mei, rămînă istoria asta îngropată în tăcere ; amintiţi-vă că v-am povestit-o sub copacul pustiei.

Pe la sfîrşitul iernii, am băgat de seamă că Amélie era neliniştită şi suferindă. Slăbea ; ochii i se înfundaseră în cap, avea umbletul greoi şi glasul spart. Într-o zi am surprins-o plîngînd înaintea unui crucifix. Oamenii, singură-

tatea, lipsa mea, prezența mea, noaptea, ziua, toate o nelinișteau. Fără voie, suspine i se stingeau pe buze; uneori, fără a obosi, făcea un drum lung; alteori abia se putea urni; începea să lucreze, dar îndată lăsa lucrul, deschidea o carte, și nu era în stare să citească, începea o frază pe care nu o încheia, o podidea pe neașteptate plînsul și se ascundea ca să se roage.

Zadarnic încercam să-i aflu taina. Cînd o întrebam, strîngînd-o în brațe, îmi răspundea zîmbind că e la fel cu mine, că nu știe ce are.

Astfel trecură trei luni, iar starea ei se înrăutățea pe zi ce trecea. O corespondență misterioasă îmi părea a fi pricina lacrimilor ei, căci o vedeam cînd mai liniștită, cînd mai tulburată, după scrisorile pe care le primea. Pînă cînd, într-o dimineață, după ora la care obișnuiam să luăm împreună gustarea, mă urc în odăile ei; bat ca să intru; nu mi se răspunde; întredeschid ușa: nimeni. Văd, pe cămin, un pachet pe adresa mea. Îl apuc tremurînd, îl desfac și citesc această scrisoare, pe care o păstrez ca să mă vindec pentru totdeauna de orice gest de bucurie.

«Către René

Dumnezeu mi-e martor, dragul meu frate, că sînt gata să-mi dau de o mie de ori viața ca să te cruț de o clipă dureroasă; dar, nefericita de mine, nu pot face nimic pentru fericirea ta. De aceea, mă vei ierta că am fugit de tine ca o vinovată; mi-ar fi fost cu neputință să mă împotrivesc rugăminților tale, și, cu toate astea, trebuie să plec... Doamne, îndură-te de mine!

Știi bine, René, că întotdeauna m-am simțit atrasă de viața religioasă; a venit vremea să țin seama de porunca divină. Îmi pare rău că am pregetat atîta! Acum, Dumnezeu mă pedepsește! Numai pentru tine rămăsesem în lume... Iartă-mă, mă tulbură durerea de a te părăsi.

Abia acum îmi dau seama, dragul meu frate, cît de trebuincioase sînt acele adăposturi împotriva cărora adesea te-am văzut ridicîndu-te. Există nenorociri care ne despart pentru totdeauna de oameni; sărmanele nefericite ce s-ar face atunci?... Sînt încredințată că și tu, frate dragă, ți-ai

afla tihna în aceste adăposturi ale credinței : lumea nu-ți oferă nimic vrednic de tine.

Nu-ți mai amintesc de jurămîntul tău : știu cît ești de credincios cuvîntului dat. Ai jurat că vei trăi pentru mine. Ce poate fi mai vrednic de osîndă decît să te gîndești neîncetat a-ți pune capăt zilelor ? Pentru un om cu firea ta, lesne e să mori ! Crede surorii tale, mult mai greu e să trăiești.

Încît, dragul meu frățior, curmă cît mai degrabă cu singurătatea, care nu e pentru tine ; caută-ți o ocupație. Știu că vei rîde amar de nevoia în care ne aflăm în Franța de a *intra în slujbe*. Nu mai disprețui atîta experiența și înțelepciunea părinților noștri. E mai bine, dragă René, să te asemui ceva mai mult cu omul de rînd și să fii ceva mai puțin nefericit.

Gîndești, poate, că o căsătorie ți-ar alina durerile. Soția, copiii ți-ar umple viața. Și care femeie nu ar face totul ca să fii fericit ! Sufletul tău plin de căldură, spiritul tău ales, înfățișarea ta nobilă și pasionată, privirea mîndră și iubitoare, toate ți-ar păstra dragostea și credința ei. A, cu cîtă încîntare te-ar strînge în brațele și la pieptul ei ! Nu ar avea ochi, nu ar avea gînduri decît pentru tine, ca să-ți ghicească și cele mai mărunte dorințe ! Pentru tine ar fi, toată, numai iubire, numai nevinovăție : ți-ar fi ca o soră.

Eu plec la mănăstirea din X. Construită pe malul mării, această sihăstrie e cît se poate de potrivită pentru starea mea sufletească. Noaptea, din fundul chiliei mele, voi asculta murmurul valurilor care scaldă zidurile mănăstirii ; îmi voi aminti de plimbările pe care le făceam cu tine prin adîncuri de păduri, cînd ni se părea că regăsim freamătul mării în vîrfurile agitate ale pinilor. Scumpe tovarăș al copilăriei mele, oare nu-mi va mai fi dat să te văd ? Cum eram ceva mai mare decît tine, te vegheam în leagăn ; adesea am adormit alături. A, fie ca într-o zi același mormînt să ne unească din nou ! Ba nu, eu trebuie să odihnesc singură sub lespedea rece ca gheața a acestui altar, unde-și dorm somnul din urmă fetele care n-au iubit niciodată.

Nu știu de vei putea deslușî rîndurile acestea, pe jumătate șterse de lacrimile mele. La urma urmelor, prietene

drag, fie mai curînd, fie mai tirziu, nu va trebui, oricum, să ne despărțim ? La ce bun să-ți vorbesc de nestatornicia vieții și de lipsa ei de preț ? Cred că-ți aduci aminte de tînărul M. care a murit după ce s-a întors de prin părțile Parisului. Cînd ai primit ultima lui scrisoare, cîteva luni după ce murise, rămășițele-i pămîntești nici nu mai existau, iar în clipa cînd în Europa ai început să porți doliu, el se și sfîrșise în Indii. Ce este dar omul, a cărui amintire atît de repede se șterge ? Pînă să afle o parte dintre prietenii săi că a murit, alții s-au și mîngîiat ! Oare tot astfel, tot atît de repede, scumpe, multiubite René, amintirea mea se va șterge din inima ta ? O, frate, mă smulg de lîngă tine în această viață numai pentru a fi uniți în veci de veci

Amélie.

P.S. Îți trimit actul de donație al averii mele ; nădăjduiesc că vei primi această dovadă de prietenie.»

Trăsnetul de-ar fi căzut lîngă mine nu m-ar fi speriat cît scrisoarea aceasta. Oare ce taină îmi ascundea Amélie ? Oare ce o constrîngea să se călugărească pe neașteptate ? Oare mă readusese la viață, cu farmecul prieteniei sale, numai pentru a mă părăsi deodată ? O, de ce venise, numai spre a-mi răsturna planul ? Mila o îmboldise să mă caute : curînd însă, obosită de o trudnică îndatorire, iat-o părăsind un nefericit care nu o are pe lume decît pe ea. Unii cred că au făcut totul oprind pe cineva să-și curme zilele ! Astfel mă tînguiam. Apoi, gîndindu-mă bine : «Nerecunoscătoare Amélie, ziceam, dacă ai fi tu în locul meu, dacă ai fi ca mine, pierdută în pustiul vieții, a, fratele tău nu te-ar părăsi !»

Cu toate astea, recitindu-i scrisoarea, descopeream în ea un nu-știu-ce atît de trist și atît de duios, încît mi se topea inima. Deodată, m-a fulgerat un gînd care mi-a dat oarecare nădejde : mi-am zis că, poate, Amélie se împătimise de un bărbat și nu îndrăznea să mi se destăinuiască. Bănuiala asta părea a-mi explica melancolia ei, corespondența misterioasă și tonul pasionat al scrisorii. I-am scris îndată, rugînd-o să-mi spună ce are pe suflet.

Amélie n-a întîrziat să-mi răspundă, dar fără a-mi împărtăși taina ei ; îmi scria numai că obținuse dispensă pentru stagiul de noviciat și că avea să se călugărească.

Îndărătnicia Améliei m-a revoltat, ca și misterul vorbelor sale și neîncrederea pe care o arăta prieteniei mele. După ce am șovăit o clipă, m-am hotărît să plec la B., ca să încerc, pentru ultima oară, să vorbesc cu dînsa. Mișia unde crescusem se afla pe șosea. Cînd am zărit pădurea unde mi-am petrecut singurele clipe fericite din viață, m-a podidit plînsul și mi-a fost peste putință să mă împotrivesc ispitei de a-i spune un ultim rămas-bun.

Fratele meu mai mare vînduse domeniul părintesc, iar proprietarul cel nou nu îl locuia. Am ajuns la castel pe lunga alee de brazi ; am străbătut cu piciorul curțile pustii ; m-am oprit să privesc geamurile închise sau crăpate, ciulinii care creșteau pe lîngă ziduri, frunzele care presărau pragurile ușilor și peronul singuratic unde de atîtea ori îl văzusem pe tata și pe credincioasele sale slugi. Treptele se și acoperiseră de mușchi ; micșunele galbene creșteau între lespezile smintite din locul lor și care se clătinau. Un paznic necunoscut îmi deschise brusc ușile. Am pregetat să pășesc peste prag ; omul mi-a strigat : «Veți face ca străina care a venit acum cîteva zile ? Cînd să intre, a leșinat și a trebuit s-o duc în brațe pînă la trăsură.» Nu mi-a fost greu să ghicesc cine fusese *străina* care, ca și mine, venise în acele locuri să caute lacrimi și amintiri !

Acoperindu-mi o clipă ochii cu batista, am pășit în casa străbunilor. Am străbătut odăile goale unde nu se auzea decît zgomotul pașilor mei. Încăperile erau abia luminate de slabele raze care pătrundeau printre storurile lăsate : m-am oprit în aceea unde mama și-a dat viața aducîndu-mă pe lume, în aceea unde se retrăgea tata, în aceea unde dormisem în leagăn, apoi în aceea unde rostisem, către sora mea, primul legămînt de prietenie. Pretutindeni sălile erau tăcute și, prin unghere părăsite, păianjenii își întinseseră pînzele. Am ieșit degrabă din acele locuri, m-am depărtat cu pași mari, fără a îndrăzni să întorc capul. Cît de dulci, dar trecătoare sînt ceasurile pe care

frații și surorile le petrec, copii fiind, sub aripa părinților bătrîni ! Familia omului e trecătoare ca ziua ; suflarea lui Dumnezeu o împrăștie ca fumul. Abia apucă fiul să-și cunoască părintele, părintele pe fiu, fratele pe soră, sora pe frate ! Stejarul vede ghinda încolțind în juru-i ; nu tot astfel copiii oamenilor !

Sosind la B., am poruncit vizitiului să mă ducă la mănăstire ; am cerut să vorbesc cu soră-mea. Mi s-a spus că nu primește pe nimeni. I-am scris : mi-a răspuns că, gata să-și închine Domnului viața, nu i se îngăduie a se mai gîndi la cele lumești ; că, dacă o iubesc, să mă feresc a o împovăra cu durerile mele. Adăugă : «Cu toate astea, dacă ai venit spre a fi de față la jurămîntul meu, binevoiește a ține locul tatei : acest rol e singurul vrednic de curajul tău, singurul care s-ar potrivi cu prietenia noastră și cu tihna mea».

Reaua hotărîre pe care Amélie o împotrivea prieteniei mele înfocate m-a emoționat peste fire. Mai întîi era cît pe ce să fac calea-întoarsă ; pe urmă am dat să rămîn, numai spre a zădărnici jertfa. Iadul mă stîrnise de-mi veni ideea să mă înjunghii în biserică și să însoțesc cu ultimele mele suspine jurămîntul care-mi răpea sora. Starețul mănăstirii mă înștiințase că în altar se așezase o bancă și mă poftea la ceremonia care urma să aibă loc chiar a doua zi.

În zori, am auzit primul dangăt de clopot... Pe la ceasurile zece, într-un fel de agonie, m-am tîrît pînă la mănăstire. Nimic nu ți se mai pare tragic după ce ai luat parte la un asemenea spectacol ; nimic nu ți se mai pare dureros dacă i-ai supraviețuit.

Mulțime de lume umplusе biserica. Mă văd condus la banca din altar ; cad în genunchi aproape fără a ști unde mă aflu, nici ce am de gînd. Preotul aștepta în altar ; deodată, misterioasa zăbrea se dă în lături și Amélie pășește, încărcată de toate gătelile din lume. Era atît de frumoasă, avea un chip atît de dumnezeiesc, încît s-a stîrnit un freamăt de mirare și de admirație. Învins de luminoasa durere a sfintei, covîrșit de măreția credinței, toate planurile mele violente se spulberaseră ; puterile m-au părăsit ; părea că un braț atotputernic mă încleștase, și, în loc de blesteme

și de amenințări, n-am găsit în inimă decît dragoste adîncă și gemete de smerenie.

Amélie intră sub un baldachin. Slujba începu la lumina făcliilor, printre florile și miresmele care aveau să facă plăcută jertfa. După ce binecuvîntă pîinea și vinul, preotul își scoase odăjdiile, rămînînd într-o tunică de in, se urcă în amvon și, într-o predică simplă și mișcătoare, înfățișă fericirea fecioarei care se dăruiește Mîntuitorului. Cînd rosti cuvintele : «Ea a aparut ca tămîia care se mistuie în foc», o pace adîncă și miresme divine părură a se răspîndi printre credincioși ; te simțeai adăpostit ca sub aripile porumbelului mistic și te așteptai să vezi îngerii pogorînd în altar și înălțîndu-se iarăși la cer cu parfumuri și cununi.

Preotul își sfîrșește predica, își pune din nou odăjdiile, continuă jertfa. Amélie, sprijinită de două maici tinere, îngenunche pe ultima treaptă a altarului. Atunci, cineva vine să mă caute, ca să îndeplinesc datoria de părinte. La auzul pașilor mei șovăielnici în altar, Amélie e gata să cadă. Sînt condus în fața preotului, căruia trebuie să-i înmînez foarfecii. În clipa aceasta mă simt din nou cuprins de mînie ; sînt gata să răbufnesc cînd Amélie, venindu-și în fire, îmi aruncă o privire atît de plină de mustrare și de durere, încît rămîn încremenit. Credința învinge. Soră-mea se folosește de tulburarea care mă cuprinsese ; nu pregetă și întinde capul. Părul ei minunat cade din toate părțile sub tăișul sfințit ; o rochie lungă de etamină înlocuiește gătelile lumești, fără a o face mai puțin atrăgătoare ; grijile care-i brăzdează fruntea se ascund sub o legătură de in și vălul misterios, îndoit simbol al feciorici și al religiei, îi acoperă creștetul fără păr. Niciodată n-o văzusem atît de frumoasă. Privirea pocăitei sta ațintită asupra nimicurilor lumești, dar sufletul ei era în ceruri.

Dar Amélie nu-și rostise încă jurămîntul și, ca să fie moartă pentru lume, trebuia să treacă prin mormînt. Sora mea se culcă pe marmură ; peste ea se întinde un lințoliu ; patru făclii ard în cele patru colțuri. Preotul, cu etola în jurul gîtului, cu cartea de rugăciuni în mînă, începe Slujba morților; tinere fecioare o continuă. O, bucurii ale religiei,

cît de mari sînteți, dar cît de cumplite ! Fusesem constrîns să îngenunchez lîngă acest ceremonial lugubru. Deodată, un murmur nelămurit iese de sub linţoliu ; mă aplec şi aceste cuvinte înspăimîntătoare, pe care numai eu le-am deslușit, îmi lovesc auzul : «Dumnezeule îndurător, fă să nu mă mai ridic niciodată din culcușul meu de moarte şi fericește cu binefacerile tale un frate care nu a împărtășit vinovata mea patimă !»

La vorbele astea ce scăpaseră din sicriu, cumplitul adevăr mă luminează ; mintea mi se tulbură ; mă prăbușesc pe giulgiul morții, îmi strîng în brațe sora ; strig : «Neprihănită mireasă a lui Cristos, primește ultima-mi îmbrățișare printre ghețurile morții şi genunile veşniciei care acum te şi despart de fratele tău !»

Mişcarea, strigătul, lacrimile tulburară slujba ; preotul se oprește, călugărițele închid zăbreaua, mulțimea se neliniștește şi se înghesuie spre altar ; îmi pierd cunoştința şi sînt luat de acolo. N-am fost deloc recunoscător celor care m-au readus la viață ! Venindu-mi în simțiri, am aflat că jertfa se încheiase şi că soră-mea fusese cuprinsă de niște friguri cu fierbințeli. Îmi trimetea rugăminte să nu caut a o vedea. O, viață nenorocită ! sora se teme să stea de vorbă cu fratele ei, fratele se teme să spună ceva surorii ! Am plecat de la mănăstire ca din locul de ispăşire unde în para flăcărilor ne pregătim pentru viața în ceruri, unde, ca şi în iad, am pierdut totul afară de nădejde.

Împotriva unei nenorociri personale poți găsi puteri sufletești, dar cînd, fără voie, pricinuiești nenorocirea altuia, aceasta este de neîndurat. Cunoscînd acum suferințele surorii mele, îmi închipuiam cît îndurase. Astfel îmi puteam lămuri multe lucruri care mi se păruseră de neînțeles : amestecul de bucurie şi de tristețe pe care-l observasem la Amélie în clipa cînd plecam în călătoriile mele, străduința ei de a mă evita la înapoiere, şi, în acelaşi timp, slăbiciunea care multă vreme o oprise a se călugări ; fără îndoială că nefericita copilă se amăgise că se va vindeca ! Gîndul ei de a părăsi viața lumească, faptul că fusese scutită a mai face ascultare, că renunțase la avere în folosul meu dăduseră naştere acelei corespondențe tainice care mă înşelase.

O, prieteni, am avut prilejul să aflu ce înseamnă să verşi lacrimi pentru o durere nicidecum închipuită! Patimile mele, multă vreme nehotărîte, au tăbărît cu furie asupra acestei prăzi dintîi. Ba chiar simţeam un fel de satisfacţie neaşteptată în plinătatea durerii mele şi băgai de seamă, cu un tainic fior de bucurie, că suferinţa nu este o boală trecătoare ca plăcerea.

Voiesem să-mi încheie viaţa fără a mai aştepta porunca Atotputernicului; iată o mare fărădelege: Dumnezeu mi-o scoase în cale pe Amélie ca să mă mîntuie şi, în acelaşi timp, să mă pedepsească. Iată cum orice gînd vinovat, orice faptă rea duce la tulburări şi la nenorociri. Amélie mă ruga să trăiesc şi eu, unul, dator eram faţă de ea să nu-i înteţesc suferinţa. De altminteri, ciudat! de cînd eram cu adevărat nefericit, nu mai aveam dorinţa să mor. Suferinţa devenise pentru mine o ocupaţie de toată clipa: atît de plină de plictis şi de jale mi-era inima.

Iată de ce, pe neaşteptate, mi-am schimbat gîndul, am hotărît să părăsesc Europa şi să trec în America.

Chiar în timpul acela, în portul B. se echipa o flotă cu destinaţia Louisiana; am vorbit cu unul dintre căpitanii de vas; i-am împărtăşit şi Améliei planul meu şi m-am pregătit de plecare.

Soră-mea văzuse moartea cu ochii; dar Dumnezeu, care îi hărăzise cea dintîi cunună a fecioriei, n-a vrut s-o cheme atît de curînd la el; i-a fost dat să fie supusă şi altor încercări. Pornind pentru a doua oară pe greul drum al vieţii, eroina, purtîndu-şi crucea, păşea curajos, sfidînd durerile, nemaivăzînd decît triumful în luptă, iar în cea mai mare durere slava cea mai mare.

Ca să vînd, în folosul fratelui meu, puţinele bunuri pe care le mai aveam, apoi din pricina îndelungii pregătiri a convoiului ca şi a vîntului neprielnic, a trebuit să mai zăbovesc mult în port. În fiece dimineaţă mă duceam să aflu veşti despre Amélie şi întotdeauna mă întorceam cu noi pricini de a o admira şi de a o deplînge.

Rătăceam neîncetat prin jurul mănăstirii construite pe malul mării. Adesea zăream, la o ferestruie zăbrelită, care da pe o plajă pustie, o călugăriţă ce stătea gînditoare;

privea visător la fața oceanului, la vreo corabie ce naviga în zare. De mai multe ori, în razele lunii, am revăzut-o îndărătul zăbrelelor aceleiași ferestruici ; sta cu ochii spre mare, luminată de astrul nopții și părînd a asculta mugetul valurilor care se sfărîmau trist pe malul pustiu.

Parcă aud și acum clopotul care, noaptea, chema călugărițele la priveghiuri și la rugăciuni. În vreme ce clopotele dăngăneau rar și fecioarele pășeau mute spre altarul Atotputernicului, alergam spre mănăstire ; acolo, singur la picioarele zidurilor, ascultam într-o sfîntă adorație ultimele răsunete ale cîntărilor care, pe sub bolțile sfîntului lăcaș, însoțeau murmurul slab al valurilor.

Nu știu de ce, dar toate acestea, în loc să-mi întrețină durerea, dimpotrivă, mi-o alinau. Lacrimile mele nu mai erau atît de amare cînd cădeau pe stînci, în bătaia vîntului. Însăși durerea mea, prin natura ei deosebită, purta într-însa un fel de leac ; ceea ce nu este obișnuit îți face plăcere, chiar dacă-i vorba de o nenorocire. Începusem a nădăjdui că, la rîndul ei, soră-mea va fi mai puțin nefericită.

O scrisoare pe care mi-a trimis-o înaintea plecării mele păru a mă întări în această nădejde. Cu duioșie, Amélie se plîngea de durerea mea și mă asigura că și ea, cu timpul, va suferi tot mai puțin. «Nu am pierdut nădejdea în fericire, îmi scria. Chiar lipsa de măsură în jertfă, acum, cînd ea s-a săvîrșit, îmi liniștește întrucîtva inima. Smerenia surorilor, nevinovăția legămîntului ce l-au făcut, traiul lor neprihănit, toate acestea sînt ca un balsam pentru zilele mele. Cînd aud vuietul furtunii și cînd pasărea mării vine de-mi zburătăcește la geam, eu, biată porumbiță a cerului, mă gîndesc la fericirea de a avea adăpost împotriva vijeliei. Mă aflu pe muntele sfînt, pe piscul înalt de unde se aud ultimele zvonuri ale lumii și cele dintîi armonii ale cerului ; aici, credința amăgește blînd o fire simțitoare ; ea preface iubirea cea mai nestăpînită într-un fel de fierbinte neprihănire ce unește îndrăgostita cu fecioara ; ea înnobilează suspinele, nemurește flacăra cea nepieritoare, dumnezeiește adaugă tihna și nevinovăția la rămășițele de tulburări și voluptăți din-

într-o inimă care vrea să se odihnească și dintr-o viață care părăsește trupul.»

Nu știu ce gînduri are Cel-de-Sus cu mine și dacă nu a vrut să-mi dea de veste că pretutindeni pașii mei vor fi însoțiți de furtuni. Flota primise ordin de plecare; în amurg, mai multe vase ridicaseră ancora; eu făcusem astfel ca ultima noapte s-o petrec pe uscat, încît să-i pot scrie Amélici o scrisoare de rămas-bun. Către miezul nopții, în vreme ce scriam udînd hîrtia cu lacrimi, vuietul vîntului îmi lovește auzul. Ascult și, în toiul vijeliei, deslușesc loviturile tunului de alarmă, însoțite de dangătul clopotului de la mănăstire. Dau fuga la mal, unde nu era nici urmă de om și unde nu se auzea decît mugetul valurilor. Mă așed pe o stîncă. De o parte, cît vezi cu ochii, valuri argintii; de alta, zidurile triste ale mănăstirii care se înalță, nedeslușit, pînă la cer. O luminiță apăru la fereastra zăbrelită. Oare tu erai, o, scumpă Amélie, cea care, îngenunchiată în fața crucifixului, te rugai Dumnezeului furtunilor să-l ocrotească pe nefericitul tău frate? Pe mare, vijelie; în singurătatea ta, pace; oameni fărîmați de stîncile submarine în pragul adăpostului pe care nimic nu-l poate tulbura; necuprinsul ce se întinde dincolo de pereții unei chilii, felinarele ce se leagănă pe vase, farul neclintit al mănăstirii, soarta cea nesigură a navigatorului, vestala care cunoaște într-o singură zi toate zilele ce vor veni ale vieții sale; apoi, un suflet ca al tău, o, Amélie, vijelios ca oceanul; un naufragiu mai înspăimîntător decît cel al corăbierului: acest tablou îl păstrez pînă astăzi adînc întipărit în amintire. Soare al unui alt cer, acum martor al lacrimilor mele, ecouri ale țărmului american ce răsunați de suspinele lui René, a doua zi după acea noapte cumplită, cum stam rezemat de teuga vasului, am privit depărtîndu-se pentru totdeauna coastele țării mele! M-am uitat îndelung cum, pe mal, copacii din patrie se legănau în urma mea și acoperișurile mănăstirii se uneau încet cu zarea."

Sfîrșind să povestească, René scoase din sîn o hîrtie pe care o înmînă părintelui Souël, apoi, aruncîndu-se în brațele lui Șactas și înăbușindu-și suspinele, așteptă ca misionarul să citească scrisoarea pe care i-o dăduse.

Era scrisă de stareța mănăstirii din X. Cuprindea istoria ultimelor clipe ale maicii Amélie din ordinul Mizericordiei, săvîrșită din viață în urma rîvnei și a dragostei de care dăduse dovadă îngrijindu-și surorile lovite de o boală contagioasă. Toată comunitatea era nemîngîiată și își amintea de Amélie ca de o sfîntă. Stareța adăuga că, de treizeci de ani de cînd păstorea așezarea, nu întîlnise niciodată călugăriță cu o fire atît de blîndă și de statornică, nici atît de mulțumită a fi părăsit zarva lumii.

Șantas îl strîngea în brațe pe René; bătrînul plîngea. „Copile, spuse către fiul său, îmi pare rău că părintele Aubry nu este aici; el avea harul unui fel de liniști sufletești ce potolea furtunile, deși nu era totuși străină de ele: era ca luna pe o noapte vijelioasă. Norii călători nu o pot tîrî cu ei; pură și neclintită, plutește în liniște deasupra lor. Vai, pe mine toate mă tulbură și mă descumpănesc!"

Pînă atunci, părintele Souël, fără a scoate măcar o vorbă, ascultase cu un aer aspru povestea lui René. Inima sa ascundea multă milostenie, dar chipul său arăta o fire neînduplecată; emoția sașemului îl făcu să rupă tăcerea:

„Nimic, spuse el către fratele Améliei, nimic în istoria ta nu merită mila care ți se arată acum. Văd un tînăr cu capul plin de himere, căruia nimic nu-i e pe plac și care s-a sustras de la datoriile către societate, pentru a se cufunda în visări zadarnice. Să nu crezi, domnule, că ești superior pentru că privești lumea cu ochi răi. Numai cei cu vederea scurtă urăsc oamenii și viața. Cată să privești ceva mai departe și te vei convinge îndată că toate suferințele de care te plîngi sînt curate nimicuri. Dar ce rușine să nu te poți gîndi la singura durere adevărată a vieții tale, fără a fi nevoit să roșești! Toată neprihănirea, toată virtutea, toată religia, toate cununile unei sfinte nu te pot ajuta să înduri nici măcar ideea durerilor tale. Sora ta și-a ispășit greșeala; dar, dacă mi-e îngăduit să-mi spun pe față gîndul, tare mă tem că înfricoșătoarea dreptate a vrut ca o mărturisire ieșită din mormînt să tulbure, la rîndu-i, și sufletul tău. De ce umblai singur în adîncuri de păduri, irosindu-ți zilele și uitînd de toate datoriile? Dar și sfinții, îmi vei răspunde, au trăit în

pustietăți. Ei însă s-au dus să plîngă și foloseau timpul ca să-și potolească patimile, în vreme ce tu îl irosești ca să ți le ațiți. Tinere necugetat, care ai crezut că omul își ajunge sieși, află că singurătatea e rea pentru cel ce nu trăiește cu Dumnezeu în inimă ; ce-i drept, ea întărește puterea sufletului, dar în același timp îl lipsește de orice prilej de a se încerca. Oricine e dăruit cu puteri, dator e să le închine spre folosul semenilor săi : dacă nu face astfel, mai întîi e pedepsit cu o neliniște tainică, iar mai curînd sau mai tîrziu cerul îl lovește cu o cumplită osîndă."

Tulburat de aceste cuvinte, René își ridică umilit capul dintre brațele lui Șactas. Saşemul orb începu a surîde și acest surîs de pe buze, care nu răspundea celui din ochi, avea ceva tainic și divin. „Fiule, spuse bătrînul care o iubise pe Atala, cu asprime ne vorbește el ; îl dojenește și pe cel în vîrstă, și pe cel tînăr, și bine face. Da, trebuie să renunți la traiul ăsta neobișnuit și plin de supărări, omul nu poate fi fericit decît umblînd pe drumul tuturor.

Într-o zi, Meşasbeul, care mai curgea aproape de izvorul său, se sătură să fie doar un pîrîiaș limpede. Ceru zăpadă munților, ceru apă torentelor, ceru ploi furtunilor, ieși din albia sa și pustii încîntătoarele sale păduri. Pîrîul cel trufaș se făcea la început cu puterea lui ; dar, văzînd că în calea sa totul se pustiise, că-și rostogolea apele în singurătate, că valurile sale erau veșnic tulburi, îi păru rău după umila albie pe care i-o hărăzise firea, după păsările, florile, copacii și piraiele care cîndva îl însoțeau cu modestie pe calea lui pașnică."

Șactas tăcu și se auzi glasul unui flamingo care, ascuns în trestiile Meşasbeului, vestea că pe la amiezi se va dezlănțui o furtună. Cei trei prieteni porniră din nou la drum, spre colibele lor : René mergea tăcut între misionarul ce se ruga lui Dumnezeu și saşemul orb care-și dibuia calea. Se spune că la stăruințele celor doi bătrîni, s-a întors la soața lui, dar nu a aflat fericire. A pierit curînd, dimpreună cu Șactas și cu părintele Souël, în Louisiana, cînd francezii și nacezii s-au măcelărit. Se mai vede și astăzi stînca unde obișnuia să se așeze pe înserat.

AVENTURILE ULTIMULUI ABENCERAJ

CUVÎNT ÎNAINTE

Am scris *Aventurile ultimului abencerai* acum aproape douăzeci de ani : felul în care i-am înfățișat pe spanioli explică îndeajuns de ce nuvela nu s-a putut tipări în vremea guvernului imperial. Rezistența pe care spaniolii, popor dezarmat, au opus-o lui Bonaparte, acestui cuceritor care învinsese cele mai brave oștiri din Europa, stîrnise atunci entuziasmul tuturor inimilor simțitoare la un devotament fără margini și la un sacrificiu nobil. Ruinele Saragosei mai fumegau încă și cenzura n-ar fi îngăduit elogii în care ar fi întrezărit, și nu fără temei, un tainic interes față de victime. Descrierea vechilor datini ale Europei, amintirea atît a unor vremi glorioase cît și a curții unuia dintre cei mai străluciți monarhi ai noștri n-au fost, nici ele, pe placul cenzurii care, de altminteri, începuse a regreta că-mi îngăduise de atîtea ori să scriu despre vechea monarhie și despre credința strămoșilor noștri : morții pe care neîncetat îi evocam te duc cu gîndul la cei vii.

În asemenea descrieri, se obișnuiește ades a se introduce un personaj diform în scopul de a lumina mai bine frumusețea altora : în această nuvelă am vrut să înfățișez trei oameni cu caractere deopotrivă de nobile, dar care trăiesc în mijlocul naturii și păstrează datinile, ba chiar și prejudecățile țării lor. Caracterul femeii, de asemenea, e zugrăvit în aceleași proporții. Trebuie măcar

ca lumea himerelor, cînd îi păşim pragul, să ne despăgubească de cea reală.

Veţi observa lesne că nuvela aceasta reprezintă lucrarea unui om care însuşi a simţit durerea surghiunului şi a cărui inimă aparţine deplin patriei sale.

Descrierea Granadei şi a Alhambrei, ca şi a moscheii transformate în biserică — şi care e chiar catedrala din Cordoba — am făcut-o, ca să spun aşa, chiar la faţa locurilor. Aceste tablouri sînt, aşadar, un fel de adaos la pasajul de mai jos, din *Itinerar:*

„De la Cadiz am plecat la Cordoba; am admirat moscheea care, astăzi, slujeşte drept catedrală a oraşului. Am străbătut vechea Betica, pe care poeţii o cîntaseră ca ţara fericirii. Am ajuns pînă la Andujar, apoi am făcut calea întoarsă pentru a vedea Granada. Alhambra mi s-a părut vrednică a fi privită chiar după templele Greciei. Valea Granadei e încîntătoare şi seamănă mult cu aceea a Spartei: nu-i de mirare că maurii regretă o ţară ca aceasta." (*Itinerar*, partea a VII-a şi ultima.)

În nuvelă se fac dese aluzii la istoria triburilor de zegri şi abenceraji: istoria lor e atît de cunoscută încît mi s-a părut de prisos să o rezum în acest *Cuvînt înainte*. De altminteri, nuvela conţine detaliile necesare pentru înţelegerea textului.

Cînd Boabdil, ultimul rege al Granadei, fu nevoit să părăsească regatul strămoșilor săi, poposi o clipă pe creasta muntelui Padul. De pe acea înălțime se vedea marea, pe care nefericitul monarh avea s-o străbată ca să ajungă în Africa ; se mai zăreau Granada, Vega și Xenilul la marginea căruia se ridicau corturile lui Ferdinand și ale Isabelei. Privind acele plaiuri frumoase și chiparoșii care, din loc în loc, mai însemnau mormintele musulmanilor, lui Boabdil îi dădură lacrimile. Sultana Aișa, mamă-sa, ce-l însoțea în surghiun dimpreună cu căpeteniile care odinioară îi alcătuiau curtea spuse : „Plîngi acum ca o femeie după regatul pe care nu l-ai știut apăra ca un bărbat !“ Apoi se coborîră de pe munte și Granada pieri pentru totdeauna din ochii lor.

Maurii din Spania, care împărtășiră soarta regelui lor, se răspîndiră prin Africa. Triburile de zegri și de gomeli se așezară în regatul din Fez, de unde își trăgeau obîrșia. Vanegii și alabezii s-au oprit pe coastă, de la Oran pînă la Alger ; în sfîrșit, abencerajii se statorniciră în împrejurimile Tunisului. Acolo, nu departe de ruinele Cartaginei, au alcătuit o așezare care, pînă în zilele noastre, se remarcă prin distincția moravurilor și blîndețea legilor.

Aceste familii au adus în noua lor patrie amintirea patriei pierdute. Continuau să poarte în suflet *raiul din Granada ;* mamele rosteau numele lui pruncilor pe care-i mai alăptau la sîn. Îi legănau îngînîndu-le cîntecele zegrilor și ale abencerajilor. Tot la cinci zile se rugau în moschei, îndreptîndu-și fața către Granada.[1] Îl implorau

[1] În realitate, *Coranul* cerea musulmanului să se închine de cinci ori pe zi, cu fața îndreptată către Mecca. (Nota ediției franceze.)

pe Allah să le redea aleșilor săi acel pămînt ca un rai. Zadarnic țara lotofagilor îi îmbia pe fugari cu roadele, apele, verdeața și soarele ei stăluciтor: departe de *Turnurile irmizii,*[1] pentru ei nu puteau fi nici fructe gustoase, nici izvoare limpezi, nici vegetație umbroasă, nici soare vrednic să-l privești. Dacă arătai vreunui izgonit plaiurile din Bagrada, clătina din cap și ofta cu jale: „Granada!"

Mai ales abencerajii păstrau patriei lor amintirea cea mai duioasă și mai statornică. Părăsiseră cu ucigătoare dureре meleagurile glorioase și ținuturii pe care de atîtea ori răsunase strigătul lor de luptă: „Onoare și dragoste". Nemaiavînd cu cine lupta în pustietate, nemaiavînd ce face cu coifurile lor într-o așezare de plugari, începură a se îndeletnici cu cercetarea buruienilor de leac, ocupație pe care arabii o cinstesc deopotrivă cu cea a armelor. Și astfel, neamul acesta de războinici, care înainte vreme vărsa sînge, se îndeletnicea acum cu tămăduirea rănilor. În privința asta, dovedeau că păstraseră ceva din datinile străbune, căci adesea, înșiși cavalerii lor oblojiseră rănile vrăjmașilor înfrînți.

Bordeiul acestei familii, care înainte vreme locuise în palate, nu se afla în sătucul celorlalți refugiați, la poalele muntelui Mamelifa, ci printre ruinele Cartaginei, la malul mării, chiar pe locul unde sfîntul Ludovic murise de ciumă și unde astăzi se află o sihăstrie mahomedană. Pe pereții bordeiului atîrnau scuturi făcute din piei de leu, avînd imprimate, pe un fond ceruliu, două chipuri de sălbatici care, cu măciuca, fărîmau o cetate. În jurul acestui desen sta scris: *Nimica toată!*, herbul și deviza abencerajilor. Lănci împodobite cu steguleție albe și albastre[2] burnuzuri, pelerine vărgate, de atlaz, stăteau rînduite lîngă scuturi și străluceau printre spade și pumnale. Ici și colo mai atîrnau mănuși ghintuite, zăbale bătute în nestemate, scări de șa lucrate în argint, săbii lungi cu teci brodate de mîinile unor prințese și pinteni de aur pe care o Isolda, o Genièvre sau o Oriane îi încălțărămaseră cîndva la cizmele unor viteji cavaleri.

[1] Turnurile palatului din Granada. (N.a.).
[2] Culorile preferate de abencerajі. (Nota ediției franceze.)

Pe mese, pe sub aceste trofee de război, stăteau rînduite trofeele vieții pașnice; plante de leac, culese pe crestele Atlasului și în pustiul Sahara; cîteva fuseseră aduse de pe șesul Granadei. Unele bune a potoli suferințele trupului, altele cu putere și asupra durerilor sufletești. La abenceraji aveau căutare mai ales cele care alinau zadarnicele păreri de rău, care goneau iluziile deșarte și speranțele de fericire ce neîncetat renășteau, spre a se spulbera apoi. Din păcate, buruienile de leac aveau efecte opuse și adeseori mireasma unei flori din patrie era ca un fel de otravă pentru ilustrii surghiuniți.

Trecuseră douăzeci și patru de ani de la căderea Granadei. În acest scurt răstimp, paisprezece abenceraji se prăpădiseră din pricina climei cu care nu se deprinseseră sau a accidentelor unei vieți rătăcitoare, dar mai ales de aleanul care suge cu încetul vlaga din om. Un singur urmaș mai întrupa nădejdile acestei vestite familii. Se numea Aben-Hamet, ca și acel abenceraj care fusese învinuit de zegri că ar fi sedus-o pe sultana Alfaima. Aben-Hamet era chipeș, viteaz, curtenitor, mărinimos ca și strămoșii săi; în același timp, avea acea blîndă strălucire și acea ușoară expresie de tristețe pe care o lasă nenorocirea bărbătește îndurată. Nu împlinise douăzeci și doi de ani cînd își pierduse tatăl; hotărî atunci să pornească în pelerinaj în țara strămoșilor săi, ca să-și împlinească un dor al inimii și un plan pe care-l ascunsese cu grijă mamei sale.

Se îmbarcă în schela de la Tunis; un vînt prielnic îl mînă spre coasta Spaniei, unde cobori de pe vas și porni îndată spre Granada; se dădea drept un vraci arab care culegea plante printre stîncile din Sierra-Nevada. Un catîr blînd îl purta fără grabă spre locurile pe unde, odinioară, abencerajii zburau călări pe cai înspumați; călăuza mergea înaintea lui, mînînd alți doi catîri gătiți cu zurgălăi și canafuri multicolore de lînă. Aben-Hamet străbătu pîrloagele și pădurile de palmieri din regatul Murcia: văzînd cît de bătrîni erau palmierii, își zise că trebuie să fi fost plantați de către strămoșii săi și inima i se strînse de durere. Într-un loc se înălța un turn în care, pe vremea războaielor maurilor împotriva creștinilor, veghea un ostaș; în alt loc zări niște ruine care, după arhitectura lor, păreau a fi maure — alt prilej de durere pentru el!

Descălecă și, sub cuvînt că vrea să culeagă plante, se ascunse o clipă printre ruine pentru a putea plînge în voie. Porni după aceea din nou la drum, visînd în clinchetul tălăngilor caravanei și în cîntecul monoton al călăuzei, care nu-și întrerupea nesfîrșita-i litanie decît pentru a-și îndemna catîrii, fie cu vorbe bune ca *mîndri* și *voinici*, fie cu ocări ca *leneși* și *îndărătnici*.

Niște turme de oi pe care un păstor le mîna ca pe-o armată, pe cîmpul ars și nelucrat, și cei cîțiva drumeți singuratici, departe de a însufleți privelișteа, o făceau și mai tristă, și mai pustie. Drumeții erau încinși cu spade ; purtau mantii, iar pălăriile lor mari, cu marginile lăsate, le ascundeau pe jumătate fețele. Trecînd pe lîngă Aben-Hamet îi dădeau bineţe, dar, în salutul lor nobil, tînărul nu deslușea decît cuvintele *Dumnezeu*, *stăpîn* și *cavaler*. Seara, la han, abencerajul luă loc printre străini, fără a fi stingherit cu vreo întrebare nelalocul ei. Nimeni nu intră în vorbă cu el, nimeni nu-i ceru nimic ; turbanul, mantia, armele lui nu atraseră atenția nimănui. De vreme ce Allah îngăduise ca maurii din Spania să-și piardă frumoasa lor patrie, Aben-Hamet nu se putea opri să-i stimeze pe gravii ei cuceritori.

Emoții încă și mai vii îl așteptau pe abencerаj la capătul călătoriei. Granada s-a clădit la poalele Sierrei-Nevada, pe două dealuri înalte, despărțite de o vale adîncă. Casele, așezate pe costișe, în adînciturile văii, dau orașului înfățișarea unei granate întredeschise, de unde i se trage și numele. Două rîuri, Xenilul și Duero, unul avînd aur în nisipul său, iar celălalt argint, udă poalele dealurilor, apoi se împreună, șerpuind peste un șes încîntător, numit Vega. Acest șes, deasupra căruia s-a durat Granada, e acoperit de vii, de rodii, smochini, duzi, portocali și împresurat de munți admirabili ca siluetă și colorit. Un cer fermecător, un aer curat și plăcut îți umplu inima cu o tainică tristeţe de care călătorul, chiar numai în trecere pe acolo, cu greu se poate feri. Simți că prin aceste locuri pasiunea dragostei ar fi înăbușit degrabă pe cea a eroismului dacă dragostea, pentru a fi adevărată, n-ar trebui să se însoțească întotdeauna cu gloria.

Cînd Aben-Hamet zări acoperișurile celor dintîi clădiri ale Granadei, inima începu a-i zvîcni în piept cu atîta

putere, încît fu nevoit să-şi oprească în loc catîrul. Îşi încrucişă braţele la piept şi, neputînd să-şi ia ochii de la sfîntul oraş, rămase fără grai şi încremenit. Se opri şi călăuza care, fiindcă spaniolii înţeleg lesne orice sentiment înalt, păru mişcată şi ghici că maurul îşi revedea fosta lui patrie. În cele din urmă, abencerajul rupse tăcerea.

— Călăuză, strigă el, fii fericită ! nu-mi ascunde adevărul, căci în ziua cînd ai venit pe lume marea era liniştită şi era lună nouă. Ce sînt turnurile acelea care strălucesc ca stelele deasupra unui codru verde ?

— Acolo-i Alhambra, răspunse călăuza.

— Dar palatul acela, de pe dealul de alături ? întrebă Aben-Hamet.

— Generaliful, răspunse spaniolul. Palatul are nişte grădini de mirt unde, după cum se spune, abencerajul a fost zărit împreună cu sultana Alfaima. Ceva mai încolo se zăreşte Albaicynul, iar mai aproape de noi *Turnurile irmizii.*

Fiece cuvînt al călăuzei parcă sfîşia inima abencerajului. Dureros lucru să te ajuţi de nişte străini spre a cunoaşte monumentele strămoşilor şi să asculţi un glas nepăsător istorisind trecutul neamului tău şi al prietenilor tăi ! Punînd capăt gîndurilor lui Aben-Hamet, călăuza strigă :

— La drum, seniore maur, la drum, aşa voit-a Dumnezeu ! Sus inima ! Francisc Întîiul nu-i oare, astăzi, prizonier în Madridul nostru ? Facă-se voia Domnului.

Îşi scoase pălăria, îşi făcu o cruce mare şi-şi lovi catîrul. Abencerajul, îndemnîndu-şi şi el dobitocul, rosti : „Aşa a fost scris“ [1] ; apoi coborîră spre Granada.

Trecură pe lîngă un frasin bătrîn, vestit de pe timpul luptelor dintre Musa şi marele-maestru de Calatrava, sub domnia ultimului rege al Granadei. Străbătură bulevardul Alameida şi intrară în oraş pe poarta Elvira. Parcurseră Rambla şi curînd ajunseră într-o piaţă împrejmuită din toate părţile de case în stil maur. În piaţă se afla un han pentru maurii din Africa, pe care negoţul cu mătă-

[1] Expresie frecventă în vorbirea musulmanilor, pe care o folosesc în cele mai multe dintre împrejurările vieţii. (N.a.)

suri de Vega îi aducea în număr mare la Granada. Într-acolo îl îndrumă călăuza pe Aben-Hamet.

Abencerajul era prea tulburat pentru a se putea bucura de odihnă în noua sa locuință ; patria îl neliniștea. Neputîndu-se împotrivi simțămintelor care-i tulburau inima, ieși în toiul nopții pentru a se preumbla pe străzile Granadei. Cu ochii sau cu mîinile se străduia să recunoască monumentele de care, de-atîtea ori, îi vorbiseră bătrînii. Poate că acea clădire înaltă, ale cărei ziduri abia se deslușeau în beznă, fusese cîndva locuința abencerajilor ; poate că în această piață pustie se dădeau acele serbări care ridicau în slăvi gloria Granadei. Pe-aici treceau călăreții strălucitor înveșmîntați în brocart, pe dincolo înaintau caleștile încărcate de blazoane și de flori, balaurii care zvîrleau foc și ascundeau în burțile lor războinici vestiți ; iscusite născociri ale plăcerii și ale galanteriei.

Dar, vai ! în locul sunetelor de flaut și de surle și al cîntecelor de dragoste, o tăcere adîncă domnea în jurul lui Aben-Hamet. Orașul tăcut își schimbase locuitorii, și învingătorii se odihneau în așternuturile celor învinși. „Mîndrii spanioli, strigă cuprins de indignare tînărul maur, dorm în casele din care i-au gonit pe strămoșii mei ! Iar eu, abencerai, stau de veghe necunoscut, singur, părăsit, la poarta palatului părinților mei !“

Pe Aben-Hamet îl purtă gîndul spre ursita omului, spre nestatornicia norocului, spre prăbușirea împărățiilor, în cele din urmă spre Granada, pe care dușmanii tăbăriseră fără veste, în toiul unor petreceri, înlocuind pe neașteptate cu lanțuri ghirlandele de flori ; i se părea că vede aievea cum locuitorii își părăsesc căminele, înveșmîntați de sărbătoare, ca și invitații care, cu gătelile în dezordine, fug de la ospăț goniți de vipia unui incendiu.

Toate aceste imagini, toate aceste gînduri se învălmășeau în inima lui Aben-Hamet ; plin de durere și de amărăciune, chibzuia mai ales să ducă la bun sfîrșit planul cu care venise la Granada : nici nu băgă de seamă că se crăpa de ziuă. Abencerajul se rătăcise : se afla departe de han, într-o margine depărtată a orașului. Totul dormea ; nici un zgomot nu tulbura liniștea străzilor ; ușile și ferestrele caselor erau închise ; numai cîntatul cocoșu-

lui vestea, în locuința omului sărac, ceasul cînd truda și osteneala aveau să înceapă din nou.

După ce umblă îndelung fără a izbuti să regăsească drumul, Aben-Hamet auzi o ușă deschizîndu-se. Văzu ieșind o femeie tînără, îmbrăcată aproape ca una dintre acele regine gotice sculptate pe monumentele vechilor noastre mănăstiri. Un corsaj negru, garnisit cu diamante întunecate, îi strîngea mijlocul mlădios; fusta scurtă, strîmtă și fără cute dezvăluia o gambă fină și o gleznă încîntătoare; o mantilă, tot neagră, îi acoperea capul; cu mîna stîngă își ținea faldurile, încrucișate și închise ca un văl pe sub bărbie, încît din toată fața nu i se zăreau decît ochii mari și gura trandafirie. Alături, o însoțitoare: înainte-i, un paj ducea o carte de rugăciuni; doi servitori, purtînd blazonul ei, o urmau la oarecare distanță pe frumoasa necunoscută: se ducea la slujba de dimineață, la care o chema clopotul unei mănăstiri din apropiere.

Lui Aben-Hamet i se păru că-l vede pe îngerul Israfil sau pe cea mai tînără dintre hurii. Spaniola, nu mai puțin surprinsă, îl privea pe abenceraj, căruia turbanul, mantia și armele îi înfrumusețau și mai mult nobilul chip. Venindu-și în fire după uluiala din prima clipă, făcu semn străinului să se apropie, cu gingășia și libertatea proprii femeilor din țara sa.

— Seniore maur, îi spuse, pari a fi nou-venit la Granada: nu cumva ai rătăcit drumul?

— Sultană a florilor, răspunse Aben-Hamet, încîntare pentru ochii bărbaților, o, roabă creștină mai frumoasă decît fecioarele din Georgia, ai ghicit! Sînt străin de orașul acesta: rătăcit printre atîtea palate, nu am putut regăsi hanul maurilor. Mahomed să-ți atingă inima și să te răsplătească pentru ospitalitatea ta!

— Maurii sînt vestiți pentru respectul lor față de femei, mai spuse spaniola cu cel mai blînd surîs, numai că eu, una, nici sultană a florilor nu sînt, nici roabă și nici mulțumită a fi recomandată lui Mahomed. Urmează-mă, seniore cavaler, și te voi conduce la hanul maurilor.

Pășind ușor înaintea abencerajului, îl călăuzi pînă la poarta hanului, i-l arătă cu mîna, apoi dispăru după colțul unui palat.

Lesne își pierde omul tihna vieții! Acum, nu numai patria ocupă cu totul inima lui Aben-Hamet: Granada nu-i mai pare pustie, părăsită, văduvă, singuratică; niciodată ea nu a fost mai scumpă inimii sale; cu toate astea, o nouă splendoare îi înfrumusețează ruinele; un alt farmec se adaugă acum amintirii strămoșilor săi. Aben-Hamet a descoperit cimitirul unde odihnesc rămășițele abencerajilor; dar rugîndu-se, dar închinîndu-se, dar vărsînd lacrimi filiale, gîndește că tînăra spaniolă a păsit uneori peste aceste morminte și își zice că strămoșii săi nu sînt chiar atît de nefericiți.

Zadarnic cată a se ocupa numai de pelerinajul în țara strămoșilor săi; zadarnic străbate, în faptul dimineții, malurile Duero-ului și ale Xenilului pentru a culege plante: floarea pe care o caută acum e creștina cea frumoasă. De cîte ori nu s-a străduit, în van, să regăsească palatul celei care-l vrăjise! De cîte ori n-a încercat să străbată din nou drumul pe care-l făcuse însoțit de divina lui călăuză! De cîte ori nu i s-a părut că recunoaște dangătul aceluiași clopot, cîntatul aceluiași cocoș pe care-l auzise nu departe de locuința spaniolei! Tulburat de zgomote înșelătoare, aleargă îndată spre ele, dar palatul cel magic nu se arată vederii sale! Alteori, nu arar, îmbrăcămintea de același fel a femeilor din Granada îi dădea o clipă de speranță: de departe, toate creștinele semănau cu stăpîna inimii sale; de aproape, nici una nu era atît de frumoasă sau de gingașă. Pentru a o regăsi, Aben-Hamet colindase bisericile; pătrunsese chiar pînă la mormîntul lui Ferdinand și al Isabelei, ceea ce era cea mai mare jertfă pe care o adusese vreodată dragostei.

Într-o zi, umbla după ierburi pe valea Duero-ului. În partea dinspre miazăzi, pe costișa smălțată de flori, se aflau zidurile Alhambrei și grădinile Generalife; dealul dinspre miazănoapte era decorat de Albaicyn, de livezi în floare și de peșteri locuite de o semințe numeroasă. La capătul dinspre soare-apune al văii se zăreau turlele Granadei, care se înălțau una lîngă alta în mijlocul stejarilor verzi și al chiparoșilor. La capătul celălalt, către soare-răsare, privirea întîmpina, pe vîrfuri de stînci, mănăstiri, sihăstrii, cîteva ruine ale străvechii Illiberii și, mai

departe, crestele Sierrei-Nevada. Duero își rostogolea apele prin mijlocul văii și înfățișa ochilor, de-a lungul cursului său, mori umbroase, cascade zgomotoase, arcadele ruinate ale unui apeduct roman și rămășițele unui pod de pe vremea maurilor.

Aben-Hamet nu mai era nici destul de nefericit, nici destul de fericit pentru a se bucura de farmecul singurătății : străbătea neatent și nepăsător aceste plaiuri încîntătoare. Tot mergînd la întîmplare, apucă pe o alee cu copaci care se întindea pe dealul Albaicynului. O casă de țară în mijlocul unui crîng se înfățișă curînd privirilor sale : apropindu-se, auzi o voce și sunetul unei ghitare. Între glasul, trăsăturile și privirile unei femei există legături care nu-l înșală niciodată pe bărbatul robit dragostei. „Este huria mea !“ își spune Aben-Hamet ; și ascultă în vreme ce inima bate să-i spargă pieptul ; la auzul cuvîntului „abencerai“, repetat de mai multe ori, inima i se zbate și mai tare. Necunoscuta cînta o romanță castiliană despre istoria abencerajilor și a zegrilor. Aben-Hamet nu-și mai poate stăpîni emoția ; se avîntă printr-un tufiș de mirt și nimerește în mijlocul unei cete de femei tinere care, speriate, fug țipînd. Spaniola care cîntase, și care mai ținea încă ghitara în mîini, strigă : „Seniorul maur !“ Și-și recheamă tovarășele.

— Aleasă a duhurilor, spune abencerajul, te căutam precum arabul caută izvorul în arșița amiezii ; am auzit acordurile ghitarei, îi cîntai pe eroii țării mele, te-am ghicit după frumusețea glasului și-ți depun la picioare inima lui Aben-Hamet.

— Iar eu, răspunde dona Blanca, eu cîntam din nou romanța abencerajilor gîndindu-mă la seniorita ta. De cînd te-am văzut, îmi închipui că acei cavaleri mauri îți semănau.

Fruntea donei Blanca roși ușor cînd rosti vorbele astea. Aben-Hamet era cît pe ce să se arunce la picioarele tinerei creștine, spre a-i mărturisi că este ultimul abencerai ; dar o rămășiță de cumințenie îl reținu ; se temu ca numele său, vestit în Granada, să nu îngrijoreze stăpînirea. Războiul cu maurii abia se sfîrșise și prezența unui abencerai în această clipă ar fi putut inspira spaniolilor temeri îndreptățite. Pe Aben-Hamet nici o primejdie nu-l speria,

dar se înfiora la gîndul de a fi nevoit să se despartă pentru totdeauna de fiica lui don Rodrigo.

Dona Blanca descindea dintr-o familie care-și trăgea obîrșia din Cidul de Bivar și din Ximena, fata contelui Gomez de Gormas. Urmașii învingătorului de la Valencia ajunseseră, din pricina ingratitudinii curții din Castilia, într-o sărăcie extremă ; ba, vreme de cîteva secole s-a zvonit că li se stinsese neamul, atît erau de necunoscuți. Dar, cam pe vremea cuceririi Granadei, un ultim descendent al familiei Bivar, străbunicul donei Blanca, devenise cunoscut, nu atît prin titluri cît prin strălucita sa vitejie. După ce necredincioșii au fost izgoniți, Ferdinand dărui acestui urmaș al Cidului bunurile mai multor familii maure și titlul de duce de Santa-Fé. Proaspătul duce își stabili reședința la Granada și muri încă tînăr, lăsînd un singur fiu, căsătorit, pe don Rodrigo, tatăl donei Blanca.

Dona Theresia de Xeres, soția lui don Rodrigo, dădu naștere unui fiu care, la botez, primi numele de Rodrigo, la fel ca toți străbunii săi, dar căruia i se spunea don Carlos, pentru a-l deosebi de tatăl său. Marile evenimente la care don Carlos fu martor încă din cea mai fragedă vîrstă, primejdiile prin care trecu la anii cînd încă nu-și încheiase copilăria îl înaspriseră și-i îndîrjiră caracterul care, din fire, era înclinat spre austeritate. Don Carlos abia împlinise paisprezece ani cînd îl însoți pe Cortez în Mexic : înfruntase toate primejdiile, văzuse toate ororile acelei aventuri uluitoare ; asistase la căderea ultimului rege al unei lumi pînă atunci necunoscute. Trei ani după această catastrofă, don Carlos se afla în Europa, pe cîmpul de luptă de la Pavia, parcă anume pentru a vedea cum onoarea și bărbăția încoronate pier sub loviturile sorții. Înfățișarea unui nou univers, lungile călătorii pe mări încă nestrăbătute, spectacolul revoluțiilor și al vicisitudinilor vieții zguduiseră puternic imaginația religioasă și melancolică a lui don Carlos : intrase în Ordinul cavalerilor de Calatrava și, renunțînd la căsătorie, în ciuda rugăminților lui don Rodrigo, se lepădă de toate bunurile în favoarea soră-si.

Blanca de Bivar, singura soră a lui don Carlos, și mult mai tînără decît dînsul, era idolul tatălui ei :

mamă-sa se prăpădise, iar ea mergea pe optsprezece ani cînd Aben-Hamet apăru în Granada. La această femeie încîntătoare, totul te seducea ; vocea îi era cuceritoare, dansa abia atingînd pămîntul ; îi plăcea cînd să conducă un car precum Armida, cînd să zboare pe spinarea celui mai iute cal de călărie din Andaluzia, ca acele zîne fermecătoare care se înfățișaseră lui Tristan și lui Galaor în păduri. Atena ar fi luat-o drept Aspasia, iar Parisul drept Diane de Poitiers, care începuse a străluci la curte. Dar pe lîngă farmec francez, avea și pasiune spaniolă, iar cochetăria ei naturală nu adumbrea cu nimic adîncimea, statornicia, vigoarea și noblețea simțămintelor inimii sale.

Auzind țipetele tinerelor spaniole cînd Aben-Hamet se năpustise în grădină, don Rodrigo alergă.

— Tată, spuse Blanca, iată-l pe seniorul maur de care ți-am vorbit. M-a auzit cîntînd și m-a recunoscut ; a intrat în grădină pentru a-mi mulțumi că i-am arătat drumul.

Ducele de Santa-Fé îl primi pe abencerag cu politețea gravă și totuși naivă a spaniolilor. Această națiune nu cunoaște nici atitudinea servilă, nici frazele întortocheate care arată ticăloșia gîndurilor și josnicia sufletului. Marele senior și țăranul vorbesc aceeași limbă, salutul e același, urările, deprinderile, datinile aceleași sînt. Nemărginite sînt încrederea și mărinimia acestui popor față de străini, dar cumplită răzbunarea, cînd este trădat. De un curaj eroic, de o răbdare îngerească, tare în nefericire, spaniolul e stăpîn pe soartă sau zdrobit de ea. Este prea puțin înzestrat cu ceea ce se numește spirit ; dar pasiunile exaltate îi înlocuiesc această lumină făcută din idei fine și abundente. Un spaniol care-și trece ziua fără a vorbi, care nu a văzut nimic, care nici nu se sinchisește să vadă ceva, care nu a citit nimic, nu a învățat nimic, nu a gîndit nimic, va găsi în măreția hotărîrilor sale tăria trebuitoare clipelor grele.

Era ziua nașterii lui don Rodrigo, și Blanca oferea tatălui său o *tertullia*, o mică serbare, în acea încîntătoare singurătate. Ducele de Santa-Fé îl pofti pe Aben-Hamet să se așeze printre tinerele femei care făceau haz pe socoteala turbanului și a veșmintelor străinului. Se

aduseră perini de catifea și abencerajul se odihni pe ele după obiceiul maurilor. Fu întrebat despre țara sa și despre întîmplările prin care trecuse ; dădu răspunsuri spirituale și vesele. Vorbea castiliana cea mai curată ; l-ai fi luat drept spaniol, atîta numai că aproape totdeauna spunea *tu* în loc de *domnia-ta*. Vorba asta suna atît de dulce pe buzele lui, încît Blanca nu-și putea înăbuși o ciudă ascunsă cînd îl auzea rostind-o către vreuna dintre însoțitoarele ei.

Mulțime de servitori aparură : aduceau șocolată, paste de fructe și căpățîni de zahăr de Malaga, albe ca neaua, poroase și ușoare ca bureții. După *refresco*, Blanca fu rugată să execute unul dintre acele dansuri de caracter, în care le întrecea pînă și pe cele mai sprintene țigănci. Fu nevoită să se supună dorinței prietenelor ei. Aben-Hamet tăcea, dar privirile-i rugătoare grăiau în locul gurii. Blanca alese o *zambra*, joc expresiv pe care spaniolii îl învățaseră de la mauri.

Una dintre tinere începe a cînta la ghitară aria dansului străin. Fiica lui don Rodrigo își scoate vălul și-și prinde de mîinile-i albe castaniete din lemn de abanos. Părul negru cade în bucle pe gîtul ca de alabastru, gura și ochii surîd deopotrivă ; fața i se îmbujorează de bătăile inimii. Deodată începe jocul zgomotos al abanosului, bate de trei ori măsura, îngînă melodia *zambrei* și, unindu-și glasul cu acordurile ghitarei, se dezlănțuie ca o furtună.

Cîtă varietate în pașii săi ! cîtă grație în ținută ! Cînd își ridică brațele cu vioiciune, cînd le lasă încet în jos. Uneori se repede ca îmbătată de plăcere, apoi dă îndărăt, copleșită de durere. Își întoarce capul, pare a chema pe cineva nevăzut, întinde cu sfială un obraz rumen spre sărutul unui alt soț ; rușinată, dă să fugă, se răsucește, strălucitoare și alintată, înaintează cu un pas nobil și aproape războinic, apoi se rotește din nou pe iarbă. Armonia pașilor, a glasului și a sunetelor ghitarei sale este desăvîrșită. Vocea donei Blanca, ușor voalată, are un accent care răscolește patimile pînă-n străfundul sufletului. Muzica spaniolă, făcută din suspine și mișcări vioaie, din refrene triste, din cînturi pe neașteptate întrerupte, este un ciudat amestec de veselie și melancolie. Această muzică și acest

dans au hotărît pentru totdeauna soarta ultimului abenceraj : ar fi putut tulbura și o inimă nu atît de bolnavă ca a sa.

Pe înserat s-au întors la Granada, mergînd pe valea Duero-ului. Don Rodrigo, cucerit de purtările nobile și distinse ale lui Aben-Hamet, nu voi cu nici un chip să se despartă de el pînă ce nu-i smulse făgăduiala să vină adesea s-o distreze pe Blanca, povestindu-i minunatele istorii orientale. Maurul, copleșit de fericire, primi invitația ducelui de Santa-Fé și chiar a doua zi se înfățișă la palatul unde trăia făptura pe care o iubea mai mult decît lumina ochilor.

Curînd, Blanca se pomeni cuprinsă de o patimă cu atît mai mistuitoare, cu cît fusese încredințată că e cu neputință să se afle vreodată într-o asemenea stare. Să se îndrăgostească de un necredincios, de un maur, de un necunoscut, i se părea lucru atît de straniu, încît nici nu încercă să se ferească de răul care începuse a i se furișa în sînge : dar de îndată ce-și dădu seama, se învoi cu acest rău, ca o adevărată spaniolă ce era. Primejdiile și durerile pe care le prevedea nu o făcură să dea îndărăt de pe marginea prăpastiei, nici să se sfătuiască prea îndelung cu inima ei. Își spuse : „Fie Aben-Hamet creștin, iubească-mă și-l urmez pînă la capătul lumii".

La rîndu-i, și abencerajul simțea toată puterea unei patimi fără frîu : nu mai trăia decît pentru Blanca. Dăduse uitării planurile care-l aduseseră la Granada ; lesne putea să afle toate lămuririle de care avea nevoie, dar acum nu-l mai interesa nimic alta decît dragostea. Ba chiar se temea să afle unele lucruri care ar fi putut aduce schimbări în felul său de viață. Nu întreba nimic, nu voia să afle nimic ; își spunea : „Fie Blanca musulmană, iubească-mă, și voi fi robul ei pînă la ultima suflare".

Aben-Hamet și Blanca, neclintiți în hotărîrile lor, așteptau clipa potrivită pentru a-și da pe față sentimentele. Era anotimpul cel mai frumos al anului.

— Încă nu ai vizitat Alhambra, spuse fiica ducelui de Santa-Fé abencerajului. Judecînd după unele vorbe care ți-au scăpat, familia domniei-tale este de fel din Granada. Cred că ți-ar plăcea să vizitezi palatul foștilor voștri regi ! Însămi vreau să-ți slujesc drept călăuză.

Invocînd numele profetului, Aben-Hamet îi jură că pentru el nu putea fi plimbare mai plăcută.

La ceasul statornicit pentru pelerinajul la Alhambra, fiica lui don Rodrigo încălecă o catîrcă albă, deprinsă a se cățăra pe stînci ca o capră. Aben-Hamet o însoțea pe preafrumoasa spaniolă, încălecînd un cal andaluz cu harnașament turcesc. În goana mare a tînărului maur, mantia sa de purpură se umfla la spate, iataganul se lovea de șaua săltată și vîntul îi agita egreta care-i împodobea turbanul. Poporul, încîntat de bunăvoința lui, spunea privind după el : „E un necredincios prințul, dar dona Blanca îl va converti".

Mai întîi străbătură o stradă lungă care încă mai purta numele unei vestite familii maure ; strada ducea spre brîul exterior de ziduri al Alhambrei. Apoi trecură printr-un crîng de ulmi, ajunseră la un izvor și îndată după aceea se aflară în fața brîului interior al palatului lui Boabdil. Într-un zid flancat de tunuri și dominat de creneluri se deschidea o poartă, numită *Poarta Judecății*. Intrară pe această poartă dintîi și apucară pe un drum îngust care șerpuia printre niște ziduri înalte și niște bordeie pe jumătate părăginite. Drumul îi duse în piața Algibilor, în preajma căreia, din porunca lui Carol Quintul, se construia un palat. De acolo, îndreptîndu-se către miazănoapte, ajunseră într-o curte pustie, la picioarele unui zid neîmpodobit și ruinat de vechi ce era. Aben-Hamet, descălecînd sprinten, întinse mîna donei Blanca pentru a o ajuta să descalece. Servitorii ciocăniră la o poartă părăsită, al cărei prag era ascuns în buruieni : poarta se dădu în lături, dezvăluind dintr-o dată încăperile secrete ale Alhambrei.

Toate încîntările patriei pierdute, toate părerile de rău amestecate cu mîndria dragostei copleșiră inima ultimului dintre abenceraji. Înmărmurit și fără grai, își cufunda privirile uimite în acest lăcaș al duhurilor : i se părea că se află în pragul unuia dintre palatele descrise în poveștile orientale. Galerii ușoare, canale de marmură albă mărginite de lămîi și de portocali în floare, fîntîni, curți solitare se înfățișau, din toate părțile, ochilor lui Aben-Hamet, în vreme ce pe sub bolțile alungite ale porticelor zărea alte labirinte și alte încîntări. Albastrul celui mai senin

dintre ceruri se arăta printre coloanele care sprijineau un lanț de arcuituri gotice. Pereții, încărcați de arabescuri, păreau a imita acele stofe orientale pe care le brodează, în plictisul haremului, o odaliscă.Un aer de voluptate, de religiozitate și de luptă părea a pluti în acest edificiu magic, ce aducea cu o mănăstire închinată iubirii, misterios adăpost unde regii mauri gustau toate plăcerile vieții și uitau toate datoriile ei.

După primele clipe de uimire și de tăcere, cei doi îndrăgostiți păsiră în acest lăcaș al puterii dispărute și al fericirilor trecute. Mai întîi dădură ocol sălii Mesucar, învăluită de mireasma florilor și răcoarea fîntînilor. Pătrunseră apoi în curtea Leilor. Emoția lui Aben-Hamet creștea cu fiecare pas.

— De nu mi-ai umple sufletul de încîntare, spuse el donei Blanca, m-aș vedea nevoit, cu toată părerea de rău, să-ți cer, ție, spaniolă, să-mi spui povestea acestui lăcaș! A, locurile astea parcă-s făcute spre a sluji drept adăpost fericirii, pe cînd eu, unul...

Aben-Hamet zări numele lui Boabdil încrustat în mozaicuri.

— O, rege-al meu, strigă el, ce te-ai făcut? Cum să te aflu în Alhambra pustie?

Și lacrimi de credință, de loialitate și de onoare umpleau ochii tînărului maur.

— Foștii stăpîni ai domniei-tale, spuse Blanca, sau mai degrabă regii străbunilor domniei-tale au fost niște nerecunoscători.

— Ei, și? răspunse abencerajul, au fost atît de nefericiți!

În vreme ce rostea vorbele astea, Blanca îl conduse într-o încăpere ce părea a fi chiar altarul templului Iubirii. Neîntrecută era eleganța acestui ungher: bolta era, toată, zugrăvită în azur și aur și alcătuită din arabescuri decupate, pe unde lumina zilei se strecura ca printr-o țesătură de flori. În mijlocul clădirii țîșnea o fîntînă și apele ei, împrăștiindu-se ca roua, se adunau într-un bazin de alabastru.

— Aben-Hamet, spuse fiica ducelui de Santa-Fé, privește cu atenție fîntîna asta: în ea s-au zvîrlit capetele desfigurate ale abencerajilor. Se mai văd și acum, pe mar-

mura ei, petele de sînge ale nefericiților pe care bănuitorul Boabdil i-a jertfit. În țara domniei-tale astfel pățesc cei ce încîntă femeile prea lesne-crezătoare.

Aben-Hamet nu o mai asculta pe dona Blanca ; îngenunchease și săruta cu evlavie urmele de sînge ale străbunilor săi. Ridicîndu-se, strigă :

— O, Blanca ! jur pe sîngele acestor cavaleri că te voi iubi cu statornicia, credința și înflăcărarea unui abenceraj !

— Așadar, mă iubești ! răspunse Blanca, unindu-și frumoasele ei mîini și înălțîndu-și privirile spre cer. Dar gînditu-te-ai că ești un necredincios, un maur, un vrăjmaș și că eu sînt creștină și spaniolă ?

— O, sfinte profet ! spuse Aben-Hamet, fii martor jurămintelor mele !...

Blanca îi reteză vorba :

— Ce încredere pot avea în jurămintele celui ce-l prigonește pe Dumnezeul meu ? Ești sigur că te iubesc ? Cu ce drept îmi vorbești astfel ?

Aben-Hamet, adînc mîhnit, răspunse :

— Adevărat, nu sînt decît robul tău ; nu m-ai ales niciodată să-ți fiu cavaler.

— Maure, spuse Blanca, lasă vicleșugurile ; ai citit în ochii mei că te iubesc ; dragostea pe care ți-o port întrece orice măsură ; treci la legea creștină și nimic nu mă va opri să fiu a ta. Iar dacă fiica ducelui de Santa-Fé cutează a-ți vorbi cu atîta sinceritate, îți poți da seama chiar din aceasta că va ști să se înfrîneze și că niciodată un vrăjmaș al creștinilor nu va avea vreun drept asupra ei.

Aben-Hamet, într-o clipă de împătimire, luă mîinile donei Blanca, le așeză pe turbanul și apoi pe inima lui.

— Atotputernic este Allah, strigă el, și fericit este Aben-Hamet ! O, Mahomed ! de-ar îmbrățișa această creștină legea ta, nimic pe lume nu va putea...

— Blestemi, spuse Blanca, hai să plecăm !

Sprijinindu-se de brațul maurului, Blanca se apropie de fîntîna celor Doisprezece-Lei, care dă numele uneia dintre curțile Alhambrei.

— Străine, spuse naiva spaniolă, cînd mă uit la veșmîntul tău, la turbanul, la armele tale și cînd mă gîndesc la dragostea noastră, mi se pare că văd aievea umbra

chipeșului abenceraj plimbîndu-se, în aceste locuri părăsite, cu nefericita Alfaima. Tălmăcește-mi inscripția arabă gravată pe marmura fîntînii.

Aben-Hamet citi următoarele cuvinte :

Miraculos sporește splendoarea grădinii, atunci cînd frumoasa-i stăpînă se preumblă, încărcată de nestemate, pe aleile ei... Restul inscripției nu se mai deslușea [1].

— Pentru tine s-a gravat inscripția, spuse Aben-Hamet. Iubită sultană, aceste palate nicicînd n-au fost, în tinerețea lor, atît de frumoase ca astăzi, cînd sînt numai ruine. Ascultă murmurul izvoarelor, cărora mușchiul le împrăștie apele ; privește grădinile care se înfățișează printre aceste arcade, pe jumătate prăbușite ; contemplă astrul zilei care asfințește dincolo de portice : cît de dulce este să rătăcesc, alături de tine, prin aceste locuri ! Vorbele tale le înmiresmează, precum trandafirii de Yemen. Cu cîtă încîntare descopăr în graiul tău oarecari accente din limba strămoșilor mei ! Tresar pînă și la foșnetul rochiei tale pe aceste lespezi. Aerul e înmiresmat numai fiindcă ți-a atins părul. Ești frumoasă ca duhul patriei mele în mijlocul acestor ruine. Dar poate oare nădăjdui Aben-Hamet să-ți cîștige inima ? Față de tine, ce este el ? A colindat munții împreună cu tată-său ; cunoaște plantele deșertului... vai ! dar nici una nu-i poate tămădui rana pe care i-ai făcut-o ! Arme poartă, dar cavaler nu-i. Odinioară, îmi spuneam : apa de mare ce doarme în scobitura unei stînci e liniștită și mută, în vreme ce, nu departe, marea cea întinsă e frămîntată și zgomotoasă. Aben-Hamet ! așa va fi viața ta : tihnită, pașnică, neștiută, în vreun colț de lume necunoscut, în timp ce curtea sultanului e răscolită de furtuni. Așa îmi ziceam, tînără creștină, dar tu mi-ai dovedit că vijelia poate tulbura și picătura de apă din scobitura stîncii.

Blanca asculta cu încîntare acest grai, nou pentru ea, ale cărui întorsături orientale păreau a se potrivi de minune cu lăcașul zînelor pe care-l străbătea însoțită de iubitul ei. Din toate părțile, dragostea i se furișase în inimă ;

[1] Inscripția există, dimpreună cu alte cîteva. Este de prisos să repet că descrierea Alhambrei am făcut-o chiar la fața locului. (N.a.)

simțea că nu o mai țin picioarele ; trebuia să se rezeme și mai tare de brațul care o conducea. Aben-Hamet sprijinea dulcea povară și, mergînd, repeta :

— A ! de ce nu sînt un abenceraj strălucit !

— Mi-ai plăcea mai puțin, spuse Blanca, aș fi încă și mai neliniștită ; rămîi necunoscut și trăiește numai pentru mine. Un cavaler vestit uită adesea dragostea de dragul faimei.

— Nu ai a te îngrijora de primejdia asta, răspunse cu vioiciune Aben-Hamet.

— Cum m-ai iubi oare de-ai fi un abenceraj ? întrebă urmașa Ximenei.

— Te-aș iubi, răspunse maurul, mai mult decît gloria și mai puțin decît onoarea.

Soarele coborîse sub zare în timp ce îndrăgostiții se plimbau. Străbătuseră tot palatul Alhambrei. Cîte amintiri se iviră în gînd lui Aben-Hamet ! Aici, sultana primea, prin niște răsuflători, aburii mirodeniilor care ardeau dedesubt. Colo, în acel adăpost ferit, ea se gătea cu toate podoabele Orientului. Iar aceste detalii, Blanca, femeia multiubită, le istorisea chipeșului tînăr, sorbindu-l cu privirea.

Luna, răsărind, răspîndea o lumină îndoielnică peste altarele părăsite și peste terasele pustii ale Alhambrei. Razele ei albe așterneau pe iarba straturilor, pe zidurile sălilor dantela unei arhitecturi aeriene, bolțile mănăstirilor, umbra mișcătoare a jocurilor de ape și a copăceilor legănați de zefir. Privighetoarea cînta într-un chiparos care străpungea acoperișul unei moschei ruinate și ecoul îi repeta jelania. La lumina lunii, Aben-Hamet scrise numele donei Blanca pe marmura sălii celor Două-Surori : folosi caracterele arabe, încît călătorul să aibă a dezlega încă un mister în acest palat al misterelor.

— Maure, cumplite sînt locurile astea, spuse Blanca ; să plecăm de aici. Drumul vieții mele s-a hotărît pentru totdeauna. Ține bine minte ce-ți spun : musulman de ești, te iubesc fără nădejde ; creștin de ești, sînt fericită a-ți fi soață.

Aben-Hamet răspunse :

— Creștină de ești, rămîn robul tău nemîngîiat ; musulmană de ești, sînt mîndru a-ți fi soț.

Şi nobilii îndrăgostiţi părăsiră acel palat primejdios.

Patima donei Blanca sporea pe zi ce trecea, iar cea a lui Aben-Hamet creştea cu aceeaşi putere. Era atît de încîntat de a fi iubit numai pentru sine, a nu datora nici unei pricini străine sentimentul pe care-l inspira, încît nu destăinui fiicei ducelui de Santa-Fé taina obîrşiei sale : îi făcea o plăcere delicată gîndul că-i va dezvălui numele său vestit abia în ziua cînd dînsa se va învoi să-i acorde mîna. Dar, pe neaşteptate, i se ceru să se întoarcă la Tunis : mamă-sa, lovită de o boală fără leac, voia să-şi îmbrăţişeze şi să-şi binecuvînteze fiul, înainte de a-şi lua rămas-bun de la viaţă. Aben-Hamet se înfăţişă la palatul donei Blanca.

— Sultană, îi spuse, mama e pe moarte. Mă cheamă să-i închid ochii. Îmi vei păstra dragostea ta ?

— Mă părăseşti, răspunse Blanca pălind. Te voi mai vedea vreodată ?

— Vino, spuse Aben-Hamet. Îţi voi cere să juri şi îţi voi face şi eu un jurămînt de care numai moartea mă va putea dezlega. Urmează-mă.

Iată-i ieşind ; ajung la un cimitir care, pe vremuri, fusese al maurilor. Se mai zăreau ici-colo mici coloane funebre, în jurul cărora sculptorul închipuise cîndva un turban, pe care mai apoi creştinii îl înlocuiseră cu o cruce. Aben-Hamet o conduse pe Blanca la picioarele acestor coloane.

— Blanca, spuse, aici odihnesc strămoşii mei ; jur pe mormintele lor că te voi iubi pînă în ziua cînd îngerul morţii mă va chema în faţa scaunului de judecată al lui Allah. Îţi făgăduiesc că inima mea nu va fi niciodată a altei femei şi că te voi lua de soţie îndată ce vei cunoaşte sfînta lumină a profetului. În fiecare an, la vremea asta, mă voi întoarce la Granada să văd dacă mi-ai fost credincioasă şi dacă te învoieşti să te lepezi de rătăcirile tale.

— Iar eu, spuse cu lacrimi în ochi Blanca, te voi aştepta an de an ; pînă în ultima-mi clipă te voi iubi precum ţi-am jurat şi te voi lua de soţ cînd Dumnezeul creştinilor, mai puternic decît mine, va sălăşlui în sufletul tău de necredincios.

Aben-Hamet pleacă ; vînturile îl poartă spre ţărmii africani ; mamă-sa tocmai îşi dăduse sufletul. O plîngea, săruta racla. Trec lunile una după alta ; cînd rătăcind printre ruinele Cartaginei, cînd şezînd la mormîntul sfîntului

Ludovic, abencerajul în surghiun așteaptă ceasul în care va revedea Granada. În sfîrșit, sosește ziua : Aben-Hamet se îmbarcă pe un vas și întoarce prora spre Malaga. Cu cîtă emoție, cu cîtă bucurie dar și teamă zărește cele dintîi promontorii ale Spaniei ! Pe acele maluri îl așteaptă oare Blanca ? Își mai aduce oare aminte de un biet arab care cu atîta statornicie o iubise sub palmierul deșertului ?

Fiica ducelui de Santa-Fé nu-și uitase jurămîntul. Îl rugase pe tată-său să o însoțească la Malaga. De pe creasta munților care mărgineau țărmul nelocuit, ea urmărea cu privirea vasele îndepărtate și pînzele fugare. Pe timp de furtună, se uita cu spaimă la marea răscolită de vînturi : atunci i-ar fi plăcut să se piardă în nori, să înfrunte primejdiile, să plutească peste aceleași valuri, să se cufunde în aceleași vîrtejuri ce amenințau zilele lui Aben-Hamet. Cînd zărea pescărușul care, țipînd, atingea valurile cu aripile lui mari, încovoiate și zbura spre coasta Africii, îi șoptea toate cuvintele de dragoste, toate dorințele nebune care pot ieși dintr-o inimă mistuită de patimă.

Într-o zi, pe cînd rătăcea pe malul mării, zărește o barcă lungă care, avînd prora ridicată, catargul aplecat și pînza latină, părea a vesti spiritul elegant al maurilor. Blanca dă fuga în port și curînd vede intrînd vasul străin care înspuma valurile în mersul său rapid. Un maur, înveșmîntat în haine splendide, stătea în picioare la proră. Înapoia lui, doi sclavi negri țineau de căpăstru un cal arăbesc ale cărui nări fornăitoare și coamă răvășită dovedeau o fire aprinsă dar și teama de mugetul valurilor. Barca se apropie, își strînge pînzele, trage la țărm, se așază de-a latul : maurul sare pe uscat, armele-i zăngănesc. Sclavii mînă pe țărm bidiviul tărcat ca un leopard, care, simțind pămîntul, necheză și nu stă locului de bucurie. Alți sclavi cară cu băgare de seamă un coș în care se odihnea o gazelă, culcată printre frunze de palmier. Picioarele ei fine erau legate și îndoite sub trup, ca să nu se rupă din pricina mișcărilor vasului ; avea un colan din grăunțe de aloe și, pe o placă de aur ce unea cele două capete ale colanului, stăteau gravate, în arăbește, un nume și un fetiș.

Blanca îl recunoaște pe Aben-Hamet : nu îndrăznește să se dea pe față în ochii lumii, se depărtează și o trimite

pe Dorothea, una dintre slujitoarele ei, să-l vestească pe abenceraj că îl așteaptă la palatul maur. În clipa aceea, Aben-Hamet îi înmînă guvernatorului firmanul său, scris în litere de aur pe pergament scump și închis într-un toc de mătase. Dorothea se apropie și-l conduce pe fericitul abenceraj la picioarele donei Blanca. Cîtă bucurie cînd își dau seama de credința lor ! Cîtă fericire că se revăd după o atît de lungă despărțire ! Cîte noi jurăminte de a se iubi pînă la moarte !

Cei doi sclavi negri aduc calul numid, care, în loc de șa, avea pe spinare doar o piele de leu strînsă într-o chingă de purpură. Apoi aduc gazela.

— Sultană, spune abencerajul, e o căprioară din țara mea, aproape la fel de sprintenă ca tine.

Blanca dezleagă cu mîinile ei gingașa făptură, care părea a-i mulțumi cu privirile cele mai blînde. Cît lipsise abencerajul, fiica ducelui de Santa-Fé studiase araba : cu ochi înduioșați își citi numele pe colanul gazelei, care, simțindu-se din nou liberă, abia se putea ține pe picioarele-i îndelung înlănțuite ; se culcă pe jos, sprijinindu-și capul de genunchii stăpînei sale. Blanca o îmbia cu curmale abia culese și dezmierda această căprioară a deșertului, a cărei blană fină păstrase mireasma lemnului de aloe și a trandafirului de Tunis.

Abencerajul, ducele de Santa-Fé și fiica acestuia porniră împreună spre Granada. Zilele fericitei perechi se scurgeau ca și cele din anul ce trecuse : aceleași plimbări, aceleași păreri de rău la vederea patriei, aceeași dragoste sau, mai bine zis, dragoste tot mai înfocată, tot mai împărtășită, dar și aceeași legătură, la amîndoi îndrăgostiții, cu religia strămbunilor. „Treci la legea creștină", spunea Blanca ; „Treci la legea musulmană", spunea Aben-Hamet ; și se despărțiră și de data asta fără a ceda patimii care-i mîna unul spre celălalt.

Aben-Hamet se întoarse și în anul al treilea, ca acele păsări călătoare pe care dragostea le aduce primăvara spre climatele noastre. Nu o mai află pe Blanca la mal, dar un răvaș al acestei femei adorate îl vesti pe credinciosul arab că ducele de Santa-Fé plecase la Madrid, iar don Carlos sosise la Granada. Don Carlos era însoțit de un prizonier francez, prieten al fratelui donei Blanca. Citind răvașul,

maurul simți cum i se frînge inima. Plecă de la Malaga la Granada, avînd presimțiri dintre cele mai întunecate. Munții îi părură de o singurătate înspăimîntătoare, și de mai multe ori își întoarse capul spre a privi marea pe care o străbătuse.

Blanca, în timpul cît lipsise tatăl ei, nu putu să părăsească un frate pe care-l iubea, un frate care voia să renunțe în favoarea ei la toate avuțiile și pe care-l revedea după o lipsă de șapte ani. Don Carlos avea tot curajul și toată mîndria nației sale : cumplit precum cuceritorii Lumii-Noi, printre care învățase mînuirea armelor ; evlavios precum cavalerii spanioli ce-i învinseseră pe mauri, nutrea în inima sa, împotriva necredincioșilor, ura pe care o moștenise odată cu sîngele Cidului.

Thomas de Lautrec, din ilustra familie de Foix, unde frumusețea femeilor și curajul bărbaților erau privite ca un dar moștenit, era fratele mai mic al contesei de Foix și al viteazului și nefericitului Odet de Foix, senior de Lautrec. La vîrsta de optsprezece ani, Thomas fusese ridicat la rangul de cavaler de către Bayard, în timpul retragerii în care Cavalerul-fără-teamă-și-fără-pată își dăduse viața. După o bucată de vreme, Thomas fu străpuns de lovituri și luat prizonier la Pavia, în timp ce-l apăra pe regele cavaler, care atunci pierdu totul, în afară de onoare.

Don Carlos de Bivar, martor al bravurii lui Lautrec, poruncise să se îngrijească rănile tînărului francez, și curînd între ei se statornici o prietenie eroică, întemeiată pe respect și pe virtute. Francisc Întîiul se întorsese în Franța, dar Carol Quintul îi reținu pe ceilalți prizonieri. Lautrec avusese cinstea să rămînă captiv împreună cu regele său și, în temniță, să se culce la picioarele sale. Rămînînd în Spania după plecarea monarhului, fusese încredințat pe cuvînt lui don Carlos, care-l adusese la Granada.

Cînd se înfățișă la palatul lui don Rodrigo și fu introdus în sala în care se afla fiica ducelui de Santa-Fé, Aben-Hamet simți o tulburare pînă atunci necunoscută. La picioarele donei Blanca ședea un tînăr care o privea în tăcere, într-un fel de extaz. Tînărul purta pantaloni din piele de bivol și o vestă scurtă, de aceeași culoare, strînsă cu o cingătoare de care atîrna o spadă cu flori de crin. Pe umeri avea aruncată o mantie de mătase, iar capul îi era acoperit

de o pălărie cu marginile înguste, umbrită de pene ; un guler de dantelă, răsfrînt pe piept, îi descoperea gîtul. Mustăți negre ca abanosul dădeau chipului său blînd din fire un aer bărbătesc și războinic. Cizmele-i mari, care se lăsau și se încreţeau la picioare, erau încătărămate cu pinteni de aur, semn al cavaleriei.

La oarecare distanță, un alt cavaler sta în picioare, rezemat de crucea de fier a spadei sale lungi ; era îmbrăcat la fel ca celălalt cavaler, dar părea mai în vîrstă. Înfățișarea austeră, deși înfocată și pasionată, inspira respect și teamă. Pe vesta sa era brodată crucea roșie de Calatrava cu deviza : *Pentru ea și pentru regele meu.*

Un strigăt scăpă fără voie din gura donei Blanca, atunci cînd îl zări pe Aben-Hamet.

— Cavaleri, spuse ea îndată, iată-l pe necredinciosul de care v-am vorbit : luați seama să nu iasă învingător. Abencerajii erau făcuți ca dînsul, și nimeni nu-i întrecea în bărbăție, curaj și curtenie.

Don Carlos păși în fața lui Aben-Hamet.

— Seniore maur, spuse, de la tata și de la soră-mea am aflat cum te numești ; știm că te tragi dintr-un neam nobil și viteaz ; tu însuți te-ai distins prin curtenie. În curînd, Carol Quintul, stăpînul meu, va porni cu război în Tunis, încît o să ne revedem, nădăjduiesc, pe cîmpul de onoare.

Aben-Hamet își duse mîna la piept, se așeză pe jos fără a răspunde și rămase astfel, cu ochii țintă la Blanca și la Lautrec. Acesta admira, cu acea curiozitate proprie țării sale, mantia superbă, armele lucitoare, frumusețea maurului ; Blanca nu părea de fel stînjenită ; toate gîndurile i se citeau în priviri : spaniola cea sinceră nici nu încerca să ascundă taina inimii sale. După cîteva clipe de tăcere, Aben-Hamet se ridică, se înclină în fața fiicei lui don Rodrigo și se retrase. Mirat de purtarea maurului și de privirile donei Blanca, Lautrec se depărtă cu o bănuială care curînd se prefăcu în certitudine.

Don Carlos rămase singur cu soră-sa.

— Blanca, spuse, lămurește-mă. De ce te-ai tulburat cînd ai dat cu ochii de acel străin ?

— Frate, răspunse Blanca, îl iubesc pe Aben-Hamet, și dacă ar trece la legea creștinească, mîna mea i-ar aparține.

— Cum, strigă don Carlos, îl iubești pe Aben-Hamet ! Fiica unui Bivar iubește un maur, un păgîn, un vrăjmaș pe care l-am gonit din palatele astea !

— Don Carlos, replică Blanca, îl iubesc pe Aben-Hamet ; Aben-Hamet mă iubește ; de trei ani încoace mă iubește, dar mai degrabă renunță la mine decît la legea părinților săi. Are un suflet nobil, onoare, cavalerism ; pînă în ultima mea clipă îl voi adora.

Don Carlos era vrednic să simtă cît de generoasă este hotărîrea lui Aben-Hamet, deși orbirea necredinciosului îl mîhnea.

— Nefericită Blanca, spuse, unde te va duce iubirea asta ? Nădăjduisem că Lautrec, prietenul meu, îmi va deveni frate.

— Te-ai înșelat, răspunse Blanca : nu-l pot iubi pe străinul acela. Cît despre ceea ce simt pentru Aben-Hamet, nu am a da nimănui socoteală. Rămîi credincios jurămintelor tale de cavaler, după cum și eu voi rămîne credincioasă jurămintelor mele de dragoste. Să știi însă, ca să-ți fie mîngîiere, că niciodată Blanca nu va fi soția unui necredincios.

— Așadar, neamul nostru se va stinge de pe fața pămîntului ! strigă don Carlos.

— Stă în puterile tale să-l readuci la viață, spuse Blanca. De altminteri, ce însemnătate au feciorii pe care nici nu-i vei vedea și care se vor abate de la calea virtuții tale ? Don Carlos, simt că sîntem ultimii din neamul nostru ; prea mult ne deosebim de toată lumea ca stirpea noastră să mai înflorească după noi : Cidul, care ne e străbun, ne va fi și urmaș.

Blanca ieși.

Don Carlos alergă într-un suflet la abenceraj.

— Maure, îi spuse, renunță la soră-mea sau primește lupta.

— Soră-ta te-a trimis, întrebă abencerajul, să-mi ceri s-o dezleg de jurămintele ei ?

— Nicidecum, răspunse don Carlos : te iubește mai mult ca oricînd.

— A, vrednic frate al donei Blanca ! strigă Aben-Hamet întrerupîndu-l, mi-e dat să fiu fericit numai datorită neamului tău ! O, norocosule Aben-Hamet ! O, fericită zi !

din pricina acelui cavaler francez, credeam că Blanca m-a dat uitării...

— Din nefericire pentru tine ! strigă la rîndu-i don Carlos, care-şi ieşise din fire ; Lautrec e prietenul meu ; de n-ai fi tu, mi-ar deveni frate. Îmi vei da socoteală pentru jalea pe care o pricinuieşti familiei mele.

— Bucuros, răspunse Aben-Hamet ; numai că aparţin unui neam care, poate, a luptat împotriva alor tăi şi totuşi eu nu sînt cavaler. Nu văd aici pe nimeni care mi-ar putea conferi ordinul ce ţi-ar îngădui să te măsori cu mine fără a te coborî mai prejos de rangul tău.

Don Carlos, izbit de gîndul maurului, îl privi cu un amestec de admiraţie şi de mînie. Apoi, deodată :

— Eu te voi arma cavaler ! eşti vrednic să fii ! strigă.

Aben-Hamet îndoaie genunchiul în faţa lui don Carlos, care-i dă acolada lovindu-i de trei ori umărul cu latul spadei sale ; după aceea, don Carlos îi încinge aceeaşi spadă pe care, poate, abencerajul i-o va vîri în piept : aşa cerea onoarea străveche.

Amîndoi se aruncă pe cai, trec dincolo de zidurile Granadei şi zboară la izvorul Pinului, de multă vreme vestit datorită duelurilor dintre mauri şi creştini. Acolo se luptaseră Malic Alabes şi Ponce de Léon, acolo marele-maestru al ordinului Calatrava îl răpusese pe neînfricatul Abayados. Se mai puteau zări şi acum rămăşiţele armelor acestui cavaler maur, agăţate de ramurile pinului, iar pe scoarţa copacului se mai desluşeau cîteva litere dintr-o inscripţie funebră. Don Carlos îi arătă abencerajului mormîntul lui Abayados :

— Urmează, îi strigă, pilda acestui viteaz necredincios şi primeşte din mîna mea şi botezul, şi moartea !

— Moartea, poate, răspunse Aben-Hamet, dar trăiască Allah şi Profetul său !

Numaidecît se depărtară, apoi, cu furie, se năpustiră unul spre celălalt. N-aveau decît spadele : Aben-Hamet nu era atît de îndemînatic în luptă ca don Carlos, dar minunata lui armă, călită la Damasc, şi agerimea calului său arab îi dădeau întîietate asupra vrăjmaşului. Îşi repezi armăsarul după obiceiul maurilor şi, cu scara lată şi tăioasă a şeii, reteză deasupra genunchiului piciorul drept al calului lui don Carlos. Rănit, calul se prăbuşi, iar

don Carlos, nevoit să descalece după această lovitură fericită, păşeşte împotriva lui Aben-Hamet cu spada ridicată. Aben-Hamet sare de pe cal şi-l înfruntă pe don Carlos cu îndrăzneală. Parează primele lovituri ale spaniolului, care-şi frînge spada de fierul de Damasc. Părăsit de două ori de noroc, don Carlos varsă lacrimi de furie şi strigă către potrivnicul său :

— Loveşte, maure, loveşte ! don Carlos, dezarmat, te dispreţuieşte, pe tine şi tot neamul tău de păgîni !

— Puteai să mă ucizi, răspunde abencerajul, dar eu, unul, nu m-am gîndit nici o clipă să-ţi pricinuiesc nici cea mai mică rană : atîta am voit, să-ţi dovedesc că sînt vrednic a-ţi fi frate şi să te opresc a mă dispreţui.

În clipa aceea, se zări un nor de praf : Lautrec şi Blanca dădeau pinteni unor iepe de Fez, mai uşoare ca vîntul. Opresc la izvorul Pinului şi văd lupta întreruptă.

— Sînt învins, strigă don Carlos ; acest cavaler mi-a cruţat viaţa ! Lautrec, vei fi avînd, poate, mai mult noroc decît mine.

— Rănile mele, spuse Lautrec cu un glas nobil şi plăcut, îmi dau dreptul să refuz lupta împotriva acestui cavaler atît de curtenitor. Nu vreau deloc, adăugă el roşind, să cunosc pricina gîlcevii voastre şi să aflu o taină care, poate, mi-ar aduce moartea în suflet. Curînd, plecarea mea va face ca pacea să domnească iarăşi între voi, afară numai dacă Blanca nu-mi va porunci să rămîn la picioarele ei.

— Cavalere, spuse Blanca, vei rămîne în preajma fratelui meu şi mă vei considera drept soră. Toate inimile de aici sînt rănite : vei învăţa de la noi să înduri relele vieţii.

Blanca voi să-i constrîngă pe cei trei cavaleri să-şi dea mîna ; tustrei se împotriviră.

— Îl urăsc pe Aben-Hamet ! strigă don Carlos.

— Îl pizmuiesc, spuse Lautrec.

— Eu, unul, spuse abencerajul, îl respect pe don Carlos şi îl plîng pe Lautrec, dar n-aş putea să-i iubesc.

— Să ne mai întîlnim, spuse Blanca, şi, mai curînd sau mai tîrziu, respectul se va transforma în prietenie. Fie ca Granada să nu afle niciodată ce întîmplare nefericită ne-a adunat aici.

Din acea clipă, Aben-Hamet deveni de o mie de ori mai scump fiicei ducelui de Santa-Fé : dragostea iubește vitejia ; acum, abencerajul nu mai avea nici un cusur, de vreme ce era viteaz și don Carlos îi datora viața. Aben-Hamet, urmînd povața donei Blanca, se feri vreme de cîteva zile să se înfățișeze la palat, pentru a da răgaz mîniei lui don Carlos să se potolească. Un amestec de simțiri dulci și amare umplea sufletul abencerajului : dacă, de o parte, încredințarea că e iubit cu atîta statornicie și înfocare era pentru el un nesecat izvor de plăceri, de altă parte, gîndul că niciodată nu va fi fericit fără a se lepăda de legea strămoșilor săi îl descuraja. Anii trecuseră dar nu aduseseră leac suferințelor sale : astfel își va trăi oare și restul vieții ?

Sta cufundat într-un noian de gînduri dintre cele mai grave și mai dulcoase, cînd, într-un amurg, auzi răsunînd acea rugă creștină care vestește sfîrșitul zilei. Îi trecu prin minte să pășească în templul Dumnezeului donei Blanca și să ceară povață Stăpînului naturii.

Iese, ajunge la ușa unei foste moschei din care credincioșii făcuseră biserică. Cu inima plină de amărăciune și de evlavie, trece pragul templului care odinioară fusese al Dumnezeului său și al patriei sale. Slujba tocmai se sfîrșise : în biserică nu mai era nimeni. O sfîntă obscuritate domnea printre mulțimea coloanelor care semănau cu trunchiurile copacilor dintr-o pădure rînduit plantată. Arhitectura ușoară a arabilor se însoțea cu arhitectura gotică și, fără a pierde ceva din gingășie, avea o gravitate care înlesnea meditarea. Cîteva lămpi abia luminau adînciturile bolților ; dar, la flacăra mai multor lumînări, se mai deslușea strălucind altarul sfîntului lăcaș ; scînteia de aur și de nestemate. Spaniolii nu pregetă să se despoaie de toate avuțiile ca să împodobească obiectele lor de cult, încît chipului unui Dumnezeu viu, așezat printre văluri și dantele, printre cununi de perle și jerbe de rubine, i se închină un popor pe jumătate dezbrăcat.

În mijlocul vastei încăperi nu zăreai nici un jilț : lespedea de marmură care acoperea sicriele slujea celor mari ca și celor umili pentru a îngenunchea în fața Mîntuitorului. Aben-Hamet înainta încet prin naosul pustiu, în care numai pașii lui se auzeau. Cugetul îi era împărțit în-

tre amintirile pe care i le trezea acest străvechi lăcaș al religiei maurilor și sentimentele pe care i le insufla religia creștinilor. La picioarele unei coloane întrezări o figură nemișcată care, în prima clipă, i se păru a fi o statuie deasupra unui mormînt ; se apropie ; desluși un tînăr cavaler în genunchi, cu fruntea pios plecată și brațele încrucișate pe piept. La zgomotul pașilor lui Aben-Hamet, cavalerul nu se clinti ; nici o mișcare, nici un semn exterior de viață nu tulbură adînca-i rugă. Spada sa era așezată pe jos, în față, iar pălăria, încărcată cu pene, sta pusă alături, pe lespedea de marmură : părea a fi încremenit în această atitudine prin puterea unei vrăji. Era Lautrec : „A ! își spuse în gînd abencerajul, tînărul și chipeșul francez roagă cerul să-i dăruiască cine știe ce lucru de seamă ; acest luptător, de pe acum vestit pentru curajul său, își deschide inima în fața Atotputernicului, ca cel mai smerit și mai mărunt dintre oameni. Să ne rugăm și noi așadar Dumnezeului cavalerilor și al gloriei."

Aben-Hamet era cît pe ce să se arunce pe marmură, cînd, la lumina unei lămpi, zări, sub tencuiala pe jumătate căzută, apărîndu-i niște caractere arabe și un verset din Coran. Remușcările îi cuprind inima și, în grabă, părăsește lăcașul unde gîndise să se lepede de credință și de patrie.

Cimitirul din jurul acestei foste moschei era un fel de grădină plantată cu portocali, chiparoși, palmieri și udată de două izvoare ; alături se întindea o mănăstire. Aben-Hamet, trecînd pe sub un portic, zări o femeie gata să intre în mănăstire. Deși era ascunsă sub un văl, abencerajul o recunoscu pe fiica ducelui de Santa-Fé ; o oprește și-i spune :

— Ai venit la acest templu ca să te întîlnești cu Lautrec ?

— Sfîrșește cu gelozia asta vulgară, răspunse Blanca ; dacă nu te-aș mai iubi, ți-aș spune-o ; disprețuiesc prefăcătoria. Am venit aici să mă rog pentru tine, numai la tine mi-e gîndul ; uit de sufletul meu pentru al tău. Trebuia ori să nu mă încinți cu otrava dragostei tale, ori să te învoiești a te închina, împreună cu mine, aceluiași Dumnezeu. Îmi tulburi toată familia ; frate-meu te urăște ; tata e copleșit de durere pentru că nu vreau să-mi aleg un soț.

Nu vezi că mi se zdruncină sănătatea ? Privește acest adăpost al morții : e vrăjit ! Curînd voi odihni aici dacă mai întîrzii să primești credința mea la altarul creștinesc. Sfîșierile pe care le îndur îmi șubrezesc cu încetul viața ; pasiunea pe care mi-o inspiri va fi fatală plăpîndului meu trup : gîndește-te, o, maure, ca să vorbesc în graiul tău, că flacăra aprinde făclia, dar o și mistuie !

Blanca intră în biserică, lăsîndu-l pe Aben-Hamet pradă ultimelor ei cuvinte.

Gata : abencerajul e învins ; se va lepăda de rătăcirile credinței lui ; îndeajuns luptase. În inima lui Aben-Hamet, teama de a o vedea pe Blanca murind copleșește toate celelalte sentimente. Pînă la urmă, își spunea, poate că Dumnezeul creștinilor este adevăratul Dumnezeu. Acest Dumnezeu este cel al sufletelor nobile, pentru că este al donei Blanca, al lui don Carlos și al lui Lautrec.

Cu asemenea gînduri, Aben-Hamet așteptă cu nerăbdare ziua următoare, pentru a-i mărturisi donei Blanca hotărîrea sa și pentru a sfîrși cu o viață de întristare și de lacrimi, ca să înceapă o alta, de bucurii și de fericire. Abia seara se putu înfățișa la palatul ducelui de Santa-Fé. Află că Blanca plecase cu fratele ei la Generalife, unde Lautrec dădea o serbare. Neliniștit de noi bănuieli, Aben-Hamet se repede pe urmele donei Blanca. Văzîndu-l pe abencerai, Lautrec roșește ; cît despre don Carlos, îl primi pe maur cu o politețe rece, dar care trăda stimă.

Lautrec poruncise să se servească cele mai gustoase poame din Spania și din Africa într-una din sălile palatului, numită sala Cavalerilor. Jur-împrejurul acestei săli se aflau atîrnate portretele prinților și ale cavalerilor învingători ai maurilor : Pelasgus, Cidul, Gonzalv de Cordoba. Spada ultimului rege al Granadei sta agățată dedesubtul portretelor. Aben-Hamet își înăbuși durerea și, privind tablourile, spuse ca leul din fabulă :

— Noi nu știm a picta.

Mărinimosul Lautrec, care vedea că privirile abencerajului se îndreaptă fără voie spre spada lui Boabdil, îi spuse :

— Cavalere maur, dacă aș fi prevăzut că îmi vei face cinstea de a veni la această serbare, nu aici te-aș fi primit. Se întîmplă să-ți pierzi spada și mi-a fost dat să văd cum

cel mai viteaz dintre regi o dădea pe a sa norocosului său vrăjmaș.

— A ! strigă maurul, acoperindu-și fața cu poalele mantiei, poți s-o pierzi ca Francisc Întîiul, dar ca Boabdil !...

Se făcu noapte și se aduseră facle ; invitații schimbară vorba. Don Carlos fu rugat să povestească despre descoperirea Mexicului. Vorbi de acea lume necunoscută cu elocința pompoasă, firească la națiunea spaniolă. Povesti întîmplările nefericite ale lui Montezuma, datinile americanilor, minunile vitejiei castiliane, pînă și cruzimile compatrioților săi, care îi păreau a nu fi vrednici nici de ocară, nici de laudă. Istoriile acestea îl încîntau pe abenceraj, a cărui pasiune pentru povești frumoase trăda originea lui arabă. La rîndul său, le înfățișă împărăția otomană, de curînd statornicită pe ruinele Constantinopolei, nu fără a-și mărturisi părerea de rău după prima împărăție a lui Mahomed ; vremuri fericite, cînd mai-marele credincioșilor vedea în juru-i strălucind pe Zobeida, Frumusețe în Floare, Vigoare a Inimilor, Neliniște și pe mărinimosul Ganem, rob al dragostei. Apoi, Lautrec le descrise curtea galantă a lui Francisc Întîiul, artele care renășteau în mijlocul barbariei, onoarea, credința, cavalerismul de odinioară ce se însoțeau cu politețea veacurilor civilizate, turnulețele gotice împodobite cu motive grecești și doamnele franceze care la bogăția gătelilor adăugau eleganța ateniană.

După aceste povești, Lautrec, care voia să o distreze pe zeița acelei serbări, luă o ghitară și cîntă această romanță, pe care o compusese pe o arie din munții țării sale :

Ce amintire mult duioasă [1]
E Franța, patria-mi frumoasă !
Ah, soră, ce plăcut era
Acasă !
Îți dărui, țară, inima :
E-a ta !

[1] Romanța aceasta a devenit cunoscută publicului. Versurile le-am alcătuit pentru o arie, remarcabil de melodioasă și de simplă, din munții Auvergne. (N. a.).

De mama-ți mai aduci aminte
Cum, lîngă vatra cea fierbinte,
Ne săruta pe amîndoi
Cuminte,
Și cum o sărutam apoi
Și noi ?

Ți-aduci aminte, surioară,
De-o gîrlă, de-un castel la țară,
De turnul adumbrit de nori
Spre seară ?
De clopotul de cîntători,
În zori ?

Îți amintești de balta mică
Pe care-n zbor o rîndunică
O atingea din loc în loc
Cu frică ?
De-apusul soarelui, un joc
De foc ?

Ah, unde-s casa și hambarul,
Fîntîna, staulul, stejarul ?
La gîndul lor m-apasă greu
Amarul.
Te voi iubi, sătucul meu,
Mereu !

După ce sfîrși ultima strofă, Lautrec își șterse, cu mănușa, o lacrimă pe care i-o smulsese amintirea frumoaselor plaiuri ale Franței. Nostalgia chipeșului prizonier fu viu împărtășită de Aben-Hamet care, ca și Lautrec, își jelea patria pierdută. Rugat să ia și el ghitara, se scuză spunînd că nu știe decît o singură romanță, care n-ar putea fi pe placul creștinilor.

— Dacă-i vorba de niște necredincioși care plîng izbînzile noastre, rosti cu dispreț don Carlos, poți cînta ; lacrimile sînt îngăduite celor înfrînți.

— Da, spuse Blanca, de aceea părinții noștri, care pe vremuri trăiau sub jugul maurilor, ne-au lăsat atîtea cîntece de jale.

Și astfel, Aben-Hamet cîntă balada de mai jos, pe care o învățase de la un bard din tribul abencerajilor [1] :

Regele don Juan
Vede pe-un tăpșan,
Într-o cavalcadă,
Splendida Granadă ;
Și îi spune-așa :
Eu, stăpîn și mire,
Am să-ți dau iubire
Cu mîna mea.

Cu tine mă-nsor
Și-ți dau, plin de dor, —
Mare-mi este mila, —
Córdoba, Sevilla
Roabe la nuntit.
Iar tu, nestemată,
Ai să-mi fi păstrată
Pentru iubit.

Ea-i răspunde-așa :
Nu, măria-ta,
Eu sînt cununată,
Maurului dată
Nu vreau avuții ;
Am podoabe rare :
Mîndră cingătoare,
Mîndri copii.

[1] Străbătînd o regiune muntoasă între Algesiras și Cadiz, m-am oprit la un han în mijlocul unei păduri. Acolo nu era decît un băiețandru de treisprezece-paisprezece ani și o fetișcană cam de aceeași vîrstă, frate și soră, care, la gura sobei, împleteau rogojini de papură. Pe o arie simplă și naivă, cîntau o romanță ale cărei cuvinte nu le înțelegeam. Vremea era îngrozitoare ; am zăbovit acolo două ceasuri. Tinerele mele gazde au repetat atît de îndelung strofele romanței lor, încît lesne i-am desprins melodia. Pe această melodie am scris romanța abencerajului. Se poate ca, în cîntecul celor doi copii spanioli, să fi fost vorba de Aben-Hamet. Încolo, dialogul dintre Granada și regele don Juan e imitat după o romanță spaniolă. (N.a)

Astfel îi spuneai,
Astfel îl minţeai ;
A Granadei gură
Este-acum sperjură !
Un ghiaur proscris
Stăpîneşte-oraşul,
Nu abencerajul.
Aşa fu scris !

Iar lîngă mormînt,
La izvorul sfînt,
Astăzi nu mai vine
Hogea să se-nchine.
Un ghiaur proscris
Stăpîneşte-oraşul,
Nu abencerajul.
Aşa fu scris !

Ah, Alhambra, ah !
Rai al lui Allah !
Mîndra mea cetate !
Rîu cu lunci bogate !
Un ghiaur proscris
Stăpîneşte-oraşul,
Nu abencerajul.
Aşa fu scris !

Cu toate blestemele împotriva creştinilor, naivitatea acestui cîntec de jale îl mişcase pînă şi pe trufaşul don Carlos. Mult ar fi dat să fie scutit a cînta şi el, dar din respect faţă de Lautrec, găsi cu cale să se supună rugăminţii lui. Aben-Hamet dădu ghitara fratelui donei Blanca, şi el cîntă faptele de arme de arme ale Cidului, vestitul său străbun :

Viteazul Cid, în zale şi-narmat [1]
Şi gata spre Tunis să-nfrunte marea

[1] Toată lumea cunoaşte aria *Cîntec spaniol*. Aria nu avea cuvinte sau, cel puţin, nu avea cuvinte în stare să redea caracterul ei grav, religios şi cavaleresc. Am încercat să exprim acest caracter în romanţa Cidului. Această romanţă se răspîndise fără ştirea

La gleznele Ximenei stînd culcat,
Cînta un cînt ce i-l dicta onoarea :

Mergi la război, Ximena-i poruncî,
Pe mauri bate-i, asta ți-e chemarea.
Voi crede-n tine de vei prețui
Mai mult chiar decît dragostea, onoarea.

Ah, dați-mi lancea, zice don Rodrigo,
Și coiful ! Să se sune îmbarcarea !
În toiul luptelor cînd am să strig,
Pe doamna mea slăvi-voi și onoarea.

Arabule, din viersul tău domol
Și focul meu, mi-oi făuri cîntarea,
Și ea va deveni cîntec spaniol.
Căci va cînta iubirea și onoarea.

În țara andaluză, țara mea,
Creștinii mi-or cînta în veci ardoarea :
„La el mai scump ca viața ce era ?
Ximena, Cerul, regele, onoarea".

Atît de mîndru părușe don Carlos cîntînd, cu un glas bărbătesc și viguros, aceste cuvinte, încît ai fi zis că el este însuși Cidul. Lautrec împărtășea avîntul războinic al prietenului său ; dar abencerajul pălise auzind numele Cidului.

— Acest cavaler, spuse, pe care creștinii îl numesc Floarea-cîmpului-de-luptă, a fost crud cu noi. Dacă ar fi fost nu numai viteaz dar și mărinimos...

— Mărinimos, rosti cu vioiciune don Carlos, întrerupîndu-l pe Aben-Hamet, a fost ca nimeni altul și numai

---

mea, iar maeștri vestiți îmi făcuseră onoarea a o înfrumuseța cu muzica lor. Cum însă o scrisesem anume pentru aria *Cîntec spaniol*, există două versuri care ar rămîne de neînțeles celui ce n-ar cunoaște intenția mea dintîi :

„...mi-oi făuri cîntarea
Și ea va deveni cîntec spaniol etc.

Mai adaug că aceste trei romanțe nu au decît meritul de a fi cîntate pe trei arii vechi, cu adevărat naționale : dealtfel, ele pregătesc deznodămîntul. (N. a.)

niște mauri pot defăima pe eroul căruia familia mea îi datorează viața.

— Ce spui, strigă Aben-Hamet sărind de pe locul unde ședea tolănit, Cidul e străbunul tău ?

— Sîngele lui curge în vinele mele, răspunse don Carlos, și asta se cunoaște după ura pe care o nutresc în inima mea împotriva vrăjmașilor Dumnezeului meu.

— Așadar, spuse Aben-Hamet îndreptîndu-și privirile spre Blanca, voi vă trageți din neamul acelor Bivar care, după căderea Granadei, au năvălit în căminele nefericiților abenceraji și au dat morții un cavaler bătrîn cu asemenea nume, care voia să apere mormîntul străbunilor săi ?

— Maure ! strigă don Carlos roșu de mînie, să știi că nu-mi place să mi se pună întrebări. Dacă astăzi stăpînesc avutul abencerajilor, datoresc asta vitejiei străbunilor mei care l-au cucerit cu spada, vărsîndu-și sîngele.

— Numai un cuvînt, spuse Aben-Hamet încă și mai emoționat : în surghiun fiind, nu știam că cei din familia Bivar ar fi purtat titlul de Santa-Fé, de aceea m-am înșelat.

— Aceluiași Bivar care i-a învins pe abenceraji, răspunse don Carlos, i-a fost acordat acest titlu de Ferdinand Catolicul.

Aben-Hamet lăsă capul în piept : rămase în picioare în fața lui don Carlos, Lautrec și Blanca, tustrei înmărmuriți. Două șiruri de lacrimi îi curgeau din ochi peste pumnalul care-i atîrna de mijloc.

— Iertați, spuse ; știu că bărbaților nu le e îngăduit să verse lacrimi ; de azi înainte, ale mele nu vor mai curge în afară, cu toate că mult îmi mai rămîne de plîns ; ascultați-mă : Blanca, dragostea pe care ți-o port e arzătoare ca vînturile fierbinți ale Arabiei. Eram învins ; nu mai puteam trăi fără tine. Ieri, cînd l-am văzut pe acest cavaler francez rugîndu-se, vorbele pe care mi le-ai spus în cimitirul templului m-au făcut să iau hotărîrea de a-l cunoaște pe Dumnezeul tău și de a-ți jertfi credința mea.

Aben-Hamet se opri cînd Blanca făcu un gest de bucurie, iar don Carlos unul de mirare ; Lautrec își ascunse fața în palme, Maurul îi ghici gîndul și, clătinînd din cap, cu un surîs sfîșietor :

— Cavalere, spuse, nu pierde orice nădejde : iar tu, Blanca, plînge-l cîte zile vei mai avea pe ultimul abenceraj !

Blanca, don Carlos, Lautrec ridicară brațele la cer, strigînd :

— Ultimul abenceraj !

Se lasă tăcerea ; teama, nădejdea, ura, iubirea, mirarea, gelozia zbuciumă toate inimile ; Blanca, deodată, cade în genunchi.

— Bunule Dumnezeu ! spuse ea, îmi încuviințezi alegerea, nu puteam iubi decît pe strănepotul eroilor.

— Surioară, strigă don Carlos iritat, dă-ți seama că te afli în fața lui Lautrec !

— Don Carlos, spuse Aben-Hamet, nu te mînia ; sînt dator să-ți redau pacea sufletului.

Apoi către dona Blanca, care se așezase din nou :

— Hurie a cerurilor, duh al iubirii și al frumuseții, Aben-Hamet va fi robul tău pînă la ultima-i suflare ; cunoaște dară cît de adîncă îi este nefericirea. Bătrînul pe care, în timp ce-și apăra vatra, bunicul tău l-a dat morții, era tatăl tatălui meu ; să-ți mai spun încă o taină pe care ți-am ascuns-o sau, mai bine zis, pe care din pricina ta am uitat-o. Cînd pentru prima oară am venit să cunosc această biată patrie, aveam drept scop să descopăr pe vreunul dintre urmașii lui Bivar, spre a-i cere socoteală pentru sîngele vărsat de bătrînii lui.

— Fie ! zise Blanca și glasul îi era plin de durere, dar îmbărbătat de accentul unui suflet mare ; care îți este hotărîrea ?

— Singura vrednică de tine, răspunse abencerajul : să te dezleg de jurămînt ; dispărînd pentru totdeauna și murind, să plătesc ceea ce amîndoi datorăm vrăjmășiei dintre dumnezeii, patriile și familiile noastre. Dacă vreodată chipul meu se va șterge din inima ta, dacă timpul, care toate le nimicește, va smulge din amintirea ta icoana abencerajului... atunci acest cavaler francez... Datorezi jertfa asta fratelui tău.

Lautrec sare în sus, se aruncă în brațele maurului.

— Aben-Hamet ! strigă el, să nu crezi că mă poți întrece în mărinimie : sînt francez ; Bayard m-a făcut cavaler ; mi-am dat sîngele pentru regele meu ; ca și nașul,

ca și prințul meu, voi fi fără teamă și fără pată. Dacă rămîi printre noi, îl implor pe don Carlos să-ți acorde mîna surorii sale ; dacă părăsești Granada, niciodată nu-ți voi tulbura iubita cu vreun cuvînt de dragoste. Nu vei duce cu tine, în surghiun, gîndul funest că Lautrec, fără a ține seama de virtutea ta, caută a se bucura pe urma nefericirii tale.

Și tînărul cavaler îl strîngea pe maur la piept cu impetuozitatea și căldura unui francez.

— Cavaleri, rosti don Carlos la rîndu-i, nu mă mir fiindcă știu că vă trageți din strălucite familii. Aben-Hamet, cum îmi poți dovedi că ești ultimul abenceraj ?

— Cu purtarea mea, răspunse Aben-Hamet.

— O admir, spuse spaniolul ; dar, înainte de a mă lămuri, arată-mi un semn al obîrșiei tale.

Aben-Hamet scoase din sîn inelul ereditar al abencerajilor, pe care-l purta atîrnat de un lănțuc de aur.

La acest semn, don Carlos întinse mîna nefericitului Aben-Hamet.

— Nobile cavaler, zise, te socotesc drept bărbat de onoare și adevărat fiu de rege. Planurile pe care le nutrești în legătură cu familia mea îmi fac cinste : primesc lupta pe care, în ascuns, ai venit s-o cauți. Dacă voi fi învins, toate avuțiile mele, care odinioară erau ale domniei-tale, îți vor fi cu credință restituite. Dacă părăsești gîndul de a lupta, primește, la rîndu-ți, ce-ți ofer : treci la legea creștină și acceptă mîna surorii mele, pe care Lautrec mi-a cerut-o pentru domnia-ta.

Mare era ispita, dar nu mai presus de puterile lui Aben-Hamet. Dacă dragostea, cu toată puterea ei, vorbea inimii abencerajului, de altă parte se gîndea cu groază la ideea de a amesteca sîngele prigonitorilor cu sîngele celor prigoniți. I se părea că vede aievea umbra străbunului său ridicîndu-se din mormînt și învinuindu-l de această unire nelegiuită. Sfîșiat de durere, Aben-Hamet strigă :

— A ! de ce mi-e dat să întîlnesc aici atîtea suflete mărețe, atîtea firi generoase, ca să simt mai bine ceea ce pierd. Să se rostească Blanca ; să spună ce am de făcut pentru a fi mai vrednic de iubirea ei !

Blanca strigă :

— Întoarce-te în deșert ! și leșină.

Aben-Hamet îngenunche, o adoră pe Blanca mai mult decît cerul și plecă fără a scoate o vorbă. Chiar în noaptea aceea porni spre Malaga, unde se îmbarcă pe un vas care naviga spre Oran. Lîngă acest oraș găsi corturile caravanei care, la trei ani o dată, pornind din Maroc, străbate Africa, ajunge în Egipt, apoi întîlnește, în Yemen, caravana care se îndreaptă spre Mecca. Aben-Hamet intră în rîndurile pelerinilor.

Blanca, după ce zăcu bolnavă de moarte, se însănătoși. Lautrec, credincios cuvîntului pe care-l dăduse abencerajului, se depărtă, și niciodată nu tulbură, cu vreo vorbă de dragoste sau de durere, aleanul fiicei ducelui de Santa-Fé. În fiece an, Blanca mergea să se plimbe prin munții de lîngă Malaga, la vremea cînd iubitul ei avea obiceiul să se întoarcă din Africa ; se așeza pe stînci, privea marea, corăbiile în zări, apoi se întorcea la Granada ; restul anului și-l petrecea printre ruinele Alhambrei. Nu se văita niciodată, nu plîngea niciodată, nu rostea niciodată numele lui Aben-Hamet : un străin ar fi crezut-o fericită. Din familie, numai ea rămase în viață. Tată-său muri de inimă-rea, iar don Carlos fu răpus într-un duel la care Lautrec îi fusese martor. Despre soarta lui Aben-Hamet nu s-a mai auzit niciodată nimic.

Cînd ieși din Tunis pe poarta care duce spre ruinele Cartaginei, dai de un cimitir : sub un palmier, într-un ungher al acestui cimitir, mi s-a arătat un mormînt numit *mormîntul ultimului abenceraj*. Nu are nimic deosebit ; lespedea este dintr-o bucată ; numai că, după o datină de-a maurilor, în mijlocul pietrei s-a săpat cu dalta o mică adîncitură. Apa de ploaie se adună pe fundul acestui potir funebru și servește, într-un climat fierbinte, să potolească setea păsărilor cerului.

CUPRINS

Cuvînt înainte 5

ATALA

Prefață la ediția întîi 23
Cuvînt înainte la ediția a treia (1801) 32
Cuvînt înainte la ediția a patra (1801) 34
Prefață la Atala *(1805)* 35
Prolog 41
Povestea 46
Vînătorii 46
Plugarii 70
Drama 78
Înmormîntarea 91
Epilog 97

RENÉ

Prefață la René 107
René 113

AVENTURILE ULTIMULUI ABENCERAJ

Cuvînt înainte 143
Aventurile ultimului abenceraj 145

Lector : MIHAELA CIUNCAN
Tehnoredactor : ELENA BABI

Tiraj 54 160 ex. broșate. Coli tipar 11,5

Tiparul executat sub comanda nr. 30 030
la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii",
Piața Scînteii nr. 1, București
Republica Socialistă România

Chateaubriand este, fără nici o îndoială, un retor și un poet de o mare anvergură.

Goethe

Lei 7,25

CW

Editura Univers